

अष्टमः

५

श्री.
भा.ग.
श्र. टी.
१

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ श्रुत्याष्टमे चतुर्विंशत्याध्याये मनुवर्णने तत्सर्गैर्जसिदैवेन्द्रसूक्तिमिच्छहरेः सह तत्र
 मादिविविधश्चतुर्वर्णाः श्रिताः शुभाः मन्वन्तरहरेर्जन्मकर्मणि चमहेयसः १ ग्राणतिकवयो ब्रह्मसंस्तानिनो व
 दष्टावता यद्यस्मिन् चतुरे ब्रह्मन्मगवा निश्च भावनः कृतवाङ्मुक्ते कर्ता स्यते तेनागते स्यवा प्रीतमन्वन्तरं
 चैव मन्वाद्याषट्प्रकीर्तिताः प्रवर्तयति सङ्गमपालयेत्पाचरंति च यतो मन्वन्तरस्याक्त सङ्गमं रीतिल
 क्षणं तत्र तत्र प्रथमस्यायं भवः स्वरोचिस्तथा उक्तमस्त्वामस्येति चतुर्मननिवृत्तिर्गो स्वायं भवन्तेने
 श्रीगजावाच ॥ स्वायं भवस्य हगुरेवं शोये विस्तारकृतः यत्र विस्मृतं सगो मच्चनन्या त्वदन्वतः १ तः
 त्रयमो द्विविधाश्चतुर्वर्णाः श्रिताः शुभाः मन्वन्तरहरेर्जन्मकर्मणि चमहेयसः २ ग्राणतिकवयो
 ब्रह्मसंस्तानिनो वदष्टावता यद्यस्मिन् चतुरे ब्रह्मन्मगवा निश्च भावनः कृतवाङ्मुक्ते कर्ता स्यते तेनागते
 यवाः श्रीशुकः मनवोस्मिन्वातीताः षट्कल्पे स्वायं भवादयः अद्यास्ते कथितं यत्र देवादेनाचम
 भवः य आकृत्या देवहत्या च दुहित्रोः कृषावेमनाः यमं ज्ञानोपदेशाय भगवानुव्रतागतः ५ कृतप्र
 राभगवतः कपिलास्थानवर्णने आख्यासो भववान्प्रायश्चित्तकारजं च ६ विरक्तकामभोगप्रशक्त
 चरणपतिप्रभुः विरज्यारजो जतयस्य भायो वनसाविश्रुतः ७ सुनेदायावर्षप्रतपदे केन भवस्य शन
 तडुरतगुणावर्णनैत मदितः परिणप्रहस्य सर्वमन्वन्तरस्थितिं स्वायं भवस्यातित्रिभिः यत्र विस्मृतं सगो मचादी
 नामनुकन्यासपुत्रो जदिसर्गः १ महीयसः श्रीहरेः २ अत्र च चिद्वृत्तादात्तरमस्ति तदपेक्षितमस्माभिः य
 स्मिन् चतीते यज्ञतवान्यस्मिन्नागते वक्ता कविष्ठाति अथवा वर्तमानो यज्ञो कृतो तद्वदन्वयः ३ ततः श्रुस्मिन्
 लेषट् मनुवातीताः ४ तस्यामना दुहित्रोः कपिलयुजस्य र्तिभ्यां पुत्रां प्राप्ताः चोक्तं अत्र तपतपमानः समाधाव
 नुभूतमिदं च द्वासाणानि द्वितीयावस्थितवद्विस्मृतं इवानुवदन्ति वचाश्चमिः स्त्राकैरन्वाहयेनेति ५६७८ ॥

ती

ननु विष्यं चेद्दृष्टं तद्विना स्रज्जुतो जन्माद्यभावश्च प्रकाशत्वं वाक्यं वा जगज्जन्मादित्वेन विवर्तितां
सत्त्वं तत्प्राप्तं वा तत्राह सद्रेश्च जः सत्त्वं स्वप्रकाशः च पुराणानि विवर्तिताः विष्यका ये यस्य
ज्ञानाहता निमानियमप्यथा विद्ये पियते स्पविष्य जन्मादिस्वशास्त्रा मायया धनेता च नित्यसिद्ध
या विद्यया उदस्य हि निश्चि यत्वात् ॥ ३ ॥ यस्मादवमीश्वरः कर्मदत्ता सत्त्वात्पनेष्टर्मेणात्मे
यास्माद्भूताः अथ योपि प्रश्नादोक्तमोर्णा कुर्वेति किमर्थं अकर्महेतुतोदायं पाठात्तरकर्मनाश

सविष्यकायः प्रकृतैर्गः सत्यः स्वयं ज्योतिरजः प्रगणः यत्नेन जन्माद्यजया सुप्रा
 ज्ञाता विषयो दस्य निरीह आले १३ अथाग्रजस्य चर्मणी हंतवर्महेतवे इह माणा
 पि पुरुषः प्रायोनीही प्रपद्यते १४ ईहीते भगवानीशो न हितत्र विषजते आत्मला
 भन सुणार्थी नावसीदं नियो नते १५ तमीहमाने निरहे कते बुधं निराश्रियं सणामने
 न्यचादितं नूनं प्राद्वयंतं निजवर्त्म संस्थितं प्रभुं प्रपद्ये विलयमभावेन १६ अदुवाच
 इति मे ज्योतिषदं व्याहृतं समाहितं दृष्ट्वा सुरायात्तुथाना जग्युमभ्यद्वनकृपा १७॥

यद्द्विष्यन्तात् ॥४॥ ननु ह्येयमानः कर्मणि स्वर्गदितः कोऽकार इव वयेतैव इह त इति श्रुतस्तु ननु
वर्तमानाः यत्तन्नाबलीदेतियेन विषयने ॥५॥ तदेवैलाकानुग्रहाय विषयस्य दियः करोति श्रीराम
कलावत्तारे शुभे दोक्तमथा चरितशरणं ब्रजामीत्याह तमिति निजं दाम् नरावतारानुहयो मार्गः तत्र सम्यक्
स्थितमन ईहमानकर्मचरते तं शीघ्रिजिवे लक्ष्मणमाह निरहकते निराश्रय्य नन्ये दितमिति नि
रहंकारिते हेतुः बुधे निराश्रीष्टे हेतुः पूर्णा अनन्यनित्यते हेतुः प्रभंतथायिकमी नृष्टा हेतुः नृत्वाच्चा

भूराणि क्षयं तन्मिथुनात् अविश्वामित्राव्याप्तिसुखमेतानि
नद्यान्ते समाहि मगपि स मे योगनिषदया हरे दृष्ट्वा रुद्रोऽप्यिव बहि

मपथावतभयं ॥ तत्सदृशेषु बनितासु पणपयनाय

येन चिदात्मना विस्वंचेतयेत चेतेने भवति विस्वयं नचेतयेतेन चेतेनी करोति सतयुवचित्सदृपत्वात् त
 ब्रह्मनः अस्मिन् प्रायान स्वयति यो जागर्ति साक्षितया वर्तते अस्मिन् त्रिनायं जनः संवेद सतु इंदेवद १
 तस्य सगुहदशो येन लोको स्थितसु पदिशानि आत्मना ईश्वरेणा वास्य स्वसत्ता चेतन्या भासुमवाप्य वि
 स्वसर्वजगत्तोलोको यत्किंचिजगद्भूत जातु अतः ते मय्येवा यत्र यत्किंचिजगत्तु भूत देन तेनैव भुंजीयां
 भोगान्भुंक्ताः यद्वा तेनेह तनात्ता क्लेशा ईश्वराय तानेव भुंजीयाः न स्वाद्येकस्य विदपियनेमा गृथां
 मा भिकादी यद्वा कस्य चिदिति कस्यान्यस्य धनमस्ति येता धना भिकादा क्रियते इत्यर्थः तथा च

मनु उवाच ॥ येन चेतेन विस्वंचेतयेत येन येन यो जागर्ति शायो नस्मिन्नायं वेदेवेदसः १
 आत्मा वास्य मिदं विस्वयत्किंचिजगत्ता जगत् तेन तत्तेन भुंजीया मा गृथः कस्य चिदने १
 येन पृथपति पृथपतं चक्षुर्यस्मिन् रिषति तेभ्युत निलयं वेदं सुपांमय धावत ॥ नय १
 स्थाद्येतामया चक्षुः परो नातर वहिः विस्वस्यामृनि यद्यस्माद्विस्वंचेत इतमहत् ॥ २ ॥

श्रुतिः ईशा वास्य यथा श्लोकमेवः १ ननु यदि सर्वे व्याप्ताति तर्हि चक्षुरादिभिः किं नु प्रतीयेते तत्राह
 येन पृथपतं जनश्चक्षुर्वाचस्पतिश्चक्षुराद्यविषयात् न हि प्राप्तातारु प्रमाणं विषयो करोतीति भावः त
 या च श्रुतिः चक्षुः श्रुतः आत्रस्य आत्रमिति ननु तर्हि चक्षुराद्यो देवदत्तस्य तद्विषयं चाक्षयान्तान
 मिदं पृथरस्यापि सद्भूतं तद्विषयज्ञानेन प्राप्तं तत्राह यथैतत्पृथपतः चक्षुर्ज्ञानेन रिषति ननु प्राप्तं
 नदाकारेणात्मात्मा यावत्तेरेव नाशानुसृतः सिद्धस्य ज्ञानस्य न हि सतिह प्रकाशः प्रकाशनाशेन नृणां
 तीति भावः भूतानि निलयग्रावमृष्टिः यस्याते सर्वान्तर्यामिनेन ज्ञायिषुर्वाणो शोभनं यतनमसंग

सोति अस्मन्नाशं नदीति विस्वस्य जगत्तोरस्य अत्रेति विस्व
 यद्यप्युपपन्नं यत्वाचि चोनेन दत्तं यत्तमरेणैरप्यप्युपपन्नं

श्री.
भा.ग.
श्र.टी.
३

3

कि

तत्तथासु श्रीविष्णुकथासु प्रयुक्तासु कसु महत्यापुण्यविशेषाणां धन्यमितादि ३२ इति श्रीशृंगे प्रथमः । त
येन च तैर प्रोक्तं गजदस्य विमादण द्वितीयादि विभिन्नतु विस्तरेणोपवापते द्वितीयात गजदस्य गजभिः श्रीउत्तोज
जले देवाहुहृष्टीतस्य हरिस्तु निकृद्यते आसीदस्तौ । तावता योजनायुतेन पर्यवर्षितः त्रिकूटसमाद्यावीजमाह
विभिः शृंगे मृगैः २ अने च शृंगे निजं भस्मानि चोषे च कुजुभः सर्वो रत्नयन्त्रास्तस्मिन् सर्वेण च यः कथं भूतैः शृंगे
श्रुतकथासु महत्यापुण्यं न सक्तयने मुदत यत्र यत्र गजसंस्तोको भगवान्नीयते हरिः ३ सतः परीक्षते वंसतवा
धरायाः प्रायापविष्टं न कथासु चादितः उवाच विप्रः अतिमं दिपायि वंसतवा मुनीनां सदसि स्मृतावता
इति शृंगे प्रथमोऽध्यायः १ श्रीशुक उवाच ॥ श्रीशिविरवरो गजविद्रुदरतिविभुतः दीपो देनावतः श्रीमान् योजना
युतमुद्रितः । तावता विस्तृतः पर्यवर्षितः शृंगे पयानिधिः दिशः शृंगे च यन्त्रास्तस्मिन् सर्वेण च यः कथं भूतैः शृंगे
शुक उवाच ॥ सर्वो रत्नयन्त्रास्तस्मिन् सर्वेण च यः कथं भूतैः शृंगे पयानिधिः दिशः शृंगे च यन्त्रास्तस्मिन् सर्वेण च यः कथं भूतैः शृंगे
तयजुर्मिभिः करोति प्रणमलाभं मीर्यमि कतादिभिः धसिद्धचारणा गधर्व विद्याधरमहोरगोः किन्नरैरभ्य
लिख्य श्रीउद्भिर्जुष्टं ध्यायः ५ यत्र संगीतसजादे नंदं हृदयममर्षया अभिरंजति हरयः स्नाविनः परशकया
नाना रणपशुभ्यां सज्जलद्रोणलक्याः चित्रद्रुमसरोधानकलकंदविहंगमः १ सरित्सरोभिर्द्वेष्टाः प्रलि
रत्ने च धामभिः विचित्रैः नानाद्रुमलतानां गुल्फा ये प्रते ३ ययस ऊर्मिभिः समेता दवनि ज्यमानां च यो मूलप्रोता यस्पहरिः
हिः धत्ताशवोर्षः ४ किन्नरादीनां संगीतसजादे नंदं हृदयममर्षया अभिरंजति हरयः सिंहाप्रपर्षया असहने
न ६ नानाये आरणाः पशवः ते वाज्रातेः सज्जलद्रोणाभि रलक्या आलेकि च चित्रद्रुमा यत्र सरोधाने प्रकलकंदाम
रस्वना विहंगमा यस्मिन् ७ किच स्वच्छेदकैः सरित्सरोभिर्युतः मलयपववा लका यत्र तेः प्रलिने च युतः दयस्वी तामजनेन

यस्मात्तेवः तेन सेरभ्युक्ता लोचुनि शनि लक्ष्म्युत्तरे

मपथायतभयं ॥ तत्सुपेयवनितासुपपायनाय

येनचिदात्मनाविस्त्रेतेचेतयेतेचेतनेभवतिविस्त्रेयेनचेतयेतेनचेतनीकरोतिसतयुवचित्सुपपातत
 ब्रह्मनः अस्मिन्शायानस्ययति योजागतिमादितयावतेते प्रसात्रिनेनायंजनः संवेद सतुदेवेद १
 तेषां सुगतदशोयन्लाकस्यहितमुपदिशानि आत्मना ईश्वराणां वास्य स्वसत्ताचेतन्याभासुमवाप्यवि
 स्त्रेसर्वजगत्तोलाकोयकिंचिजगद्भूतजातु अतः ते मप्ररेणा यत्रयकिंचिन्ना कथं न देनतेनैवभुजीयां
 भोगान्भुक्ताः यद्वातेनैवतनात्तात्तेनस्त्री ईश्वराणां तानेवभुजीयाः नस्वाद्येकस्य विदपियनेमागृथां
 माभिकादा यद्वाकस्य चिदितिकस्यान्यस्य धनमक्षियेताधनाभिकादा क्रियते इत्यर्थः तथाच

मनुवाचा ॥ येनचेतयेतेविस्त्रेविस्त्रेचेतयेतेनयं योजागतिशायानस्मिन्नायंवेदेवेदसः १
 आत्मा वास्यमिदंविस्त्रयकिंचिजगत्ताजगत् तेनत्यक्तेनभुजीयामागृथः कस्यचिदने १
 येनपुण्यतिपुण्यतत्त्वद्वयंस्फुरिष्यति तेभूतनिलयंवेदसुपांमयथावत ॥ नय १
 स्याद्येतामयाचक्षः परोनातरवहिः विस्त्रस्यामृनि यद्यस्माद्विस्त्रचेतइतमहत् १२ ॥

श्रुतिः ईशा वास्ययथास्माकमेवः १ ननुयदिसर्वेव्याप्तिर्ताहैचक्षरादिभिः किंनुप्रतीयतेतत्राह
 येपुण्यतंजनश्चक्षुर्वाचस्पतिश्चक्षुर्वाचविद्यमाननहिप्रामातारु प्रमाणविषयीकरोतीतिभावः त
 थाचक्षुः चक्षुः चक्षुः आत्रस्यस्मात्रमिति ननुतहिचक्षुः नाशो देवदत्तस्यतद्विषयचाक्षुः स्यात्तान
 मिवेश्वरस्यापिसद्वृत्तं तद्विषयज्ञानेनप्राप्ततत्राह पश्यतपुण्यतः चक्षुर्वाचनरिष्यतिननुप्रापित १
 नदाकारेणात्मान्नायावत्तेरेवनाशनुसृतः सिद्धस्याज्ञानस्यानद्विसिद्धिप्रकाशः प्रकाशनाशननश
 तीतिभावः भूतानिनिलयत्रावस्यः यस्यात्सर्वोत्तर्यामिनंनयापिसुखाणांशोभनंयतनमसंग

सोतिअसुनासंनदीतिविस्त्रस्यजगत्तोरसाहवेतिविस्त्र
 यद्यस्यअनपरावतिचरितरदत्तस्यमरुतीरप्राप्य

श्री.
भाग.
अष्टी.
५

तत्रैवेति लिख्यदातत्रिगिरिकाननाश्रयः चारणायुष्यः करेणभिश्चरन्तुवादिनेनस्वयुथेनस्वकीयहस्तिसद्वहेन
 वृत्तस्वरोवराभ्याशेसमीयतस्यस्वसोममत्तृतीयेचमस्त्रेकेनान्वयः किञ्चवेनकीचकवेणवेववतेविशालंमुल्लं
 लतादिसेदभेचितस्यतीञ्चप्रभजनप्रभजनभंजोचामदने२ कथंभूतागजेन्द्रः यस्यगधमात्राद्वयः सहाश्रुते

तत्रैकदातत्रिगिरिकाननाश्रयः करेणभिर्वारणायुष्यः चरन् सकंदवाकीचकवेणवेववादिशालमुल्लं
 भजननस्यतीन् २ यज्ञधमात्राद्वययोगेन्द्रावालादयोवाल्मज्जाः सखद्गाः महोरगाश्चापिभयाद्वे
 तिसगोरकलाः शरभाश्चसयः १ ह्वावराहामहिषद्व्यशल्पागोपुच्छशालाव कमदाश्च अन्यस्ति ३
 श्रृङ्गारिणाः प्राशदयः चरन्भीतायदनुशृङ्गा २२ सरोविर्जयेकजरेणघितेजिचुन्नहराकदविकले ४
 द्याणः वृत्तयुथेनस्ववादिनेनस्वरोवराभ्याशमथागमद्वुत २३ सद्यमतमः करिभिः करेणभिहतोमद्वुचु
 क्लभेरनुद्धुतागिरिकारिन्वापरितः प्रकपयचिवेयमानोलिउल्लेमदाशनेः २४ विगात्यतस्मिन्नन्तावुनि
 मेलहेमारविंदोत्तरोवावसिते यथेनिकामेनिजप्रसुरोहतेचात्मानमहिः स्वययनगतक्लमः २५ मप्र
 वराणोहृत्शीकरेणुभिर्निपाययुक्तेयवथागृही ह्याणीकरेणः कलभिश्चहभेदोनाचष्टककंकुपाणा
 जम्भयेया २६ तत्रैकद्विचपदेवचादिताग्राहावलीयाश्चरणकषाग्रहीत यहव्येववामनगतोगजोय १
 यावलेसोतिवलोविचक्रमे २७ ॥

गजेन्द्रादयश्चभयाद्वेतिप्रसयैनिक्लायोते २८ वकादयस्तद्वप्रतीनः अन्यत्रहृष्टियथेयक्काचरंणि २९ नप्रश्
 कीहृषागजः चमेतमः मदचुतमदस्वावीनदममंतीतितथातेः २३ निजेनप्रसुरेयाकरेणोहृतप्रसुरेक
 करिहस्ताप्रवाद्यभाउमतेपिचेतिशाश्वतकाशागतक्लमः सन् २४ ॥

५

तस्य द्रोणाणां वरुणास्य उद्यानस्यो गिरिवनादिसंवेद्येयमिति वक्ष्यति च तो गिरिस्य पवतो यतिः । तस्मिन्निरोत्तराग्रमेतद
 पोयति सुविपुलमित्यादि साधैः पंचभिः लसति काचन पंकजा नयस्मिन् ॥ १४ ॥ अमदादीनां श्रियाज्जितं कलः स
 नोयेषां ताः प्राज्जितं च निवृष्टं चक्राहः । सारसं यथि आकीर्णं जलज्जुदादीनां जलः सारसः । कजितं निनादि

तस्य द्रोणाणां भगवतो वरुणास्य हात्मनः । उद्यानस्य मधिमग्रमश्रुकोटं सुरये मितं । सर्वतो लोकादिबो नित्यं
 साफल्यं दुर्मेः मंदपै पांरजातं अगादलसो कचरणकैः । १. चोतः प्रियलेः पानो यो नैरास्त्रातं करपि कुलकेन सै २
 रिकेलेः श्रावजं रवीं जयुरकैः ॥ काले लाले लाले च मधुवैः रसलान्नैः । अरिष्टोडं कलचैर्वदेः के
 अकचंदनैः ॥ १० ॥ पिचुतं दैः के विदोः करलोः सरदारभिः । इक्षे चरं भाजं बुभुधैर्दयं होइ सा मलैः ॥ ११ ॥
 विलेः याधिये जै भैरि वीते भद्रात कादिभिः । तस्मिन् सुविपुलं लसत्काचन पंकजं ॥ १४ ॥ अमदायलं
 कल्पा रशान पत्रप्रियो जितं । मत्तयथा वनिवृष्टं प्राज्जितं च कलस्वनैः ॥ १५ ॥ सारकमंडवा कीर्णं चक्राहं स
 रसैरपि जलज्जुदको यष्टिदात्तुरजलज्जुजितं ॥ १६ ॥ मत्तयक चपा संचा चलात्तय रजः पयः ॥ १७ ॥
 कदंबवोत्स नलना पयं जुलै के वीते ॥ १८ ॥ ऊदः अरव कर्षिकैः शिरीषैः ऊदजै गुदेः ऊदकैः स्वर्णायुधैः
 भिनगि प्रजापजा निभिः ॥ १९ ॥ मत्तयक शत पत्रे अनाध वे जालवादिभिः प्रोभितानो रजैः श्राने नित्यं हंभिः
 तं सत्पाना मनिभियानां कच्छया नंदूयोः । चस चोर ए चलात्तय आना रजसा उक्तं प योजल यस्मिन् सरसितत्र
 नित्यं अतव फलपुष्पादि संयति हतवो ये धातै रलो प्रोभितं ॥ १९ ॥ रत्नायनमः ॥

शुद्धे शुद्धं भाजं नृनिवर्त्यं सारसं सारसः । यस्यैकं काचं नृगं सेवते वै दिवाकरः । अपरं राजतं नृगं सेवते वै निष्ठाकरः
 हतीयं ब्रह्म सारं प्रहस्यं च गुरुतमं । नृवत्कृतं प्रपश्यंति नृगं सारनालिकाः
 नातस्तपसो लोके ये च पानि किनो जना ५

शुक्र उवाच ॥ परं त्ववसितो बुद्ध्या समाधाय मनो हृज्जगत्परमं जाये प्राप्नुन न्यतः प्रीदितं २ गजेन्द्र
उवाच ॥ नमो भगवते तस्मै यत्तपसश्चिदात्मवे प्रकृषाया दिवी जाय परेशायाभिधीमहे २ यस्मिन्निदं
यत्तच्छेदे येनेदं यद्रुदस्य योऽस्मात्परस्माच्च परः तत्प्रयच्छेत्स्य भवे ३ यस्मात्सनीदं निजमाययापि
तं च चिद्धिभाते च चित्तोद्दिष्टं अविहृद्वत्साधुभयेत दीक्षते स आत्मतुलावत् सोऽपराधः ॥ ५ ॥

मेवेदं विषयं भवति अस्मात्कारणाच्च यः परः तस्य ये भवन्त्यतः सिद्धं प्रपञ्चे शरणो ब्रजामि ३ विषयहेतुतेन्यतः सिद्धं
तच्चात्महेतुनी विषयप्रकाशकत्वं च वर्णयन्मार्थगतं यस्यात्मनीतिविभातमनिवार्यं सत्त्वचित्तलैर्यातरेहेतुत्वेनी
लौने सङ्गभयकारणां च साक्षी सत्रीक्षते साक्षिते हेतुः अविज्ञहृगत्सु प्रहृष्टिः आत्मललः स्वप्रकाशः ज्ञानः
परः प्रकाशकाच्चक्षुरादिरपि परः तस्यापि प्रकाशकः इत्यर्थः चक्षुषः चक्षुरित्यादिभ्यस्ततः ४ ॥ ॥ ॥

निकामं सौदीर्घ्यः करेण बलं बलं विबुधः २५ मनः उता ह प्रतिवेत्तं प्रसीरे अजोपेन्द्र येने सांस्कृतं बलादि
विपर्ययो विपरीतमधिकजलोक्तः ग्राह्यः ३० सगजोपेन्द्र इत्ययदा प्राणासकटमाययतादह ३१ बुद्धिमवाहमा
मिमत्तानपदंतिग्रहचनप्रभवमिथो ग्राह्येण कवलीविधनः पाशनाहतः तथापिततरपरमश्वरपरमवाहता

तथाहरेणुयपतिकरेणो विवृष्टासां तदनावलीयसा विबुधः प्रदीर्घ्योऽपदेगजाः पालिग्रहाः
स्तारयतेन चाशकुन २५ नियुच्यते वसिष्ठेन्द्रः यो विवृष्टासां तदनावलीयसा विवृष्टासां तदनावलीयसा विवृष्टासां तदनावलीयसा
चित्रममं सतामराः २५ तदनावलीयसा विवृष्टासां तदनावलीयसा विवृष्टासां तदनावलीयसा विवृष्टासां तदनावलीयसा
लीदेतो विपर्ययो भूतकलजलोक्तः ३० सगजोपेन्द्रः सयदायसकटप्राणासकटमाययतादह विवृष्टासां तदनावलीयसा
पापयन्ता विमोहोणचिरं दद्या विमोहोणचिरं दद्या विमोहोणचिरं दद्या विमोहोणचिरं दद्या विमोहोणचिरं दद्या
प्रभवति सोऽहं ग्राह्यः प्राणविधातृ यो बलात्प्राहं चतः पालिग्रहाः ३२ यकञ्च नेत्राः वलिनातर्क
रगात्पचंडुवगादभियावती भूश भूतिप्रयत्ने पालिग्रहाः यद्वयोरुदयः प्राणवपरातमीमहि ३३ इति
श्रीभरतवर्मा महाप्रणयप्रहस्येन सहोदितोऽध्यायः २

यो बहिर्दिप्यः

दीनां सयनमाश्रयभूतं शरणं यमिवाद्यो यं शरणं यमि ३२ यकञ्च नेति श्रंतकपवउरगाः तस्माच्चुराणोतमीमहि
अजसयन्नयादिना वसुति भीष्मादातः पवते भीष्मदीर्घ्यः भीष्मादा
दमिच्छेत्तु मृगधोवती ये च मृदुति ३३ श्रीश्रीभा
वार्थं दीपिकायां प्रहस्येन सहोदितोऽध्यायः २

श्री.
भाग.
श्री.दी.
६

यच्छ्रुत्वा यस्मात्तया श्रुत्वा धी तया हतमावर्तय्ये जनेन वेदकुरात्तयमाहात्म्यं यत्तं शतश्रुतिस्मि ॥ उपवर्गीते
तिशेषस्तुतिभेद विनापरतत्वेन तत्तद्विविधश्रुतिभेदः स्मृतिभेदः तस्यामभिमानायेषां श्रुतपतयदानोच
जगत्तत्तदाश्रितिलाभमयः सर्वदेवमयस्मृति ३ दिविजदेवैः सहसं दामयेनेति श्रोत्रायाक्त ३ खट्वा

मायेवेदस्मात्माने यच्छ्रुत्वा हेधियाहते तदुरात्तयमाहात्म्यं भगवन्तमितोस्यहं ॥ शुकउवाच प
वंगजेन्द्रमुपवर्गीतनिविशेषात्मादेषोविविधलिङ्गभिधामिमाना नैतयदोपसम्पुनिखिलात्मकता
तत्राखिलाभमयहविराविरसीत ३ तत्तद्वैतमिपलभजगन्निवासः सौत्रनिश्रामदिविजैः सहसं
वसिः खट्वा दामयेनगरुडेन समुत्थमानः चक्रायुधभगमदामुयतागजेन्द्र मातः सरसुखलपृहीया ५४
तीहृष्टागरुत्ततिहरेखड्गानचक्रे ३ निपिप्यसोवुजकरंगिरिमाहकृष्ण नारायणाखिलगुराभगवन्
मले ३२ तवीदृष्योदितमजः सहसावतीर्यसग्राहमासुरसः कृपयाजहारः ग्राह्यद्विपादितमस्वाद
रीणागजेन्द्रसंप्रपताहरिरमूचक्रं खिवाणाम् ३३ इति श्रीभागवते अष्टमस्कंधे तृतीयोऽध्यायः ॥

उपास्यते चक्रयेन ३ २ गरुडो मे दगतिरिति ततः सहसावतीर्य अरिणा चक्रेण चक्रेण विपादिमखं यस्या उच्चियाणो
देवाणां उच्चियाणो पादः ३३ इति श्रीभावाद्यदीपिकाया अष्टमस्कंधे तृतीयः ॥ चतुर्थोऽध्यायः प्रायगोपवर्तोऽयः

गजेसपावदेहत्वाहविमिनेनिजपदे ॥

श्री.
भाग.
शु.टी.

हृद्यंगतिं कामिते धर्मादिफलप्राप्तयेति वनततावदेव किंयत्तैरकामितोऽन्यापि आश्रितोरातिदेहमवायं
गति एवैयं अदभ्युदयः समे विमोक्षणमेवैव लोकरातनाधिके प्रायेय ॥ एतावदप्यहं भक्तिं सावानभिज्ञेन
वाक्यमियम्यत्वेकात्मज्ञानकिंचिदर्थवाक्यं तत्परमेश्वरमेवैवला मिश्रुत्तराण्ययः तेषां निष्कामहेतुः यवे।

ये धर्मकामार्थविमुक्तकामाभजेत इत्यंगतिमोसुं वंति किं त्वाश्रितोरातिदेहमवाये करोत मे दभ्य
दयो विमोक्षणं ॥ एकात्मिनो यस्य न कंचना शेषो वक्तुं तियेवैव भगवत्पन्थाः अत्यद्भुतं चरितं सुमेगल
गायनं चानन्दसमुद्भमम् १० तमस्तु ब्रह्मपरं परं प्राप्नोति मायात्मिकयोगगम्यं अतीन्द्रियं
दभ्यमतीव दूरं मनसोऽप्यपरिगुणं श्री २॥ यस्यावस्था देवादेवालोकाश्चराचराः नाम ह्यपि
भेदेन फलान् च कल्याणकृताः २२ यथा चिदोम्नः सवितुर्भगवत्येव नित्योत्पत्तस्तत्त्वचिदः तथा यतो ये
गुणसंप्रवाहो बुद्धिर्मेनः खानि प्राप्तीरसर्गः २३

भगवतः सर्वज्ञानं सत्त्वात्प्रयत्नाः सवितुर्वैत १० अत्यद्भुतं सुमेगलत्वं प्रदर्शनार्थं मद्गुणतादिविप्रो घाणानि २१ परिस
र्गात्वे प्रदर्शयन्नाह यस्याफलवाचसल्पया एव कल्याणं प्रोक्तं नृणाः सज्जयन्तः ततो यनामयः २२ कथं कृतार्थं
नृपेक्षाया हृद्यंतः सवितुर्भगवत्येव नित्योत्पत्तिरुक्तं तिस्र्यां तिलीयेत गुणसंप्रवाहमेवाह बुद्धिर्मेनः खानि
निश्चितकरुणानि शरीरसर्गः काये देहप्रवाहश्च यतो विसर्गो भवति २३ नारायणाय नमः ॥ ओरासः ॥

यत्तद्वैदिष्मनयनार्थः ॥५॥

नमः शिवाय प्रदीपाय साक्षिणे परमात्मने नमो गिरिविहाराय नमस्तुते तस्मात्पि १० मन्त्रेन प्रतिलभाय
नैवमर्षो विपश्चिता नमः वैबल्यानाथाय निर्वीणसुखसेविदे ॥ नमः शान्ताय चाराय मूढाय गुणाधर
३८ मिणे निर्विघ्ने वासोभ्याय नमो ज्ञानचक्राय च ॥ ज्ञेयताय नमस्तुते सर्वपादाय साक्षिणे प्ररुषायात्मन्
लाय मूलप्रकृतये नमः ॥ सर्वत्रैयगुणद्रष्टे सर्वप्रत्ययहेतवे अमताच्छयोक्ताय सदाभासाय ते नमः ॥ १५ ॥

उच्यते हेतवे तत्र हेतुः प्रवृत्तः पूर्वमेव वसते तथा च श्रुतेः पूर्वमेवाह निहासमिति तत्प्रवृत्तस्य प्रवृत्तमिति सार्णं
येति वा। सर्वेन्द्रियाणां येषां विषयाः तेषां सर्वे प्रत्यया र्हेन्द्रियवतः यः हेतवो जापका यस्य तस्मै तदेवाह अ
सत्ताञ्च हकारदिप्रपञ्चेन क्वाययासङ्गपयाउक्ताय प्रतिविंदेन विंबस्य चिन्ताय तत्र हेतुः सङ्गेषु विषयेषु भासा
यस्य तस्मै तदेतत्तृतीये यथा जलस्य आभास इत्यादिना पादातरे अस्यात्ता स्यादयथा धासेन उक्ताय युक्ता।

तिरोहितमीहोते इत्येतत्प्रण च पूर्वकं इति ननु वदन्त्यर्थपते कालेन तिद्वाभ्या ये च तन्मिने प्रनाशमगतां प्राप्तेऽ
 गहनं प्रवगाहयाभीरमनते तस्मात्तस्मात् आदित्यवर्णनमस्तुः प्रपुष्कमिदं त्वादिजतः ॥ अतएव देवदयायस्य सुपेनवि
 ज्ञातव्योचनः गंतं ज्ञातं वक्तुं वा दुःखं यत्तु गते अनुक्रमणं चरितं कथनं यत्तु नः आमा ई कथयति हेतुमत्तं विदित्वा तस्मिन्
 तु मेतीत्यादि श्रुतिरित्याशंका तत्तानि पायं कथयन् च ह रिहृदयवर्तिलो कप्रतं प्रत्यक्षं यद्वि श्रवणं चिदभ्युत्थानमात्मने

वालेन पंचतन्मिने प्रकृतस्वप्नोलेके प्रपुष्कमिदं त्वादिजतः ॥ अतएव देवदयायस्य सुपेनवि
 विराजते विभुः ॥ नयसा देवाः प्रलयं पदं विजुं प्रतः प्रवे को र्हेति गंतमीरितं यथा नदस्या कतिभिर्वि
 चेष्टतो दुःखं यानुक्रमेण समावृत ६ दिहृदयवर्तिलो कप्रतं प्रत्यक्षं यद्वि श्रवणं चिदभ्युत्थानमात्मने
 रंति लोका व्रतमवगावने सर्वतः भूताः सुहृदः समर्पितः ७ न विद्यते यथा च जन्तु कर्म बानुना मनुष्येण
 लादोष एव वा तथा चित्वा कायाय संभवाय स्वभावाय योक्तव्यं कालोक्तं च ८ तस्मै नमः परं प्रायश्च
 स्मरेत शक्तये अत्र पायाः कुरुपाय नमः आश्चर्यकारिणे ९ ॥

ताभूते धातुहृष्टं यः संतः स मे मतिरस्तु ७ इत्युक्तं यानुक्रमेण प्रण च यथा मतिरिति न विद्यते इत्यादिना लोका नानातया
 यः प्रलयः संभवो जन्म तयोर्द्वैतं नदयै यस्तानि जन्मादि विस्ती करेति तस्मै नमः श्रुति उक्ते रणान्वयः ८ ब्रह्मसो
 ब्रह्म ह्युपायश्च नो शक्तये उक्तं उपायश्च अत आश्चर्ययोगिक र्माणि यस्या तस्मै परं प्रायश्च ९ ओम् नमो यनी नमः १०

श्री.
भाग.
श्री.दी

विष्णुदेव प्रणितं उपधारयन् ॥ कैजरी योगिमापत्रः तर्हि कथं पश्चात्स्मृतिज्ञातातत्राह हरेरचनस्यान
भावेनेति ॥ १२ ॥ अद्भुतं स्वभवनागात् ॥ १३ ॥ एतद्भजराजमोक्षार्णनामकस्मानुभावस्तु विप्रः कथं भूतं तत्राह स्व
र्गमित्यादि ॥ स्व मेनाश्रयतो नित्यं ॥ १४ ॥ अतः श्रयस्त्वामाः एतद्यथावदनुकीर्तयति ॥ १५ ॥ अनेन श्रयो भवती

शुक्रवाच एवैशावागतो गच्छामि भगवान् पसानुगः इन्द्रधनुषा पराजयी दिष्टं उपधारयन् ॥
कैजरीयानिमापत्रश्चात्स्मृतिविनाशनी इयं च नानुभावेन यद्भजते पश्यतिः एवेविमोक्ष
राजयुथपक्ष्मनाभः तेन विपासं दगतिगमितेन युक्तः गंधर्वसिद्धिबुधैरुपगीयमानकमा
द्भुतस्वभवेन गच्छासनागात् ॥ १३ ॥ एतन्महाराजतवेरितो मया कस्मानुभावो राजराजमोक्षार्ण स्वर्ग
यशस्यं कलिकल्मषापहं ॥ स्वप्ननाशं कुरु वर्यं शृण्वता ॥ १४ ॥ यथानुकीर्तयेतां तत्रैयस्त्वामी
ज्ञातयः ॥ अच्युतः प्रातरुत्थाय दुःस्वप्नाद्युपशान्तये ॥ इदमाह हरिप्रतीतो गजेन्द्रकुमरतमः श्राव
तो सर्वभूतानां सर्वभूतमयो विभुः ॥ १५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ये मातां च सरस्वदे गिरिकंदरकानने
वेत्तुं कीचकावेगुनो गुल्मानि सरयादपान् ॥ १६ ॥ शृणुमीमानि धिस्मानि ब्रह्मणो मे शिवसा च क्षी
जेदं मे प्रियं धाम स्वतद्दीपं च भास्वरं ॥ १७ ॥ श्रीवत्सैकोत्तुभं मालागदं कोमोदकोमम सुदृशं
नयं च जन्म स्वर्णोपतंगधरं ॥ १८ ॥ शर्वचमत्कलां श्रियां देवीमश्रुयां ब्रह्माणानारदं च

जिज्ञासे साक्षाभगवद्भुवनदेवेत्याह इदमाहत्यादियावत्समाप्तिः ॥ १९ ॥ प्रसंगादनास्थापितसरोपलमद्यो सर्वेषां हृती
यातानां स्मरतीत्यष्टमेनान्वयः ॥ २० ॥ अथाह माया श्रवणं यथं भक्तिं लक्षणं सोमकश्यपयोर्यापयतीहाद्यायणी ॥ २१ ॥

हह संज्ञो गोपर्वसप्तमः असौ देवलस्य शापेन ग्राहो जातः तवेतः सद्या मृतः सञ्जुतमस्माकमगायेत नृपः एवं हि
 तिस्रो मंत्रमेव तथा सरस्वतीभिः क्रीडन् च सोऽस्मात् प्रावृष्टं देवं लेयति प्रशस्य विचक्रे च तच्च कृपितः ग्राहो भूवोत्तं प्रशापित
 न च प्रसादितः स न उवाच पदमेव गमे दग्धं ह्युत्ततं शुभं जैदं स दग्धं न हरित्वा मां पिमा च यं चातीति २ कथं भूते यं प्रसाप

शुक्र उवाच ॥ तदा देवर्षिर्गोपर्वान्त्रैशानपयोगसाः समुद्रः कुसुमासारं शंसेतः कर्नेतद्वेः नेडुं डेभयोदि
 वागं पर्वानन्तर्जैशुः अथ यश्चात्ताः सिद्धाः तस्मिन् पुद्गवान्तमं १ यो सौ ग्राहः स वे स च पारमाश्रयं नृपहक
 मन्त्रो देवलस्य शापेन हह गोपर्वसप्तमः २ प्रासाप शिमसापीशमन्त्रमस्माकमगायेत नृपः ३ गमे
 तासक्तये ४ सानुवर्षित ईशेन परिक्रम्य प्रणम्यते लोकस्याप्युत्तलोके स्वमगान्मन्त्रा किलिषः ५ गमे
 द्वाभगवत्स्य शक्तिविक्रान्तान् वधनात् प्राप्ते भगवतो वृषपीतवासा चतुर्भुजः ६ स वे चर्वमभद्रा जायो
 आद्रविष्टमन्त्रमः इदं पुनर्ब्रवीताति विस्मयान् पश्यण ७ स एकदा गायनकाले आसन्नान् रहीतमो नत्र
 तमीश्वरे हरि जटाधरस्तथा स ग्राहो भूवोत्तं स मर्चयात्ता स कुलाचलाश्रमः ८ य ह कृपातत्र महायशस्तः
 निःसमागमश्चिद्यमगोपरिस्थितः तं वोत्पादसी मकसा हेमादिदेवैरुत्सुपाती न लधिः चुकोपह ९ तस्मै
 इदं शापन दादसाधुरयं उरात्ता कृतबुद्धिश्च विप्रचमंता विप्रान्ता न सिखं यथा गजः क्षत्रमतिः स यव १

ॐ

मया अर्मेतः कीर्तन्याः कीर्तनीयाश्रुताः सती कथा च यस्यान् ४ स्वर्गं पर्वलोके ५ कुलाचले मलयाद्रावाश्रमो य
 स ६ तस्मै हरिः सुपासी नं वीह्य ७ आपमेवाह कृताश्रिदितानुद्विष्य गजो यथा क्षत्रमतिं कृतये वायेयते

गजपदमवतर्हि शेषः १

श्री.
भग.
अ. टी.
५

10

यतोहेतोरेवचगुत्तनाहर्मेदुपेणसुराणोसाधितासुयेतज्जायुहाघपिदुचितं ॥ अन्त्यच्यति किंचान्यदिति ॥ २ ॥ नोति
स्मरन्पुनर्जीवतिस्मर्यः ॥ ५ ॥ दुर्वीसमाहितकदाचनार्गेगच्छतमिदं दृष्ट्वात्यक्प्रस्थामालातस्मदज्ञातेनचश्रीम

वष्टुचक्षुषः पुत्रः चाक्षुषो नाम वैमन प्रहः पुरुषस्य पुत्रप्रसादात्तज्जायुहाघपिदुचितं ॥ १ ॥ इन्द्रो मंत्रदुम
स्तत्र देवा आयादयोगाणाः सुनयस्तत्र वैराजन्धरि महीरकादयः ५ तत्रापि देवः संभूत्यो वैराजस्य भवत
स्ततः अजितो नाम भगवान् शेषेन जगत् पतिः ॥ पयोपियेन निर्मया सुराणो साधिता सुधा भ्रमसाणां भ
ति धृतः कूर्मेदुपेण मंदरः १ राज उवाच यथा भगवता ब्रह्मन्नाथितः दीर्घमागः यदर्थं च यत्तच्छाद्रिं
दथारोधुचरात्मना ॥ यथा मृतसुरैः प्राप्ते किं मन्यदभवत्ततः एतद्भगवतोः वर्मवदस्व परमाहुतः ॥ २ ॥
त्वया संकथ्यमानेन महात्मा सात्त्वतो एते नातिदुर्घाति मेचितं सुचिरतापतापितं ॥ ३ ॥ मृत उवाच संप्रष्ट
भगवान् वदस्व पायनसुतो हि जाः अभिनेष्टुं हरवीर्यमभाचष्टप्रचक्रमे ॥ ४ ॥ मुक उवाच ॥ यदा युद्धे सुरैर्दे
वा विधमानाः प्रतापुधैः गतास्वेति पतितानोति स्मरन्त्यभूयशः ॥ ५ ॥ यदा दुर्वीसशापेन सद्गालोकाः
त्रयो नृप निःश्रीकाश्चाभयेस्तत्र नेष्टुरिजादयः क्रियाः ॥ ६ ॥ निशम्यैतत्सुरगणानमहेद्वदहणादयः नाद्य
गच्छन्वयं मे भ्रमे जयतो विनिश्चये ॥ ७ ॥

विदुस्तिलोकोपर्थः २

हेनानाहृत्यैवैरावतस्य कुभयोः निदिमासचगजो मत्तः पद्यातो मालाचूर्णी चकातः कुवितो दुर्वीसाक्ते शशात्रिभिः स्त्र
कैस्मरुभिः श्रीकाभवेति तदेतदाह दुर्वीसः शापेन इति इत्यादयः यागाद्याः ॥ ६ ॥ सुसुरान यथा दववेलक्षेन वलप्रस्था

मित्तवाशमैगवतं २३ सुसामाहताएकाग्रचित्ताः समनुपातिमन्त्रिभूतीः २४ जलजोत्तमं शोखवर्गं प्रधापयवादीयत्वा २५
 स्तेनोभावाद्येदीविवायामस्यमन्त्रे चेत्यथाध्यायः २६ अन्त्याख्यानमथाप्यस्यमिदं नववाणितेसमभक्तयद्वयाने
 नयत्रेयावयितेप्रभाः पचमेयचमचायवष्टचदययन्त्रे विप्रशापचनिः प्रीकैदेयैः सहहौरस्तुतिं तामसं

प्राणवंसतमयक्तं गोविप्रान्मममय्ये दादाग्रसीधर्मपत्नीः सोमकप्रपणोराणि २७ गंकाससतीनेदोका
 लिदीक्षितवारण २८ यद्वास्त्रमन्त्रेनप्राणपत्नीकाचुमानवान् अन्त्याख्यानमथाप्यस्यमिदं नववाणितेसमभक्तयद्वयाने
 स्तरेतिममनुपातिमन्त्रेनमोखिलात् येमास्तुवेत्यनेनअतिदुष्प्रियात्तये तेवाप्राणान्तयेचारे
 ददामिदमन्त्रोमिति २९ सुकउवाच शेषादिप्रपत्तवीकेशः प्रधायलज्जातमे हवयन्विदुधानीका
 मातृगहवगाधिये ३० शिष्टोभागवतंअष्टमस्कंधे चेत्यथाध्यायः ३१ सुकउवाच ॥ राजनुदितमे
 तमेकमन्त्रिनाशनहरेः गजेन्द्रमोदाप्राणैर्वर्तितरं सुग ॥ यचमोरवतोनाममनस्तामसमोदः ॥
 वलिबिद्यादयस्तस्यसुतादौजवचर्वकाः ३२ विश्वामित्रः सुसामाहतामन्त्रेनयद्वयः हिराण्यमावदशराज
 धेवाह्लादयोद्विजाः ३३ पत्नीविजंढासुमन्त्रवेदकैस्तुस्तमेः तयास्तकलणजतेवकुदोभावास्तय
 धवैकुण्ठः कल्पितोयेनलोकोलोकनमस्तुतः समयाप्रार्थनामेनदेव्यात्तत्रियकाम्यया ५ तस्यानुभावं

ज ७

॥ ६ ॥

७३

षट्पथीमनुः तस्यसोदरः भ्राता २ तस्यवैकुण्ठसंज्ञस्तुहरेरनुभावः सनकादिप्रायेतदैवतां प्राप्ताभ्यासपाठे
 दामेवराहादिदुपेयायुद्धादिलवाणः गुणाश्चान्तरादयः परमोदयश्चमहर्हयः कथितास्तृतीयस्तथादि

श्री.
भाग.
श्रु.टी.
॥

देवीभिलोके प्रसिद्धाभिर्देवीभिर्गीर्भिः स्तुतिमकुपोत् ॥ देववनेन मामहे देववरं तानामेति वावरते हेतुः सत्यं
जतः अविद्विद्येत स्तुतः अनेन आद्यं च अनादि आद्यातवतो ह वच्चा विक्रिया भवति किंच गुहाशयसुवर्गः कृतः निष्कलं निरु
याधित्तुतः मनोप्रयागे मनसापि जविष्टं मनः प्राणस्थानेन तः प्रागेव विद्यामानत्वात् तया च आतिः अनेन देवमनसाज
वीयोनेन देवा आद्यवन्मूढे मर्शितदावतो न्यानेति तिसृदिति वच्चातिरुक्ते अविषयत्वात् यद्वा चानभुषितयन्वागभु
द्यते इति श्रुतेः मनोवचसो रगोचरत्वात् प्रतर्क्य यथेष्टं सर्वेषां हेतुमद्भावः २५ किंच प्राणादीनां विपश्चितज्ञातार आत्मा
हंकारो देहावानततः श्रुतिविज्ञेयमस्तीत्याह अर्थो विषयय इन्द्रियाणि तन्नाह कारितम् भयदुपेण भासत इति तर्क

तत्राह ह्यस्त्वुपायश्रुतसुर्वयवे विभो स्तुतिमव्रतदेवीभिर्गीर्भिः स्तुतवर्हितेन्द्रियाः ॥ अस्तु उवाच ॥ अविद्विद्ये
सत्यमनं तमाद्यं गुहाशयं निष्कलमप्रतर्क्य मनोप्रयानवदसानिरुक्तं नमामहे देववरं वरेण २६ विपश्चिते
५३ प्राणमनोपियात्मनो अर्थो ह्रियाभासमनिर्मुखां ह्यायातपोयत्र न गृह्यतौ तमक्षरं त्रियुगं ब्रजुम
हे २७ अजस्य चक्रं त्वजयेये माणो मनोमये च दशारसासु त्रिनाभि विद्युच्चमस्य ममि यदक्षसूक्तं २
कृतं प्रपद्ये २८ रामः

तथापि निरुद्धं प्रहस्य बलवानरहितं कृतं अर्वांगे अदेहे अथवाक्षरं स्थमिव व्यापिने च सर्वहेतुः यत्र यस्मिन् गृह्य
दौ जीवयत्यतिनेच्छायातपो अविद्या च निवर्तका विद्यावनास्ति त्रियुगं त्रियुगं व्याविर्भवतं न शरणं बजामः २७ तदेव
मविक्रयत्वादिभिः सर्वैरुच्छादिभिः सुपातवरेण तच्चक्रं ससारचक्राधारत्वेनापि तदेव दर्शयन्नाह अजस्य जीवस्य चक्रं
क्रवदावर्तमाने देहादि अजं यामयया प्रयं मातायतयः अक्षयस्य यदधिष्ठानमाहुः तन्मृतप्रपद्ये कथं भूतचक्रमनोमये
मनः प्रधानं देहादि यो च प्राणो अत्येवंपे च दश अरायस्यासु श्रीर्बगं यो गुणानाभिरिव मध्ये यस्य विद्यविचलं अस्मै

प्रक्रमयः अच्युतं उद्विष्टं हंकारः यंचतत्मा चोणेन मया उवाच एण विप्र २५

॥

सर्वत्ररक्षोकेनसंरुदीका ॥ हरिंशरणोभताः संतोयस्यासर्वेप्रस्थासन्तिहर्षेणोत्पुल्लेखितं वदनेयस्य २ मन्त्रः
 षादयानगपुत्राऽज्ञाद्विजस्यदुजा यस्यवतारः प्रकृतः तस्येष्टाऽज्ञातस्यकलामरीचादयः तामिदिसर्जिताः पुत्रपौत्रा
 दिद्वारजानिताः २॥ ननुतद्विषयसमासमः स्यात्किंतुचरणोऽग्रयनस्योदयेवतथास्मत्प्रजापतीभविष्यतीत्याश

२५

ततो ब्रह्मसंभोजममैरैरिथेनिसर्वशः सर्वेविनाशायचक्रप्रणातापरमेष्ठिने ॥ सविलोकोद्भवाद्या
 दीप्तिस्मत्प्रविगतप्रभान् लोकानममयत्प्रयान्मृशानयथाविभ्रः ॥ समाहितमनसासंस्मरन्मुख
 परं उपाचोत्पुल्लवदनोदेवान्ममगवान्पुरः २ अहमेवायमयमयोऽहमादयामनस्यतिगुण्डमममजस्यः २७
 यस्यावतारंशकलाविसर्जिताऽज्ञानसर्वप्रणाममवाय ॥ नयस्यावधानचरणायापेक्षणीयाद
 णीयपदः अथापिसर्गस्थितिसंयमार्थंयत्तैरजुःसत्त्वतमंसिवाले ॥ अयंरूपस्थितियालनदाताः सत्त्व
 जघाणस्यमवायदेहिनां तस्माद्ब्रह्मजः प्रणो जगद्गुरुत्वात्तैनाथास्मतिशेषेप्रियः २३ अकडवाच ॥ ३
 त्वाभावात्सुखेऽपिः सहदेवैरिदंमः अत्रितस्यपदेसाक्षाज्जगामतनः परं २४ २५ मन्त्रमनः

येनाहमयमेतिह्यभ्या २२ द्वितीयलनसाक्षात्कालः अतःसुप्रियः सन्सीयातोऽनः अभिशेकरीव्यति २३ यज्जी
 राव्याहरवीसः तदेवममलः परेथानेयह्यलौकालोकात्पयो यन्ममः ततः परंस्यानेजगाम २४ अगमरासः

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय । श्रीनन्दचरिते साक्षात्प्राप्त
याभ्यन्तरिकव्यासपुराणस्य भाष्यप्रदीपः ॥ ३५ ॥ यासां कल्याणलभ
हृदये जनेकं दार्ढ्यमिदं च तेषाम् । काः पुनायति ॥ ३६ ॥

तोरो ५ देवास्तान्जंभमाश्वालास्तान्मुद्गराण्यताः पवभूतो वायुस्त
प्राणद्यूः ३१ खनिदेहगतकिन्नाणिप्राणः पंचवृत्ति रंदयाणिचक्रा

सर्वजीवनि यत्तत्त्वादिना च वर्तितव्यमाह्यती उपसर्गो जीवस्य जीवनि यत्तत्त्वेन आसौ चकार आत्मे स्म हो सुयत्नी स
 ग्रजो सखा यो समान चक्षुःपरिवृत्तजाते इति श्रुतेः यद्वा भूतानां जायमाना इत्यादि उपविष्टाय श्रुत्यर्थः ॥ तद्दिदेहस्थत्वा
 ऋक्षरक्षाणां दिक्षिणो वेशा जीवसाम्यस्या तद्वा त्वयं वामे जीवने केचन रूपेण तमे सः प्रकृतः परं अलो क म ह प्रो अयत्त नि
 कल्पयेन तत्पारकालो देशत आपरिच्छितं तद्वा त्वयं अत्र प्रकृतं रूपं पत्ता त न जीवसा म्यतया सः पिप्ले स्था हत
 त अत्र न्यो अमि चाक प्रीति विरोध ता अत्र ता दिक्षु र्यः अत्र पद य धी रये नयेन आनि राधनेना पसते भजेते तन मा मेनु
 तरणा न्वयः ॥ मायानियते त्वमापि जीवसा म्ये परिहृय त्वमाह यस्मात्मा कश्च कश्चिदपि नाति तर्ति नाति का

१८ ययवर्णोत्तमस्य परेतं लोका न वा क्तमनेत परं आसौ चकारोपसर्गो निन सुपासते योगरथेन धीराः
 ॥ त्वयस्य कश्चाति तितति माया यथा ज्ञानो न्यति वेदना र्थं त्वनि जित्वा ला ला प्र ता परं अन ज्ञान भूते पुस
 मे चरते ३- इमे वयं यत्प्रिय ये वन ता स तेन सह सा वा हि रं रा विः गति न स्तु त्मा स त्वय अवि द्य ह कृता
 स गद्या इतर प्रधाना ॥ पादो न ही यं स्तु त्वय स्य चरति विधा य वा हि रं तत्त्वः स वेन हा द रु स आत्मा तः
 प्रदी दत्ता आत्मा त्वा विभूतिः ३३ ॥

मतिकथं भूतो जने यथा स्तुति अर्थमात्मा स्तु पुं न त वेद निर्जित आत्मा आत्म प्रकिर्तो या च तद्गुणा अयेन तं ३॥
 अर्थन वेदति यदुक्तं तत्प्रय च य चाह इमे वयं देवा इत्ययं अयं यसा पि यथा त्मा सति मे व ह स्था अपि वदि श्रुतं अस्
 ता प्रकाशा यामा विः अक द म पि स्तु त्मा गति नि क य धी स्तु पुं न त्वे सः इतर प्रधानाः रजस्तो मयाः अतो विदुते न मा
 मति सुर्वैषो का त्वयः ३२ इहानी वैरा ज पुं ए ता स्तु व न्या र्थं यो त पादो न ही ति द्वा द श निः यत्र मत्ता गज पु जा दि भू त स
 गीः सा म ही य र य पादो स नः प्रमा द न् आत्मा तः यदा दि न त्वे पि न त त्वा यो ३ः ऊतः अस्म द्पुः तत्कृतः महती वि

३२ ॥ अस्मिन्नेव यस्मिन् ॥

स्तोत्रमर्थः विद्वेषः प्रोक्तं पुण्यं तत्प्राप्तिः अंतिमं विचार्यः अवेदः वेदव्यातिरिक्तः पुण्यं वाच्यं तत्प्राप्तिः इति मानस्य
 अष्टादशोत्तरं सुगमं वेदविद्वेजोच्चिरवेदस्य द्वाविंशतिपादः ५१ उपरि उक्तं स्यात्तु नः नासिक्तो नापुतिः कीर्तिः यथा वा स
 श्रीनकामः यस्तु नाहितः कामस्य प्रोक्तं भूत ५२ द्वाविंशतिपादः ५३ अन्तर्गतं नवयः कालः विप्रसक्तो किकप्रपचयः यस्माद्देविभावाकृतः
 प्रवृत्तापवापं विद्वद्विप्रसक्तानां पादतिरिक्तं प्रवृत्तापवापं विद्वद्विप्रसक्तानां पादतिरिक्तं प्रवृत्तापवापं विद्वद्विप्रसक्तानां पादतिरिक्तं
 पचमुपवर्तोयन्प्राप्तं न मे स्थितिः इति निर्देशो नादिभिः अस्मान्वाद्यः न हतः इतिः लीलायस्य तस्मिन् ५४ तस्मिन्

श्रीवेदस्यः पितृभ्यां यथासंभवे कृतं दत्तं ५५ अतो भूतः यौ वेदस्य प्रोक्तं सौ विहागस्य सीदतानः सम
 हाविभूतिः ५६ विप्रसक्तं द्वाविंशतिपादः ५७ अन्तर्गतं नवयः कालः विप्रसक्तो किकप्रपचयः यस्माद्देविभावाकृतः
 सीदतानः समहाविभूतिः ५८ अतो भूतः यौ वेदस्य प्रोक्तं सौ विहागस्य सीदतानः सम
 यद्वाभूवः कालप्रसीदतानः समहाविभूतिः ५९ द्वाविंशतिपादः ६० अन्तर्गतं नवयः कालः विप्रसक्तो किकप्रपचयः यस्माद्देविभावाकृतः
 यद्वाभूवः कालप्रसीदतानः समहाविभूतिः ६१ अतो भूतः यौ वेदस्य प्रोक्तं सौ विहागस्य सीदतानः सम
 भप्रतिपुत्रेतास्मिन् गुणप्रसादाय चेतोप्राप्तिभिर्नमस्तु नाना यनभस्वद्वये ६२ अतो भूतः यौ वेदस्य प्रोक्तं सौ विहागस्य सीदतानः सम
 समत्तराणां चरे प्रवृत्तापवापं विद्वद्विप्रसक्तानां पादतिरिक्तं प्रवृत्तापवापं विद्वद्विप्रसक्तानां पादतिरिक्तं
 स्वातंत्र्ये दिव्यतां नो भूतं च द्वाविंशतिपादः ६३ अन्तर्गतं नवयः कालः विप्रसक्तो किकप्रपचयः यस्माद्देविभावाकृतः
 मेवेताह तेनेति यन्मोहविषहं चाश्रयाय कर्मसमस्तं यमेव करोति हि ६४ न च वेदस्य सीदतानां सम
 कृत्यापेक्षानि सुवंपुण्यविधिपविताफलानि भवितुं न हंतीत्याह केशोभरिरेयं पुण्यं सारं फलं ये पुण्यं द्वाविंशतिपादः

विप्रासक्तं द्वाविंशतिपादः ५१ उपरि उक्तं स्यात्तु नः नासिक्तो नापुतिः कीर्तिः यथा वा स

५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५

स्वस्वकामानेकमोर्णितयार्थं तैनेवासा ५३॥

श्री.
भा.
श्री.
१५

14

४१

स्वयात्पाथीनयाश्रुतएवगुणानोवावायेपरिणामेणश्रुतमेवज्ञाश्रुताःपश्रपंतिमनीषिणोविकितःविपश्चितः॥
 प्राप्ताः॥एतेदेवसहस्रात्मन्तयथाग्निवाह्येनयनेनश्रुतमाजोश्रुतहनादिनाभविचन्द्रादीनादिक
 घणादिनाश्रुतमुद्यमनेनयनेनउद्यमनेनपुरुषकारेणवाणिज्यादिनावृत्तिजीविकायद्वाउद्यमनेनचदीय
 जादिनाउद्यमोयोगोरुपायैर्ननुद्याश्रियतिप्रसूवतितथाकवयःसोडद्यागोषधियेतिवदति॥हेतु
 यस्मिन्संज्ञनाभ्यतिचिरादीन्निमयेतियोगेकप्राप्यतामस्यगुज्जिह्वानमाविर्भवंतंप्रत्यक्षतोदृष्टावय
 यथाग्निमेवसंज्ञतंचगोश्रुतमुद्यममेवद्यमनेनवृत्ति योगेर्ननुद्याश्रियेतिहितागोश्रुतुद्राव
 वयोवदति॥तेत्वावयेनायस्मज्जिह्वानेसंज्ञनाभातिचिरादिनाहं हृष्टागतानिवृत्तिमद्यम
 वैगजादवातीद्वयगागमेभः॥सत्वेविधत्वाविल्लोकापालावययदथास्तवपादमूलं स
 मागतास्ते बहिरंत रात्माह्निवाद्यविना यमशेषमादिताः॥अहं निविन्नचसुगदयोयेद
 तादयोऽग्रेविल्लोकावस्ते किंचविदामेष्टयन्विभाता विधत्तुप्रानोद्विजदेवमंत्रः
 ॥५॥अबवाच एवेविरिच्यादिभिरीडितस्तद्विज्ञायेतेषारुदयेयथैव जगादजीम्
 तगभीरयागिरावजो जलीम्सहसर्वकारकान्॥५॥रमायनमः
 निवृत्तिंगतादवातीदवाग्निनायोडिताः॥यद्विधयेउत्कण्ठयेतिचेन्नब्राह्मेष्टरात्तन् अशेषमादितास्तेव
 हिःकिंचान्यैर्विज्ञायागमिन्॥५॥ययमेवहिकिंचित्कुरुतेतिचेन्नब्राह्महमिति अग्नेकेतवोविष्णुर्लगादवो
 त्वावयंष्टयन्विभाताःसंत आत्मनःश्रेयःकिंचावयःश्रुतकृत्मेवह्निजानोदेवानोचमंत्रेविधत्तुःइदं कुरु
 तेत्युपदिशेत्पर्यः॥५॥रुदयमंत्रस्यपदेष्टव्यमिति अभिप्रेतं यथातथैवविज्ञायजगादमेवतानि नियेमितानि

वैष्णवाखानेदयानियेताव॥६॥

१५

महात्मनोमणयोऽस्मिन्नेनकिरीदेनकर्माभरणकुण्डलेनाभेनिभीतौकोपोलोताभ्याश्चीर्त्तुवाङ्गुजेयस्याऽकोत्तभा
भरणादेवयस्याऽलोत्तमीवत्तमिचिचिन्ती ६ देवप्रवरव्रज्याऽसर्वभारवर्णिगतेऽन्नाद्यामप्रणते ७ अज्ञाविश्वरामयनाभ
ताभदितिब्रुवर् ब्रह्माभिप्रेतिनित्यत्वविभेत्तभगवत्तनोऽनीन्तेरयमाविभोवृषवनत्तस्मदादिवृजन्मादित्तवास्तो
त्पाह नजाताजन्मादेयाग्र्यक्रतः अग्रहण्यग्र्येतिविवातात् ८ वस्यामेवायुपारमात्तुस्वयुगायत्तयः तयापितोपणणि
मेवमुत्तिस्त्वहमायुर्ज्ञानतात् वस्तुनस्तु अथिरामयद्रयज्ञातोत्तयासन्तेयस्यत्स्नेनचेतदसंभावितयतोमहानचितो

महात्मनोमणयोऽस्मिन्नेनकिरीदेनकर्माभरणकुण्डलेनाभेनिभीतौकोपोलोताभ्याश्चीर्त्तुवाङ्गुजेयस्याऽकोत्तभा

महामणिकिरीदेनकेयूरभञ्जचभ्रमिणां कर्माभरणाभिर्भनकपोलश्चीर्त्तुवाङ्गुजे ५ कोचीकलापवृत्तयहा
रन्पुरुषोभिनां कोत्तभाभरणालक्ष्मीवत्तवनमातिवै ६ सुदशनादिभिः स्वात्मैर्दृष्टिमज्जरुपासितो न
स्यादेवप्रवरः सप्रार्थयपुरुषपरः ७ सर्वभरणोत्तयादेमकोमरवर्णिगतेः ८ ब्रह्माउवाच अज्ञातजन्मस्थि
तिसंयमायागुणायतिवोपासुत्वाणीवाय अतोपुतिस्त्रैर्विभक्तपाक्षे महाभवायनमोनमते ६ रूपतेवे
तत्पुरुषावेभेज्योयोचिभिर्वैदिकुतोत्रिकेण योगेनप्राप्तः सहनस्तिलाकात्तपुण्यस्यमुप्रिपुहोवचमृत्तो
९ त्वयाप्रचारासीत्तयिमथाप्रसीत्तयतयासीदित्तमात्मनये त्मादिरेताजगताममथाद्यदस्यस्यवपरःपर

महात्मनोमणयोऽस्मिन्नेनकिरीदेनकर्माभरणकुण्डलेनाभेनिभीतौकोपोलोताभ्याश्चीर्त्तुवाङ्गुजेयस्याऽकोत्तभा

नभावोयस्याऽतन्मूर्तेः सनातनतनपरिमेयत्वं जेषणदयतिब्रुपमितिहेतुवर्धभहेपातः यतत्तववृण्वैदिकेनतंत्रिकेण
चयोगेनअयोधिभिः सदाहृज्यायुज्यमोतीदक्षिणानीमपुर्वेजातमितिभावः ननुयुदेवाः एज्येनप्रतिज्ञाः सत्यत
वैण्वेजातमरीताइत्याह उच्यतेहृदंअमृतेत्तमिनास्मादित्तिलाकात्तपुण्यस्यमुप्रिपुहोवचमृत्तो
स्तवयत्तद्वेपरिचिन्तयित्तमवतीतिभावः ९ विसृज्यतेः त्वमेवत्ययतिवृदस्ययथावृत्तिकारित्तमप्यचतया
त्यमस्याजगतः तचेहेतुः परस्मात्पुथानादपिपरः १० मृत्तिदाहृष्टानेनपरिणामेप्राप्तेवारयतित्तमिति

श्री.
भाग.
श्रु. दो
१५

वलिभयेपुरुषजगत्तः २५ अने यज्ञानाणि दृष्ट्वासेवाः कीर्त्तय २६ वैशेचनिबलिं जितमश्रेयं वैलौक्येन तं मेन

अथ तस्मै भगवते नमस्कृत्य पितामहः भवञ्च जगत्तत्त्वं स्थितामोयेयुर्वलिसराः २७ दृष्ट्वा गीतय
संयत्तान् ज्ञानज्ञाभास्वनायकान् तेष्वथ हेतुगदज्ञाकाः संधिविग्रहकालवित् २८ तैवैशेचनिमार्गे
ने गुप्तं चासुरयुधैः श्रिया परमया ज्ञेयं जितो प्राप्तेन पागमन् ३० महोदः सदायावाचासां
यित्वा महामतिः अभ्यभावतत्तत्सर्वं शिषितं पुरुषोत्तमात् ३१ तदग्रे च तदेतत् अयत्राने चासुराधिप
प्रां बगेरिष्टनेति श्रुयेच त्रिपुरवामितः ३२ ततो देवासराः कृतासेविदं कृतसौहृदाः उद्यमपर
मचक्रैरस्य तार्थं परंतपः ३३ ततस्ते मंदरगिरिमाज्जसोत्पाद्य द्रुमदाः नदंत उदधिं निनुः प्रात्वा
परिव्रज्य हवः ३४ दूरभागे दृष्ट्वा आताः आक्रुवैशेचनादयः अपारयंतस्तं वोढुं विवश्राविमहुपथि ३५
निपतस्तगिरिस्तत्र बहूनमरदानवान् दुर्गायामासमहताभारेण कनकाचुलः ३६ तास्तथा भगवन्
लोभप्रवाहकं पगन् विज्ञाय भगवांस्तत्र बभूव गुरुदधुजः ३७ गिरिपातविनिधिं स्पृश्यान् विलासाम
रदानवान् ईक्ष्याजीव्यामासु निर्मग्नं त्रिर्द्रोणमथा ३८ गिरिचोराय गुरुदेहं स्तेनैः केन लीलया अरु
स्य प्रययाचं चिसरस्वरगोषेन ३९ अवरोण गिरिस्तथात्सुपाः पततो वरः ययैजलोतउत्सृज्य हरि

एतत्तद्विस्तृतः ५॥

सर्वसमूहो नाद्यनादि ३॥ तत्र ये शुभे चासुराधिपः पैलोमकालियादयः शंखगदयश्चैते भव्यश्रेयश्च ३२ सेविदं

समर्थं परित्यास्य हवोपेक्षा ३५ विस्तृता प्रस्थापितः संपूर्णतः

स्त्रियस्यापि नयेवामि प्रेतसित्याहयकारवेचरः समर्थीयि ॥ हेतुगदेवासोपवादयः ॥ वच्चात्मनः स्वतोयावद्भवोद्वि
 भवति ॥ अर्थस्य प्रयोजनस्य यदवीसिसिदिप्रोमः नतः पञ्चादीहस्य सकृत्कृतवथा चातकभावेन भवति तवामिति शेषः
 यद्यप्येदेकागोनिबद्धाः द्विः यथा निर्गमस्वायैधानाथ प्रथमं नृसकोतासिधिविधने पञ्चात्रमेव वादाचिन्नयति तथा

एकपवेचरस्तस्मिन्स्त्रियाकार्ये सुरेश्वरः विदुर्न कामकानाहममृदोन्मयनादिभिः ॥ श्रीभगवानुवाच ॥
 हतब्रह्मन्महाशोभो हृदेवासमभासिते आत्मावहतासर्वे अवेदः साधुयाह्वयः ॥ यातदानवदेत्येयः
 तावत्संधिविधीयता कावेनानुपहृतिर्नैर्गहृदोभव आत्मनः ॥ अथोस्यमिमेयाः सति कार्यार्थे गो
 रवे अहिमृषकवेदेवा स्यार्थस्य यदवीयते ॥ १० ॥ अस्मत्तोत्पादनेयमिदं यत्तावत्तिलोदितं यस्म्यपीतम्
 वैजतमं तु पुष्टोमरो भवेत् ॥ द्विः सादीरदधोमर्वा वोरुत्तलनैष्य ॥ मयानमदरहत्वा न प्रवृत्तयत
 वामकिं ॥ २० ॥ मस्य येन मयादेवानि मयाधुमनोदिता ॥ २१ ॥ कृष्णभोजमधिगतिदेवाय यथाफलग्रहाः पु
 यंतदनेमोदधं यदिहं तिरयह्वयः ॥ २२ ॥ नमरेभेनमिहोति सवेद्यो गोतयायया नभेतव्यालकृदा
 द्विः पुनस्तथिसंभवात् ॥ २३ ॥ लोभकार्येन द्रौमातपोसः कामस्तव वत्तु ॥ २४ ॥ अकृवाच इति देवान्त्तमादिश्य
 भगवान्पुरुषोत्तमः तौ वा मम दधेयमन्तस्वद्वदगतिश्चरः ॥ २५ ॥

यौमार्गे प्रवृत्तैः प्रथमेन देयाश्च यौतावदेः सकृदात्तायेतसाह अमृतोत्पादितमिति ॥ यस्यामृतस्यार्जस्यसतः
 ॥ नेत्रं ज ॥ ननु तदीहं पाशतपा नेनामृताः सुस्तवाहकैः प्रभाजंति ॥ २४ ॥ बलिभिः सहकारिभिः साध्यास्तदन
 सराविनानासिद्धांतीति कृत्वा सासादिककणदिशति युयमिति वा भण्डे स्रष्टवरेभेतासेनेतासात्तयासात
 कार्मेतायथा विद्युतिवत्तुमयमाह्वय ॥ २५ ॥

श्री.
भाग.
श्रीदी.
१६

16

आसुरेण सगुरेण देवेन देवाकारेण चूपाणा विप्रान् ॥ आत्मनि देवदेवस्य योगो ब्रह्मा ह्युपायानेत्रे सुमेधा बोधवु
पातपरेण हरिणा द्योमितं न जानां चक्रं समूहो यस्मिन् ॥ दशशुभ्रानि च सासा शुभ्रं ह्येकं स ताह स्वयं परिमिता

सुरसुरेणैर्भजवीर्येपितं परिभसंतं गिरिमेगस्यतः विभ्रतदावर्तनमादिकच्छपोमैर्गकं उयनम
प्रमेयः ॥ तथा सुरगर्भो विप्रादसुरेण चूपाणो बलवीर्यमौरयन् उहीपयन् देवगणाश्च विस्मृद्विनना
गंदमबोधयुः ॥ उपर्युगे द्वे गिरिणा दिवाना आक्रम्य हस्तेन सहस्रबाहुः तस्योदिविब्रसभवंद्रस
व्यरभिष्टुवर्द्धः समनोभिवृष्टः उपर्युध चात्मानि गोचनेत्रयाः पराणते प्राविशता समेपिताः समेशुरवि
तरसात्तदेकदमसाक्षिणा द्योमितं न चक्रं ॥ अहींद्रमाहस्रकदोरदश्रुवसासाग्रिधुमाहतवर्च
सोसुराः पालासकालीयचलीत्वलादयो दवाग्निदग्धाः सुरलाइव भवन् ॥ देवांस्तक्रासोप्राख्या हतप्र
भान्धुश्चावरम्भस्वरं कुबुकाननान् समभवर्षभगवद्वशाचनावुः समदोस्यपगूढवयव ॥ मथा
मानातदासिंदो देवासुरवद्वययः यदासुधा न जायेत निममथा जितः स्वये ॥ मेवश्यामकन
कपरिधिः कर्णविद्योतविद्युत् सूर्यप्राजद्विलुलितकचः स्रग्धरोरुक्तेत्रः जैत्रेदीर्जजगद्भयदैर्दृष्टकं गृहीत्वा
मंथन् मथ्ना प्रतिगिरिस्त्रिवांशजिताः चोचतादिः २८

कदोरायेदगादयः तेभ्यो निर्गता भगमभिधुमाभ्यामाज्ञतं वचो ये घोते सुरलाइमविशेषा ॥ देवांस्तभगवद्वशाचनाः
समभवर्षभसमदोस्यपगूढवयवश्च प्रीतलावुः वातिस्रकथं भूतोस्तस्य आसुरिवादिभिर्हेताप्रभायेसा

समासं बरादी निषेधं १६

१६

इति श्रीभागवतं दीपिकायामस्य सस्कपे सप्तमोऽध्यायः ६ सप्तममयने इतविषभीत्याखिले जैनैः कृतः सप्तमप्यारुहः ययो
 विवसिती यो फलभागततवाप्यसुतभागे भविष्यतीति समं वासुकिने उगिरेपरिवी यमेवेष्टात्रि मयित्तमारेभिर।
 वासुके सोवतीं देव्या नृहयिते पवपुर्व हरिः प्ररक्तान्मखे ज गृहेतो भवन्मखे ज गृहः ३ हतो धारो स्थानवि

इति श्रीभागवतेऽष्टमस्कपे सप्तमोऽध्यायः ६ सुकउवाच तेनागराजभागे अफलभमेन वासुकिं परिवी
 योरोतस्मिन्नेवमस्मिन्नुदाविता । अरिभिरसरायुना नृमताये अहं ह हरिः प्ररक्तान्मखे ज गृहे पुर्वदेवास्ततो
 भवन् १ तमे च दत्तापत यामहा प्रहस च एत नृमताये मोवयु उच्छ प्ररक्तान्मखे ज गृहे ३ स्वाध्याय अतसपचाः प्र
 त्वातज नमकुर्मभिः अतिस्तुलो स्थिता नृदत्ता निलोका प्रहस्यतमः ४ स्वयमाना विल्लाद्यु प्रहस्यतमः ५
 पदतस्थानविभागास्तो पवकपुणतं दनाः समं युः यगुगायुना अमृताय ययोनियि ६ मायामानो वै सोदि
 रनाधारो ह्यो विप्रत पियमाणा विवलिभिर्गो रवात्मा नृनदन ७ तत्त निविसमनसः परिम्लानमृवाश्रयः
 आसनस्वपाकसेन एदेवेन तिबलीयसा ८ विल्लाद्या विद्वे अविधिं तदे असे इरवीयो वितयाभि सधिः क
 तावपुः काष्ठपमङ्ग तमे हन्तु विप्रपता येति सिमन्तु हार ९ तं मयित्तमो ह्यु अत्ता चल प्रनः समुत्थितानिर्न
 थितसरासराः दथार एष्टुनसल्लाद्यो ज न प्रस्तापिणा ह्यु एष्टवायरा मरुन् १० रामाय नमः ॥

भागो यैः ६ देवेन हेतनास्यो ह्येन एष्टुति ७ विद्वे प्राप्ता विधिं तेन रचिते तेन रचिते विद्वे अवितायाः सतोभि सधिः संका
 लोयसा ८ लक्ष्यो ज न प्रस्तापे विक्ताये स्यात्तीति तया तेन एष्टुन ९ तस्यापि रेरावर्तवै भ्रमणसंगकडुयने मेने १॥

श्री.
भा.स.
श्रु.टी.
७

नवेवंभूतो विसृतिरिति प्रसिद्धं तत्राह गुणसंयोगेति अस्याजगतो यदासर्गोदीभूतस्तदाहेभूजन्मसुखकृतः सिद्ध
ज्ञानसंज्ञादिसंज्ञाधत्ते २३ तत्र हेतुः स्वभाव इति सदसतो भवान्देवतियगादिद्रुपान्मावयातीति तया सृज्यते
तच्च सृष्टिविज्ञेनास्तीत्याहुः आत्मेव त्वेनानाप्रित्तिभिः जगद्रूप एभातः यस्मादीश्वरः स्वतः सिद्धजातस्य पृथुदय
तः जगदात्मना आत्मनः प्रकाशमाह २४ त्वेष्टाहमदेवस्योनिः श्रुतः स्वतः सिद्धजातः त्वं जगदादिमेकतत्त्वत्वा
त्वाचाहंकारः कथंभूतः प्राणोद्विद्यद्वयानांकार एभूता गुणायस्य राजसादित्विविध इत्यर्थः स्वभावादयश्चत

गुणसंख्यास्वप्राज्ञास्यसर्गस्थित्यप्यायातिभो धत्ते यदा स्वहभूमन्त्रमविसृष्टिवाभिधो २३ त्वं ब्रह्मप
रमेष्टुह्यसदसद्भावभावतः जानाप्रतिभिर्गभातः त्वमात्मा जगदेष्ट्वरः २४ त्वेष्टाहमदेवनिजगदादिग
त्वाप्राणोद्विद्यद्वयगुणास्वभावः कालः कृतः जगत्पते च धर्मः त्वया क्षरे ये विहंसनेति २५ अग्निमे
खते विवले देवतात्मा क्षितिर्विदुर्लोकभवा द्विपेकज काले गतिरिति विलदेवतात्मानेदि प्राश्नुकौ
रसने जले २६ ताभिर्न भक्त्यश्च सनेन भक्ता नृयं च चक्षुर्विजले स्मरेतः परावगता अय एतवात्मा
लोमोपनोद्यो भगवत्प्रियरे २७ कुक्षिसममृदगिरि योस्ति सेवायेमाणि सर्वेषां विवीरुपते चंदोसि
साक्षात्तव संप्रधानवस्त्वयीमयात्मगुरुदयसयमः २८

मेव ब्रह्मः संकल्पः सत्यमृतं चैयोधर्मः सतं मज्जददिरूपते हेतुः त्रिविधे गुणात्मके यदक्षरे प्रधाने त्वयत्तदा अ
यं तदा मनेति यद्वायवंभूतेषु त्रिविधदक्षरे प्रनवे प्रकाशकमाहु रित्यर्थः २४ अखिलदेवतात्मा हि
सर्वदेवता इति श्रुतेः सान्निध्ये सत्यं हेतुलोकभवद्वितीयो तेषु विदिरित्यस्य संबंधः २५ परे
अवरे च ये आत्मानो जीवास्ते सामा अय एता आश्रयः तवात्महेतुकार २७ त्रयेमयात्म

भूतोदियेन सम्यक्तादिभगवान्प्रकृष्टोभतेयतयः कथंभूतः कनकपरिधिः पीतवामाः कूर्तोविद्योत्समा
 ताविद्युतकुडललक्षणा यस्यसतयान्दधिभोजनोविललिताः कचायस्यसतयाजेनैजिसुभिः ददस्युक्तसपे
 तिगिरिः प्रतिहंहीयवतः ॥ हलाहलनिमिआहोनासयस्यसंभ्राताउज्जतामकरादयश्चयस्मिन्मस्यादिभिः ॥
 द्विषमप्रतिप्रतिक्रियाएवइतिवाज्जतउग्रोवेमेयस्यतेदेवाह दिशिदिशोतियद्वाउग्रवेगारोमोचस्वेदाद ॥

निर्मयमानाहृदयेरभूद्विषमहोत्सवोहलाहलाहलमश्रुतः संभ्रातनीनोन्नकराहिकङ्कयान्तिमि
 द्विपश्रुतिमिगलाहलाहल ॥ तदुग्रदेवदिशुद्विषमयथोविलुप्युत्तुर्पदस्यसमज्जति भीताः ॥
 जाहुहुवुरगसेसराश्रुहमेलाः प्रारणसदाशिव २१ विलोकातदेववरविलोकाभवायदेवामि
 मत्तमुन्नो नो आसीन्मद्रावपवगेहतीक्ष्णयाजुषासंस्तुतिभिः प्रणमः २० प्रजापतयउवाच देवदेव
 महादेवभूतात्सन्भूतभावनेः आहिवः प्रमणापत्रैवेलादादहनाद्विधात् २१ तमेकः सर्वजगतदे
 उपवेधमाह्वयाः तैस्त्वमर्चणीअश्रुताः प्रयत्नानिहृदयं २२

वीर्य २ =

मोयस्मात् अतएवासर्वविलोचभीताः अन्वेनेकेनपारद्वामाणाः सुदाशिवेशरणहुहुहुः जम्भः २ त्रैलोक्याउहु
 वायदेवामह अदेकेलामेआसीवेतयापि मुन्नोनां अमियनैतैवामेवायवगीयतयेज्जवातो २ निर्णोस्तुता
 वैवशिवहृदियगक्रमेस्तवतस्य प्रजेप्रानात्रामन्वतोत्तरतयाः २२ ॥

18

शिवो वाच -

तत्र स्योते मदसतोः परतः परस्य तं जः स्वहृपगमने प्रभवति भूम्नः ब्रह्मदेयः किम तस्मै कवेनेव येन
तत्सर्गोसर्गविद्यया अपि प्रकृतिमात्रे ३४ एतत्पुत्रप्रपणमानपरं ते महेश्वरं मृदनाय हितो कस्य च
व्याप्तिस्ते व्याकृतकर्माणः ३५ श्रीशुक्रवाचः॥ तद्विद्वद्यसनेता संकल्पयाभ्युपवीडितः सर्वभूतसु
रुदेव ३६ समाहृतं तं प्रियो ३७ अहो बत भवान्ये तत् प्रजानां पप्रवैशसं क्षीरोदमथ नोद्भूता
त्कालकुदाडपस्थितं ३८ आसो प्राणायरी पशुनो विधेयमभये हि मे यतावान्निप्रभारं यी
यदी नैव विद्यात्तनं ३९ प्राणोऽस्वः प्राणिनः योति साधवः क्षाणभेगुरैः वदुः क्षेपुर्मोहेतुः
भूतेषु क्षाणमायाया ३९ असहययतो भद्रं सर्वोत्सायीयते हरिः प्रीते हरौ भगवते प्रीये हंसचरा
चरः ४० तस्मादिदं गुरुं भुंजे प्रजानां सुक्तिरस्तमे एवमासं अभगवान् भवानी विद्यभावनः ४१

मृडनायहीति ३५ मत्प्रभावमविचार्यविषयानेप्रवृत्तेमोकयेच्चिदियेप्रियावारयेदिति प्रोकयानामनुज्ञा
पयन्नाह श्रुत्वावनेतिसार्यैश्चतुर्भिर्वैशसेदुखे ३७ प्राणोक्तनोप्राणरक्षणोक्तनोमयाप्रभाः समर्थकार्येकिंच
बहुदैरपुभूतेषुपरस्परंजिघांक्षोसत्सु ३८ टीकासर्वे ३९ हृषयतः हृषाकुटेतः प्रस ४० प्रमत्तः प्रोभनासत्रा

संक्षिप्तसूत्रेन जीविमल्लिख्यः ४८

पंचोपनिषत्तत्पुनश्चाचारमधो जायते देव शानु ब्रह्म मे ज्ञोयेन्म वैय होत्र गत्रि प्राप्ते ज्ञा गो गो ब्रह्म ते वा मे व मे ज्ञा गोपद
 के देनाष्टात्र गत्रि प्राप्ते लात्त काम ज्ञात्त यः अ वा स्थिति उपजावस्था २५ अथ मे स्यात्त पुद मलाभादि प्रयेयु मे मि
 विमर्गः महारः यदा येः सत्तादिभिर्विविधः सर्गः तानि ते त्रयय ददे बुद्धे दोलय अ विवेदः सतवेदा इति सात्तान न
 गिति पादे म न वेदः तमे वा ह्ये वा मद्रति ३ हे गोत्रि ज्ञात्त य पर गोत्रि गि खेला नोला कपात्ता दो नो गत्तान न भवति कु ता य
 रज ग्राहिना स्ति क त ज्ञेयतिः युनि सत्त भेद अत्त ३ वा न स्यात्त पुर चर यत्त त्रि प्रयत्त यः च ये गने क भूत ड रुक्ता न
 ययतः सहरत कोतक म दत्त य न भवति अथ ह्यनेता विपयः गरभ ह्या स्यात्त य व प्रभा विन म सिद्ध व मिदेशः सततये

सुखानिये चोपनिषदस्तवे प्रायेति प्रादयेत्त र मंत्र वर्गः यौगि शिवा चो व र मा र्थ तत्वे देव स्वये ज्ञोति वि
 स्थितिः २५ अथात्त यो मि प्रये विमर्गे नि प्रये सत्त र ज्ञा गो मि सा द्वात्त नु शास्त्र क त्त वत्ता
 व द म या देव अद विः प्रगताः ३० नेति गि वि ज्ञा खिल ला क पात्ता वि वि चि व ऊ व म ये द ग म ज्ञोति य
 यत्र र ज्ञा म स्यात्त न य द्वा त्त नि य र्त म द्वा ३१ व सा पुर वि प्र का ल ग य च ने क भूत ड हान ल य यतः
 सततये न ते तत्त य म् सत्त काल इ द सात्त क त्त व न व द्वा स्यात्त गि शास्त्र य भ मि त्त न वेद ३२ यत्तात्त ग म ग
 रु मि र्द दि चि ति तो द्वि र्द च र त्त क य ता त्त य सा मि र्द का स्य त्त उ प्र य क र्द नि र्त त्त ग्रा ने ते द न मू ति म

अलेन भवती ता त्र हतः यत्त भु वा न ल त्र ने त्र व ह्नि वि स्यात्त गि शास्त्र य द्वा ज्ञा सिते भु ज्ञा त्त न वेद ना लो च य ता
 पि ३२ तदेव निता य ग न ग्रा ह्य अत्त ये नि द ति तो त्त द्वा र्द यः ये त्त उ म या स ह च र ता त्त यानि त र र्त का मि न का स्या
 ते प्र ल य ति त या प्र स ग्रा ने बु च र ते उ प्र दूर प र व चा ह्नि क म्य ते का य भूत आत्त ग मा ज्ञे उ र वा वि स्य ह्नि तो प दे स
 र त्त ह्नि दि चि ति त य ज्ञि र्द य स्य त या स न म ग्रा ने त्त य स्यात्त न यि ने न क व अ ति म वि द्वा ति का ज्ञः त्वा लो ने व वि ड
 रि त्त यः अतो हा त ल जा र्द कृ च यः का य मात्ता ग मेः स चित्त च र ण उ वा ल स्य का मि त्त स भवः क य वा त्त य सा मि

तत्त स्य शोते स्यात्तं उ प्र यत्तं वा र्द भवती त्त वि चो र्द य उ ला पा रि त्त यः ३३॥

कोस्तुभाक्षममद्वलं पद्मरगोपयारधेः तस्मिन्मणौ स्पृहां अत्रे वस्तो लंकरेण हरिः

श्रीः
भार्यः
अ. टी.
१९

भगवतः अः स्यतादिः कैलासः तस्य महिमानं दंतैः शिखरतले हं रन् ध बलुभिर्गतादिभिः स्वर्गिणोरतिकर्तः ६ म
दामा पर्वतः तेन यक रणं दिशि जातामौ दामिनौ स्यदिकादिमयगिरिभृंगेषु धिक् विस्फुरती विद्युदिवकात्पादिशो
रंजयंती श्रीः संपत्तादानं नृतिं थापिणीं सतीं सैव भगवत्पारमाविर्भूदित्यर्थः ७ तस्यां नृपादिमहिम्ना प्राप्तिं सैव
यथा भगवद्दत्तमि स्थितया श्रिया विलोकिता नो दे देवानां यथा सर्वसः सर्वस्य प्राप्तिं अमाशानां च तद्विपर्ययवक्त्रं

ततः पुरोवतो नाम वा न के दो विनिर्गतः दुं तैः स्यतुर्मिः स्यताद्रे हं रन् भगवतो महिं धं ततो भवत्पारिजा
तः श्वरलोकविभूषणं पुरयत्पथितो यो र्यैः प्राच्यद्विविध्या भवान् ५ ततः आप्सरसो जाता निष्क
कृत्यः सुवाससः रमाणः स्वर्गिणो बलपुगति लीला वस्तो दनैः ६ ततः आविरभूता दा श्रीरमा भग
वत्परा रंजयंती दिशः कात्पा विद्युत्सौ दामिनी यथा ७ तस्यां च द्रुः स्पृहां सर्वसं सुगन्धमानवा नृ
पादार्थवयोवर्णा महिमादिभिश्च तसाः ८ तस्या चासनमानित्यं महं द्रौ मरुदद्रुते मूर्तिमत्तः सति
कैलासे मरुं भैरवं लं चि ९ अग्निषेचनिका भूमिराह्वरत्नकलापथीः गावः पंचयवित्राणि वसंतो
मधुमाथवैः १० अथ यः कल्पयं चक्रुर्भिषेकं यथाविधि जगुर्भद्राणि गेयर्बानदाश्च नवतर्जुः ११

भिषेकादिमहोत्सवपूर्वके ब्रह्मादिपरिहारेण भगवत्प्राप्तिं प्राकारमाह तस्यां प्रासादनमिच्छादि ५ अथासी
द्वाक्याणीत्यतः प्राक्कनेन ग्रंथे न अग्निषेचनिकाः अग्निषेकोचितः पंचयवित्राणि पंचगव्यानि मधुमाथवै
चैत्रप्राख भवं फलप्रणादिपादोत्तरपि द्वैहो सपवार्थं मधुमासे मवमधुरतिवा अग्निषेकमभिषेको

वि. १२॥

१९

जगुमते करतली कृत्य करतलपरिमितमात्रे कृत्य ५२ जलकलमः जलदेवो विषं ५३ यस्मात्तंगले नीले चका
रसाधोः कपालो ५४ प्रसक्तं गलितं ५६ अग्रे च येन विद्याः तेपि जगुः अनेन विद्यया ज्ञाता उक्ता ५७ इति श्री

नहिषे जगुमारेभे प्रभावज्ञानमोदतः तत करतली कृत्य यपि कलाकलं विषं ५२ अभ्यस्त्यनाज्ञादेवः क
पयाभतभावः तस्मादिदं श्रिया मास स्ववीर्यं जलकलमः ५३ यच्च करगले नीले तच्च साधो विभूष
णं तथैते लोकात्पायेन साधवः प्रायशोजना ५४ परमायथनेति प्रवृत्त्या खिलालनः निशम्य कर्मत क
मो देवदेवस्य मीढः ५५ प्रजादात्ता यणीत्रस्मा वैजं वृष्टा शक्तिरे प्रसक्तं एवतः पातेर्वकिंचिज
गुह्यः स्मृतं ५६ यच्चि वाहिविषो यथेन्द्रं दत्तं वाच्ये परे ५७ इति श्रीभागवते प्रथमस्कंधे ५८
सप्तमोऽध्यायः ७ श्रीशुक उवाच परितोरेव द्यौर्देवपीतामो मरदानवाः ममेष्टु स्तारसाक्षिभु हविषा
नीततो भवेत् तामग्निहीनो मृगयौ जगुः प्रज्ज्वालिनः यत्तस्य देवयानस्य मेधाय हविषे नृप २ तत
उच्चैः प्रवानामहयो मूचैर्नृपादुरः तस्मिन् तस्मिन् सृष्टो च केनेन्द्रं चर शिदया ३ ॥

ग ३

भावार्थदीपिकायामष्टमस्कंधे सप्तमोऽध्यायः ७ अष्टमे मया ज्ञाने द्यौर्लक्ष्म्या विलो ज्ञातो मरः ५८ तत्रैव हीतो मे मोहि
तुज्ज्वरं यते हरिणी नीतरसिः १ देवयानस्य जललोभागी प्रायः कृत्य यत्तस्य मवेधिने हविषे २ ईश्वर शिदया प्रा
मवद्वयं याचदं वत्सदुरः ३ ॥

श्री.
भाग.
श्रु. टी.
२०

चिरायुष्यपिमावीडेयादैश्रीलेमंगलेनास्ति इन्द्रियदमनशीलत्वात् कचिन्नदप्रतिहिरण्यप्रभृतौश्राय
सल्लेख्येनवेद्येनानिशीभगवद्देवणाश्रकस्मादेवमृत्पुसंभवात् यत्रकुतचश्रीरुदेमावीडेयाविव
दिद्वेयदमनायभावात् शीलमेगलेचिरायुर्निश्चयस्तुभयमस्तिनचान्यः सुवीर्यः कश्चिद्वेयः तथा
पिसौष्यमंगलः प्रमृष्टानवासाद्यमंगलचोपितः श्रीमदुदलक्ष्मीकृत्याहकश्चेति कश्चित्तमंगलः निरवय
स्तत्त्वमोनहिवांक्षते आत्मारामत्वात् ॥ एवंविमृशपरमानिरपेक्षमपिमज्जदेमववरवज्रेतत्कमयाभिचा

कचिच्चिरापूर्वहिशीलमेगलेकचिन्नदपस्तिनेवद्यमायुषः यत्रोभयं कुत्रचसोपमंगलः समंग
लः कश्चनवांक्षतेहिमा ॥ एवंविमृश्याद्यभिचारसङ्गोवरेनिजैकाश्रयतागुणाश्रय वज्रेवरेस
वैशुणैरपेक्षितैरमासज्जदेनिरपेक्षमस्ति ॥ २१ ॥ राक्षस्यनसः

विभिः सद्भिर्धर्मज्ञानादिभिर्गुणैर्निजैकाश्रयतश्चाचनैरपेक्षोपावरसर्वोत्तमैतत्रहेतुगुणाश्रयेप्रकृतिगुणाती
तेयादांतरेनिजैकाश्रयसङ्गणाश्रयमयमेवार्थः अतएवसस्येमित्तं किंचसर्वगुणैरपिमादिभिरपेक्षितैव
तमयंभावः यद्यपिस्वयमात्मारामत्वेनानुग्रहनिरपेक्षः तथाप्याश्रिताश्रितामादिसद्दीर्ययानोपेक्षितैतथा
मासपिनोपेक्षितावनेवचतत्सौवयाहृतायास्याकिसन्नेः प्राकृतेरिति तमेव हेतवतीति तदेवाह ॥ २२ ॥

२१

प्राग्बोधावेण्यश्चानादयन् तन्मूलानिःस्वनायेषोतान्ददेगादीन् पदमाश्रयेधुबेनिच्यभिचारिणो नित्याः से।
 तोशुणायस्मिन् तन्नावावेदत् कृचिकस्य चित्तो यस्य सङ्गावात् तदेवाहून् नमिति विमि १६ मनुनिर्ज योनास्ति
 नर्वात् प्रभृतिशुश्रूक्षकादिषु संगवर्जितेनानास्तिमहत्वे पित्रस्तेमादौ नका मनिर्जयः परतो व्यपञ्चयः

मेचाम्देगयणावसकज्ञानवगेमृखान् बानादयन् प्राग्बोधाव् दीप्ताः न मूलानिःस्वनान् १२ ततोमि
 विविचुदेवीश्रिये पञ्चकगतौ दिग्भाः पूर्णाकलशैः सृज्जवाकौ द्वित्रै रितैः १३ ससद्गः पीतकौशेयवा
 ससौक्याह्वय वरुणाः स्रजेवैजयन्तीमधुनामन्तवसदा १४ भूषणानि विचित्रानि विष्णुकर्मोपजाप
 ति हारं सरस्वती पञ्चमज्जनागाश्चक्रं दुले १५ ततः कृतकस्य यानात्पलस्वजनं दक्षिणे पोषिगुह्यपाणि
 ना चचालवज्रं मुखे यो लङ्गे दुले सखी दुहा संदधती सुशोभन १६ कान्द्वयं चोत्तहं प्रादरी समनिरं
 तरं चेदनज्जुमोक्षितं ततः कृतानुश्रुयत्सुभिर्जितैर्देवैर्लयेतीहैमलोतेवलावभौ १७ विलाकयन्ती निर
 वद्यमात्मनः यदंभुवे चाव्यभिचारिणो मृगा गेधवैयवाहुरनिच्यचार एत्रे विष्णुयेयादिषु नानाविदत् १८
 नूनतयो यस्य नमनुनिर्जयो सा वं कचित्तस्य संगवर्जितम् कचित्तस्य स्यान्निकामनिर्जयः सुदृश्वरः
 किं परतो व्यपञ्चयः १९ धर्मकचित्तजनभूततौ हृदे तामः कचित्तस्य नमृक्कि कारणां वीर्येन पुमोक्ष
 जवेमनिहृतेन हि हिंसी योशुणासंगवर्जितः २० ॥

परायेक्षदंदिः सखिनी श्वरः २१ नभूतस्याहं परशुरमादिषु नमृक्कि कारणात्तामः शिविप्रभृतिशुश्रूक्षः कार्तवी
 योदेवीर्यमस्ति अजवेगनिहृते कालवेगेन परित्पन्नं नभवति शुणासंगवर्जितः सनकादिद्वितीयः समविरोहि

समधिनिष्ठत्वात् ॥

श्री.
भाग.
श्री.
२५

दीर्घीपीवसेदोदंडोयस्यवेदुशीवः प्रोखनाभिरिवन्निरेखासुवताशीवायस्यस्त्रिगुः कुंचितः केप्रानामेतेष्वि
स्य ३१ सुर्वेदोका ३२ प्रभाक् यत्तभागभेक्ता शुभतेनाभूते परिपूर्ण ३४ मिथः देत्यानां परस्परं कलहोत्पाद
नेनयोगमाययाथंसाधयिष्यामि श्रुतेमारिव चेतोत्पादेति प्रोक्ताः तदेवाहयति तर्षः कामः तदुक्तानि चेतोसि

शुशोदथेर्मण्यमानात्काप्रणैरमृतार्थिभिः उदतिस्तत्तत्पराजपुरुषः परमाद्भुतः ३ दीर्घीपीवरदे
दंडः केदुशीवारुणोक्षणाः प्रणामलः तरुणः स्वर्गीसर्वभरणभूषितः ३१ पीतवासामरकरः
सुमृष्टमणि कुंडलः नीलकुंचितकेप्रान्तः सुभगासिंहविक्रमः ३२ शुभतस्यार्णवकलशो वि
भ्रजलयभूषितः सर्वभगवतः साक्षाद्विस्तारं प्रोक्तासंभवः ३३ यन्वेतरि रितिर्यात आयुर्वेद
धगज्ज्वाभाक् तमालोक्षसुगसुर्वकलशोचामृताभूते लिप्तेति सर्ववस्तुनिकलशोत्तरसाहस्रं नौ
यमानसुरैः नस्मिन्कलशोभूतभाजने ३५ विषममनसोदेवाहरिशरणामाययुः शततदेत्यमालोक्षभ
गवान्भूयकामकृत् ३६ मास्विद्युतमिशोर्ध्वः साधयिष्यमायया मिथः कलिरभूतेषां तदर्थं तर्षं च
तसा ३७ अहं सुर्वमहं सुर्वेन त्वनत्वमिति प्रमे ३८ ॥

येषां इत्येवं समबलानो कलिरभूत् ३७ उर्वलानां त्याक्त्रो प्राप्रकारमाह देरिति द्वाभ्यां ये देवान् लो
नायासेनेहेतवः साधकाः तस्य शायोसोहेतुश्च यथादियेषामिति वासजयोगसुर्वेषां समफलं तद्वत् १
तस्याचक्रतिः ऋद्धिकामाः सन्नमासीरन्नितिययजमानाः तज्जतिजति चतह्यवणादितिये च मे ३८ ॥

२५

तस्योसदे प्राकमनी योनवर्क जमालो निधाय तद्वग्रहे प्रतीक्षमाणा तूली तस्य निकरे तस्यैक योभूतामालां माघं
 तोये मधुव्रताः तेषां वज्रस्य गिर उपपुष्पनादिनां कर्षभूता श्रीः सत्री इहा सैन विकसन्नयनेन तस्य उरः स्थाम
 तासती वक्षः प्रतीक्षमाणा तस्या वित्तपथः २३ भगवानपि वैलो क्वाभि हृदये स्ववक्षसाः स्थाने ददा वित्त

दा ३

तस्योसदे प्राउ प्राती नयर्क जमालो नाधुमधुव्रतवज्रयगिरे पपुष्पं तस्यैक निधाय निकटे तद्वरः स्थाम
 मसत्री इहा सविकसन्नयनेन याता २३ तस्याः प्रियस्त्रिजगतो जनको जनन्यावक्षो निद्या समकरोत्पारमे
 विभूते श्रीः प्रजाः सकरोत्पारमे निरीक्षन् यत्र स्थितैथ यत्तदा धियमती स्थितो कान २४ प्राखतृये मृदगा
 नो वा विज्ञानोऽथ कस्तनः देवान् गमना सखी सां नृत्तनामा यत्तमभूत् २५ ब्रह्मरुद्रो गिरोग्रयाः सर्वे वि
 स्रजो विभू ईदृशः वितथे मे वृक्षो हिनै पुत्रा वक्षिणः २६ प्रियविलो कित्तदेवाः सप्रजापत्य प्रजाः १
 शीलादिषु पात्रे यन्त्रालिभिरे निर्वर्तियते २७ निस्तनलोत्पराज निरुद्योगागत प्रयाः यथाचोपेक्षे दा ३
 तासु वभूवुर्देवदानवाः २८ आयासीद्वा दत्तदेवी कन्या वमललाचना असुराजगृहलावे हरेरन
 लक्ष्म्या मतेवते २९॥

हन्तस्या इति विप्रिष्ण भूतये विभवयस्याः तस्याः विजगतो जनन्याः प्रियः परमेश्वर स्थिरमैथ यत्तावर्धयत् २५
 तद्विगै विस्व प्रतिपादकै रवितथै यीथार्थैः २६ बाहलीवरु तादेव दत्तैतन्नयी स्या २९॥

श्री
भाग
श्रीदी

इति श्रीभावाद्यदीपिकायां अष्टमस्कंधे अष्टमोऽध्यायः ५ श्रीशुक उवाच तेनोत्पत्तोऽस्य पापं हरंतः तत्तमौ हृदा
तेदन्तं ये यते अहो वृषे हो दयं धाम मुनि इति वदेतः कात्वेकं जपलाशदि कुतो वा किंचिद्विषमि कस्यामि वद वामो रुम
न्युक्तं मुक्तं मस्माभिः यत्तत्तं न वै चिद् न च सर्वे त्यागः नेति तात्त्वं अमरादिभि रस्य सर्वो न जानीम

इति श्रीभागवते अष्टमस्कंधे अष्टमोऽध्यायः ५ श्रीशुक उवाच तेनोत्पत्तोऽस्य पापं हरंतः तत्तमौ हृदा
दिये ते दस्यु यमेण आयाती द दृष्टुः स्वये १ अहो वृषाम हा धाम अहो अस्या न वै वयः इति तेतामभि
दुत्पप प्रकृज्जीत रुच्छयाः २ कात्वेकं जपलाशदि कुतो वा किंचिद्विषमि कस्यामि वद वामो रुम
अंती वमनं सिना ३ न वयोत्ताम रैर्दैतैः मिह गेधर्व चारोः नास्य सर्वो जानीमो हो वै शैश्च कुतो न
भि ४ नूनं त्वं विधिना सुभ्रु प्रेषिता मिशरीरिणो सर्वे द्वेय मनः प्रीति विधातु स ह्येता न किं ५ संवेन
स्यार्थमात्मानमेकवस्त्रनिभमिनि ज्ञातीनां व ह्वेव गणोऽविधत्सु समथमे ६ वयं कषणपदायादा भ्रा
तरः कृतयेरुषाः विभज्जस्व यथा न्यायेनैव भेदो यथा भवेत् ७ इत्युपमं जितो दैतैर्मया योषि ह पुहतिः १
प्रहस्य रुचिगपमै निरीक्षन्निदम ब्रवीत् ५ श्रीभगवानुवाच ॥ कथं कषणपदायादाः पुंश्चल्या मयि
संगताः विद्यासंयंजितो जातवामिनी पुनयाति हि ॥

एव ध आस्तामिदं तदंशे ने नीस्य रीण संपादितमित्याहुः नूनमिति सर्वे द्वेयाणां मनसः च प्रीतिं विधा
तं स ह्येता न किं प्रेषिता एव त्वाप्यर्थः ५ भेदी विग्रहो यथा न भवेत्तथा ७ संगतोऽनुक्त ताः ५ ॥ राम

३१ दीक्षापूर्वधः प्रेक्षणीयमन्त्रलक्षणमसर्वेष्ववयवे प्रसङ्गरे समायाकाण्योरभरणो यस्मिन्तच्च ६२ प्रोभना
 ग्रीवोपतनसंज्ञाभरणो यस्मिन्निति वास्तवभरणो गवास्माभूषित ५६ विरजादरे एते वितेति ते वपवहीपाविः

देवास्वभागमर्हन्ति ये तु त्वायासहेतवः सत्रयागयवैतस्मिन्नेव धर्मः समातनः ३१ इति त्वान्युत्पेधत्वे
 दैतियाजातमस्तराः कुर्वन्ताम्युबलान् गजान् नृहीतकालप्रान्तु ५४ एतस्मिन्नेव विष्णुः सर्वोपायवि
 दीक्षरः येषि द्रुपमनिदेष्टुं दथारयमाजुते ५१ प्रेक्षणीयात्पलार्थसंज्ञो वयवसदरे समानकाणी
 भरणो सुकोणलोत्रसंज्ञेन ५२ नवयोर्नैर्वनिद्वैतज्ञानभाष्यशोदरे सखाजोदानुर्ज्ञाति कङ्करोद्दिग
 लोचनं धनुर्विभृत्तदशभारेण माह्वत्तुल्यमालिका सञ्जीवकदाभरणो भुजागदभूषित ५५ वि
 रजादरे सवीतनितंबहीपशोभया काच्याप्रविलसहस्तु चतुर्गणतुष्टुरे ५५ सञ्जीवस्मिताविदिनधुविला
 साविलावनेः दण्डयवचनः सहकामचहीपयच्छुः ५६

प्राप्तलमातनत्रशोभायस्यास्तयाकाच्याप्रकर्षेण विलसि हस्तयथाभवोर्बचलतोऽधुरागयोर्नृपरे यस्मिन् ५५ स
 व्रीडेन स्मितेन सह विदिता कौण्टायाभूताया विलासकसहयान्यविलाकितातिनैर्दीपयुषपात्रोचतदसुमङ्गलः का

ममहीययन् ६१॥

श्री.
भाग.
अ. दो.
२३

पादोत्प्रेक्ष्यभसहश्रयोः ऊर्वीलीसङ्गुलेयस्याः साचामौष्माणीतस्यातदेनालसगतिश्चमदेनविह्वलेयुति।
णीयस्याः ॥ तोषियः सखीमंवीक्ष्यदेवासुराः संसमृद्धः कथंभूतो कनकमये ऊडलेयस्याः साचामौचारवः क
णीदयोयस्याः साचविगलितोविस्त्रस्तः स्तनपट्टिकायाश्चतोयस्यातो ॥ यवताम्नोऽरुणितायहजवोस्तदाह्रि
भिः श्रुत्वाणोसुधादानेसर्पाणादीरदानमिबडुमेयंश्रुत्वायमन्वातोसुधोतेभोनवभजत् अयेभावः देतोमेदीये

तोश्रीसखीकनकऊडलचारुकाणानासाकोपोलबदनोपरदेताव्या सखीक्ष्यसंसमृद्धरुस्मितवी
क्ष्योनेदेवासुराविगलितस्तनपट्टिकातो ॥ श्रुत्वाणोसुधादानेसर्पाणामिबडुमेयं मन्वाजाति
नृशसानोन्नतोव्यभजदद्युतः ॥ कल्पयित्वापृथक्कौलीरुभयोद्योजगत्पतिः तोष्मापवेशया।
मासस्वोसुखोसुचपेक्षिषु २. दैत्यानरहीतकलशोवंचवर्ण्युपसंचरैः दूरस्थानाययामासजग
मृत्युहरोसुधो ॥ तेषालयतः समयमसुराः स्वकृतंनृप तस्मीमासकृतस्त्रहाः स्त्रीविवादजगुसर्गः
॥ तस्यांकृतातिप्रणायाः प्रणायापायकातरः वङ्गमानेनचावहाः नोऽपुः किंचनविप्रिये ॥ ३३ ॥

सुधुवासर्वमतमनमेवश्रुतोमद्भक्तादेवानेवपापयिष्यामि किंचैतैर्यथान्वायंविभजस्वत्पुङ्गं नचैतेभोजा
त्यवक्रमेधादानेन्यायं श्रुतस्तेभ्यः सुधोनदयामिति ॥ योक्तीः पृथग्विविक्ताः कल्पयित्वाविधायितासुपेक्षि
षुस्वपुतस्मजातीयेषुताश्चासुरानपिजतारणार्थंयवोपवेशयामास २. उपसंचरैर्वङ्गमानप्रियवाक्या
दिनातानातिक्रम्यति क्रम्यगमनैः दूरस्थानपिदेवान् ॥ तयाकः स्वहोयेषुस्त्रियासहविवाहसजगुस

५ या २३ कृतेतिप्रणयसेहोयेप्रणयापायकातरःभीताःप्रेत

हेकरद्विषः १० भावेन केनापि प्रायेण गोभीरं यथा भवति वेज हस ॥ ईषस्मितेन प्रोभायसाः तयामयाकृतं
 साधुवाग्रसाधु वा यद्यपि पेत्येगीकृततर्हि विभजे १२ अस्तरपुंगवाः देव प्रेष्टाः प्रमाण मियन्नामजानतः
 १३ यथोपज्ञा वयथा प्रीति अहन्त्य लक्षणं अहन्ते यत्र निम्नं तन्मज्जा वासः कथं भुवा शक्ते तन्मोर्गलि केषु तावन्मा

शालावृक्षाणोस्त्रीणांचत्वेरिणीनां करद्विषः कृत्वा न्याद्वरनित्यानि चूत्ने प्रुत्ने विचिन्वतां १० अकारवाच इति
 द्वेलिते साया अचिन्तमनो सर्गा जहसुभा वगभीरं दनुचा नृत्तभाजन ॥ ततो गृहीत्वा नृत्तभाजनं हविर्वभा
 धीं सस्मितप्रोभायगिरा अद्यभुपेत्य च साधुवाकृतं मया वेविभजे सुधाभिमा १२ श्वभिवाकृतं तस्याग्र
 कार्णो सुपुंगवाः अप्रमाणविदस्तर्पितं यितनमंस्त १३ यथोपज्ञा वयथा प्रीति अहन्त्य लक्षणं अहन्ते यत्र निम्नं तन्मज्जा वासः कथं भुवा शक्ते तन्मोर्गलि केषु तावन्मा
 विशन्तर्धे प्रागग्रमुभिभविताः १४ अथापोषकतस्त्राणां नृत्तचह विष्णु नले दत्तामेवि प्रभूतेभ्यः कृतस्वल्
 यनाद्विजेः १५ प्राञ्जविष्णुयविष्णुपुरुरेपुदिजितेभ्यः धृष्टोमदितशासायां ज्ञायां मातृदीपकेः १६ तस्मान्ने २
 इकरभाकुरुशङ्करल शोलीतलालसमन्तिनदे विष्णुलाक्षी साङ्गजतीकनकचूपुरशिजितेनमकुभस्तनी
 कलशपाणि रया विवेश १७ मत्तयनमः

त्रेन सर्वदा प्रागग्रेषु ज्ञाप्रसंविचि १८ धृष्टोमदितशासायां १९ अद्यतस्यां प्रासायां हेनो देसा कलशपाणि रवि
 वेशकथं भूता मणि वंधादा कनिष्ठं करस्य करभो वहि करभमह प्रोत्सवतां ऊचुयसाः सा उ प्राक्तनीये डगु
 ले यस्मितेन शोलीत देन विशालया शोला चला दामदगतिर्यस्याः सा

तावत्तुपणाः पूर्वकिंचित्पि वेत्तुये तथीगः हाणप्रतीक्षधुमिणादिवद्भुमानेन च आद्वानियोजितासमयणा
लनादिभिः सङ्गरेतकारणे अत्रियेकिंचिदयिनातः किंचित्स्त्रीमासन् २३ देवपुत्रेचंद्राकीयेमेषप्रविष्टः सो
मममृतमपि वत् २४ हरितस्य शिरोजहार अज्ञावितः अनेष्टुष्टः २५ ग्रहन्त्यादिवत् ग्रहत्वादिकारणे २६ ह
रिभक्तानामेयोयमाः फलेति नान्येषां निमित्तवमाख्याननात् तापर्यमाह एवमित्तमादेः शादयोयेषां हेतुमंदरादिः

देवलिंगप्रतिष्ठाः सुभानुदेवसेवदि प्रविष्टः सोममपि वत् चंद्राकीयेचसूचितः २५ चक्राक्षरथा
रेणजहारपिवत् शिरःहरितस्य कवथरस्यथाज्ञावितोपत्तत् २५ शिरस्त्वमपत्तोनीतमजोग्रहमचीत्त
पत्त यस्तपर्वणि चंद्राकी अभिधावतिवेरथीः २६ यौतप्रियेयतेदेवभोगावेहावभावतः यप्रतामस
रेद्राणोस्वपुंजशुहेहृदि २७ एवेत्तरस्यसाणाः समवे प्रकालेहेतुयेकर्ममतयोपि फलेविकल्पः न
जामृतं स्वसगणाः फलमेजसापुण्यादप्येकजरजः अयणाप्रदैत्याः २८

अयोममदेक्षिपंवीरुपदि विविधाः कल्पफलं केचंचिजानं केचंचित्तेति वैचित्र्ये येषां ते फलेवैद्यरावेतो
वभुवु रित्तथी तदेवाहतप्रतेषु यस्यापादपुं कजरजः अयणादेवा २९
सुमन्तफलमायुः सुखमेवास्त्यर्थः यच्चदेवित्तासवेधातयादेवो ३०

श्री.
भाग.
श्री. टी.
२५

उदये उदगिरि शिखरस्य चेद्विरेजे इति जयाणामन्वयः २५ स्ववेति प्रस्ववणानि यस्मिन्निति मधारासाह
शानाना बाहना दानिये वाते देवा अमरा अमिश्रा युयुधुः २६ स्ववेदीकाः २७ इहाने वाहपुयोधेति सप्तभिः अमरा

आस्थितस्तद्विमानाग्रे सर्वानीकाधि चैवतः बालव्यजनकृत्राग्रे जे चेद्विरेजे २८ तस्यासम्बर्
तोयानैर्युथानायतयोमराः नमृचिप्रोवरोवाणो विप्रचिन्निरयोमराः २९ द्विसूयकालनाभो यप्र
हेति हेति रित्वलः प्राकु निर्भत संतापो वज्रदंष्ट्रो विरोचनः ३० हयग्रीवप्रो कुशिराः कपिलो मेघेदु
हुभिः तारकः चक्रदक् प्रोभो निरुभो वज्रउत्तलः ३१ अरिष्टो रिष्टेने मिश्रमयश्च विपुलाधियः अ
न्यपोलोमकालेयानिवातकवचादयः ३२ अलक्षभागाः सामस्य केवलं केषु भाजिनः सर्वे पराणाम
खिन्नशानिर्जितामराः ३३ सिद्धनादविमंचन शरत्वा न धर्महारवार दृष्टा सपत्रानुसिक्तान्
लभित्वा पितोभ्यो ३४ येरावतं दिक्वरिणो आरुढो विष्णुः सुरा इ यथास्ववत्स्ववराणामुदया
दिसुहृदयतिः ३५ तस्यासम्बर्तो देवानां वाहपुजायुधाः लोकपाला मरुगणौ वायुग्निरुहणाद
यः ३६ तेनो न्यमभिसेत्युत्तिपेतो नामभिर्मिश्रः आहूयंते विशेषतो ये युयुधुर्देहयोधिनः ३७ युयु
धेवलिर्दिदेवा तारकेण गृह्यपि च ब्रह्मणो हेतिना युयुनिजोग्रज्यहेतिना ३८ यमस्तु कालनाभे
न विष्वक्मांसेन च प्रोवरो युयुधेतस्मात्सविज्ञातविरोचनः ३९ अथ राजितेन नमृचिरिष्टो वृषपरणा

२ टी

अनुजे ७

क २

वर

इत्येविलिस्तुतैर्देवीवाणो जेष्टैः शतैर्न च ३०॥
तथा स्थात युयुधते इत्यर्थः ३५ स घोदेव एव शतैर्न वलिस्तुतैः ३० निसुभं सुभभ्यो देवी भद्रकाली ३१ रामयभ

२५

चित्रध्वजपदादिभिश्च देवाणां मालाभिश्च राज्ञिभिर्देवदानवरवाणां ध्वजगोपादयामालाभिः सागराविरजतमै
 ति चतुर्णामन्वयः यादोभिरिति वासितै रसैलश त यत्रै च्चव है च्चवाम रे व्याजने च्च ॥३॥ वातेनो हुतैरुत्तरैरुत्तरै

शोखत्सुर्षमृदंगानोभरी उमरीणां मङ्गलान् हस्तश्चरथपत्नीनां नदतां निःस्य नो भवत् १ रथिनो रथिभि
 स्तत्र पत्तिभिः सपत्नयः हयाह्वयेरिभाश्च भैः समसजं तमे युगे प उष्ट्रैः केचिदमैः केचिदपेरयुग
 धुःखरेः केचिन्नैरमृदंगैर्जदोद्यै पिभिर्है पिभिर्भेदाः १ गृहैः केचैर्ध्वजैर्नो प्रो नभामैस्तिमिगलैः १
 प्रारभैर्महैषैः खड्गैर्गोवैर्बोवयाकणैः १ शिबानिशाकुलिः केचिन्कुवालासैः शोशैर्नरैः वस्त्रैरेकेक
 साशारैः हंसैरेव चरुकरैः ॥ अग्रे जलस्थलाद्यैः स्वैर्विह तविग्रहैः सनयोरुभयोराजन्निविष्ट
 स्तयतोयुतः ॥२॥ चित्रध्वजपदे राजन्नातयत्रैः सितामलैः मङ्गलध्वजैर्बहुदंडैर्वाजने वालचामरैः ॥३॥ वातो
 हुतोत्तरास्त्री वैर्ष्वे सिर्वमेभूचितैः सुतरन्निर्विंदप्रसक्तैः सुतरीसूर्यरश्मिभिः ॥४॥ देवदानववीराणां ध्वजैः
 न्यापोऽनुंदन रजतवीरमालाभिर्योदसातिवसागैः ॥५॥ वैमचनो बलिः सैव सैव सागराणां च मृगतिः याने
 वैहायसं नाम कामगं मय निर्मिते ॥६॥ सर्वे लोका मि कोपिते सर्वाश्चर्यमयं प्रभो अग्रतर्कमनिर्दं प्रपेदश्च
 मानसदर्शने ॥७॥

स्थितः ॥६॥

येरुस्त्री वै च्चसूर्यरश्मिभिः सुतेरासूर्यरश्मिः ॥६॥ पूर्वदीका ॥ च्चसूर्याणां च च्चतस्याः यतिः सपत्नियो नमा

श्री.
भाग.
शु. टी.
२६

शिवेभिर्महाभुजैश्चकरमहेशैश्चरुभिश्चसारणाभूः प्रकर्षेण शाल्मत्ता मतीवभौकथंभूतैः शिवेभिर्भुजैः
तानिउत्पति नानिकिरीटानिऊट्टसानिचयेभ्यः संरभयुक्ताश्च शोयेभुतः परिष्ठादृक्कदाउत्पद्यन्तेः

ॐ शिवेभिरुद्भूतकिरीटकुंडलैः संरभदभिः परिष्ठादृक्कदे महाभुजैः साभरणैः सहायुधैः सा
प्रकृताभूः करभारुभिर्वभौ ३१ कवंधास्तत्रोत्पत्तः पतितस्वशिवेदिभिः उद्यतायुधदोर्दंडैरुत्था
वैतोभटास्येधः बलिमेहेदं दशभिस्त्रिभिरेगवतंशरैः चतुर्भिश्चतुर्गवाहानेकेनारुहमाकेय
न ४१ सतानापततः शक्रः तावन्निःशोभुविक्रमः चिच्छेदनिशितेभैरसंप्राप्ताहसन्निवधः
तस्यवर्मात्रमेवीदृग्मर्षः प्राप्तिमादेह ताज्जलतीमहास्त्राभाहस्तस्यामर्कनद्विधः ४२ त
तः सुल्लततः प्राप्तेततस्तोमरश्चयः ४३ यद्यस्तुसमादद्यात्सर्वतदकिनद्विधः ४४ ससर्गायास
गीमायाश्चतुर्थीगजोत्तुरः ततः प्रादुरभूः शैलैः सुरानीके परिप्रभोः ४५ ततोनिपेतुस्तरेवाद्
समानादवाग्निना शिलाः सदेकशिल्वगः चूर्णायतोहिः ४६ सहाले ४६ महोरगाः समेत्यतः देद
एकाः सवश्विकाः मिहवाज्रवराहाश्चुर्मदयंतोमहगजान् ४७ यातथान्यश्चुप्राताप्राः
सुल्लहस्ताः विवाससः छिदिभिर्दीतिवादिन्यक्तयारक्षणाणां प्रभोः ४८ रामायनतः ॥

३१ पतितानिपतिः शोभितज्यैपतिभिः सैः पशंतश्चर्यः उद्यतानिशायुधानियैस्तदोर्दंडैरुत्थाः ४० गवाहनै
गवतपादरक्षकान् चुरागोहगजयतारेशाकं यत्तुविद्या ४१ इर्मर्षः सहनोबलिः ४२ दंकावतीक्ष्णप्रेः शिल्वरैः

संहिता ४६ सत्ययुगवसुंशोभितसुचुरिणसुखेण ४१ ॥

२६

आरोहणीत्योरोहः तैः सहिता अने च वाहाः पूर्वतः के बले गजादय उक्ताः कथं भूताः निवृत्ता हृदये ये घोचि
 चानिधुजादीनियसोतेषां देवादेनां पदा चानैरथागे अह्वीतीतादायोथनादात् भूमेरुत्थितो रारादिशः शोष

गङ्गाणां चतया सोमः पुलोम्यायुधये निवृत्ताः निमुंभं भुंभयोर्देवी भद्रकालीतरसिनी ३॥ हवाक
 मे३ विस्तृतं धेनमह्रिषेण विभावसु इत्येतैः सहवाना विप्रसुतं त्रैरपि दम ३२ कामदेवेन दुर्मय उक्त
 लोमात्तमिस्मह बहुर्यतिस्मृजानवानरकालाग्रैः ३३ मरुतो विवातकवचेः काले ये वसवे
 मराः विश्वदेवास्तु पौलोमैरुद्राद्रोथनस्यैः ३४ तद्वज्राज्जावतरा रोगाद्देवेन संहता च
 धामनाः अनोता नाना च निजतुरेजिता जिगीधतः तीक्ष्णा अस्मिन्तोमरेः ३५ भुवि विभुः सुक्रादादि
 पटितैः प्राक्तुलैः कैः प्राक्तुलैः यैः विनिर्मिष्टा भूतैः यैः विनिर्मिष्टा भूतैः यैः विनिर्मिष्टा भूतैः यैः विनिर्मिष्टा भूतैः
 किङ्कः ३६ गजमिरंमाः सुरयाः पदादयः साधुवाक् विविधा विविधाः नृकत्रवाहू वा कश्चि
 थयेद्ययः किङ्कभुमेः प्रानन नृकत्रवाहू वा कश्चि ३७ तेषां पदासागरयोगाद्दुर्गितादायोथनादुत्पत्ता दुर्गि
 तस्तदा रारादिशः खेचुमणिचक्रादयः प्रवर्ततां रक्तचुतीभिः यतिभुता ३८ नृ त्रि ३५

मिं ४

कासर्व ३५॥

मणिचस्यैः ह्वाद्यैः तदेव स्यादेवैर्देवैर्नतकयोः भूता ह्यनुतिभिः रक्तद्वारैः यैः प्रवृत्ताः सितकृतयद्वापरि
 लुबनाहेतोर्नो वाने भावकः रक्तधाराणां तत्पथेन नृकत्रवाहू वा कश्चि ३८

श्री.
भाग.
गु.टी.
२३

27

इति श्रीभावाय दीपिकायां अष्टमस्कन्धे दशमोऽध्यायः १. एकदशेत देवे पुदैत च तेषु नारदः देवानवारयत् क्रोद्धतान्देता
न जीवयन् उदयच्छन् उत्रिन् १ निबद्धान् दाण्येषां तान् जित्वा न देः कपद्वर्तिर्यथा ते घोषनं हरति तथारुहमाये

इति श्रीभागवते अष्टमस्कन्धे दशमोऽध्यायः १. अकउवाच अथोत्तराः प्रत्युपलब्धचेतसः परस्परेभ्यः परा-
यानकपया जघ्नेर्भृशशक्रसमीरणादयः तौ स्तान् रणे येरभिसहताः पुराः १ वेराचनायमरुदो भग-
वान्पाकशासनः उदयच्छन् दाबन् प्रजाहारेति उक्रुधु २ वज्रपाणिस्तमो हरेति रक्तपुत्रः स्थितः
समस्तिनस्तपत्रविचरेत्तमहासूये ३ नृहवन्मूढमायामिमो ये शात्रोजिगीषति जिताबलाननि-
बद्धा दा जटो हरति तद्धनं ४ आरुरुक्षति मायाभिरुत्सिह संति ये दिवं तान्दसूनिधुनो स्पृजान्पूर्व-
स्माद्यपदादयः ५ सोरुद्रमोयिनो केषु वज्राणां शतपूर्वाणां शिरोरुनिघ्नो मेदात्तः स्रुतस्वजातिभिः सह
६ बलिहवाच संग्रामिवर्तमानो कालचोदितकर्मणो कीर्तिर्जयोजयोन्मृत्युः सर्वेषां स्युरनुक्रमात्
७ तद्धिमकालरश्मिर्जनापुप्रणतिस्तूरयः नरुद्योतिनशोचेति तत्रयुयमपंडिताः ८

ये जिता भवन्ति ८

प्राप्तस्मान् जेह्मिच्छति मत्प्रभावं शृणुत्पारु ४ आरुरुक्षति शिरोरुमिच्छति ये च उत्सिह संति उल्लेखयितुमिच्छति
मोक्षमिच्छति त्वर्थः अथो विधुनो मियातयामि ५ कालरश्मिकालयश्चित्तं अतो न हृष्यति तत्रयव विवेकयुयम

अथाकश्यायः अथाह्निदित्यर्थः ५० उहतेतरंगैरावर्तं शुभीषणः ५१ एवमनैश्चैतैस्तैः स्त्रजमानास्त ५२ यत्रयदोतेदोतेः
 ध्यानः स्त्र ५३ अष्टौचापुपयुक्तावाहवोयस्य श्रीकोस्तुभश्च अनेहो विरीदचक्रं डले च उहमेति श्रीकोस्तभादी
 नियस्मिन् ५४ अस्तराणां हृदकर्म मे जादि प्रयोगाः तस्माज्ज्ञाताः महितामहिम्नाहरः स्तरैरवसवीमोविनादाह

ततमहासुवाचोन्निगंभीरपुरुषस्वनाः श्रेयसागमस्तुर्वीतैराहताकनयिहवः ५१ सृष्टौदैत्येनसुमहान्वदिः
 चसतनसारथि सोवर्तक इवात्युग्रे विबुधयुजिनयाव ५२ ततः सुमद उहलः सर्वतः प्रत्यहशत प्रचेड
 वातैरुह्यततरंगावर्तंभीषणः ५३ एवदैत्यैर्महासायेरुह्यगतिभीषणैः स्त्रजमानासमायासविषेडः स
 रसैनिकाः ५४ नतत्प्रतिविधिंयत्र विडुर्निद्रादयाहप थातः प्राङ्गर भूतत्रभगवानिप्रभाव नः ५५ ततः
 सुपातोसद्युक्तोऽपिपुनवः पिप्रोगवासानवकेजलाचनः अट्टपुतास्यापुथबाहु कलस क्रीकोस्तभा
 नर्चाविरीदकुंडलः ५६ तस्मिन्प्रविष्टस्तुहृदकर्मजासायाविने सुमोहितामहीयसः स्वप्नोयद्याहिप्र
 तिचपि आगतेहरिस्तुतिः सर्वविपश्चिमादासः ५७ दृष्ट्वा तथेभकडवाहमिआरवाह आविष्टासलमहिनादय
 कालनेमिः तल्लीलयासकडुमरीप्राहृहीतातनाहननपमसहमरिप्राधीशः ५८ मालीसुमाल्यातुलोपु
 थियततयेचक्रे ताकृताशिरसावयमात्येवाक आहृतिरिजगदसहृदं डुजैद्रे तावच्छिरोच्छि नदरे नृदेतोपि

स

पाकिस्तनहरेः प्रवे प्रप्रहृत्तयैः ५९ इभावाहः सिंदवाहः अहिताचिह्नैयलौलये वतहृहीताअह ५९
 हेनययस्यचक्रेण कृतशिरसौ येनतः ततसाभू तम पि आहृतासैच च अंडजैद्रे गरुड महनत तह
 तगदासुचिन्ने इत्यर्थः आसहृति ५६॥

श्री.
भाग.
श्री. दी.
२६

हरीनितिविभिः हर्यस्येदस्य तावद्विदंशभिः शतैः २१ आह तत्रं ३ विद्वा २३ प्राह ह्याली नसूर्य २४

वज्राभिः परैरिदं मदेयं तोस्य मर्मतु श्रैरवाकिरन्नेचाथसभिरिवपर्वतं २. हरीन्दप्रशतान्याजो
हर्यस्यसबलः प्रारः तावद्विदंशमासयुगपद्बुहस्तवान् २१ शताभ्यामातलिपाकोरयं वसाव
यवः चयक सवत्सथानमादोणातदङ्गनमभूदण २२ नम्रचिपेचदशभिः सृणी
पुंवेमंहीपुभिः आह तत्र नद तरेख सतो यद्ववतो यदः २३ सर्वतः प्रारक
देन प्राङ्क सरथ सारथिं कादया मातर सरा प्राह सूर्य उदाः २४ अ भिवां ५
४ ति ल द्या येतस्तस्य बवि ह ला विचु क्रु अ देवगणाः सहा नृगाः अ ना यकाः
प्राबु बले नतिर्जिताव शिवाया भिन्नर्नवोयथार्णवे २५ ततः तेषां कडिपुव
ह येजरा द्वि निर्गतः सास्वर य धुजाशाली बभौदिशः संस्थिवीचरोर्चयन्तो
जसासूर्यस्वदपात्ये २६ ख २

५
२६

शिकायाः वणिजः भिज्रातौयेषांतेभिजनावद्वत्यर्थ २५ तत्रासाडिदः अस्यादिसहितोविनिर्गः अशालीः

तत्रकीर्तिजया दावात्माने साधने मन्त्रमा ना नोवेगिरोन गृहणीमः समं सृता इनेयभित्ता १ विभुनिंदे।

नवयंसनमानानामात्मा नेतत्रसाधने गिरोवः साधुप्रोचानो गृहणीमोममंतादुनाः १ शुक्रउवाच शृणु
दिया विभं वीरो नागवैवीरमर्दनः आकर्णीसुतीरहन दाजेयं राहते पुनः १० पवेनिगृहते देवो वैरि २
एतथाचदिना नावृषातदधिदेये तेजोहृत इवद्विषः ॥ प्राह नकुलिशंतस्मै अक्षोर्षपरमर्दने स ध्य ३
यानोत्पत्तहमोभिन्नयक्ष इवाचलः १२ सख्येपति तंदह्या जेवो बलित्तावः सुरुत अभयात्ता
रुदेस एव हेतस्यापि समाचरन् १३ सतिह्वारु आसाद्य गदामुचमरुहसा जज्ञावताडयच्छक्र
गजेचसुमहाबलः १५ गदाप्रहारवधितो भृशं विह्वलितो गजाः जानुभ्याधरंती सुहृदस्मलेच परैर्यो
इ ४ १५ ततो रथो मातलिना हविभिर्दं शोतेवृतः आनीतो द्विपमत्तज्वरयमाकृहेविभुः १६ तस्थत्संजयजर्म तत्सु ४
येतदीमवसत्रमः सुलेनजलतातितस्मयमानो मुनन्त्यथे १७ सेहैरुजैसुडर्म धंसुत्तमालंब्यमातलिः १
इंदो जभस्यसंक्रुद्धो वज्रेणापाहरक्षिरः १८ जंभं सुतीरुतेतस्य जातयोनारदादधेः नमुविश्वबलः पा
कः तत्रोपेयुक्तरात्रिताः १९ रामः

तोत्रोनेकुशः ॥ सयानः विमानसहितः १२ तमचिर्बलः पादोच्चैतित्रयआजम्भः श्यालोमृष्टग्विद्रमानह १९

श्री.
भाग.
श्री. टी.
२५

ईराफनेनतथाचक्रतिः अणोफेनेनतसुचेः शिरइंद्रोदवर्तयतइति५. अनुचरैरुपगीयमाना इत्यर्थः

ममामैयद्वयोदतोमनुबैनाईअकृपोः अतोनिश्चितनीयकोउपायैमबबनरिपोः ३६ तां
दैवीगिरिमाकर्णमचवान्मसमाहितः ध्यायन्केतमथापशुङ्गायसुभयात्मक ३९ नह
अष्टेणानचाईराजहारनसुचेः शिरः तंतुसुदुर्मुनिगणामलैश्चार्चकिरविभु ४० गंधर्व
सुखोजगत्तुविद्यावसुपरावसू देवइंदुभेयानइनेतकोनवतसुदा ४१ अनेपोवेपति
हृष्टान्वाअग्निवरुणादयः सूदर्यामासुरसौचेर्मागन्केसरिणोयथा ४२ अस्तलाप्रेषि
तोदेवानेवर्षनारदोन्ध वारयामासविबुधान्दृष्टादानवसंक्षय ४३ नारदउवाच भवति
रमृतं प्राप्तेनागयणभजाअयैः श्रियासमेपितासुवे उपायमतविग्रहात् ४४ अकउवाच
संयत्यमनुसरंभमानयंतोमनेवचः गीयमानाअनुचरैर्ययुः सर्वैर्विविष्टं ४५ येविशिष्टा
णोतस्मिन्नादनुमतेनते बलिविपत्रमादायअस्तेगिरिमपागमत ४६ तत्राविनसावयवाति
यमानशिरोधरात् उग्रनाजीवयामासतेजीवन्त्यास्वविद्यया ४७ बलिस्यैप्राप्तसास्यः ५ स्म. २
त्यापन्नद्वियस्मृतिः पराजितोपिनास्विद्य लोकतत्त्वविचक्षणाः ४८ रामायनम्

उपगीयमानैरनुचरैः सहेतिवा ४५ अविनसाअवयवायेषोविद्यमानाशिरोधरायेषोतान् ४७ प्रत्या

पञ्चनिष्ठः प्राज्ञनिर्देशाणिस्मृतिचुयनम्
५६

श्रीकामधेयपुत्रयारुषाद्रोपेनान्वितः २५ चोदावहंदाभियुक्तं ३ अतिवीर्यं वृत्रं भिनन्तीति तथा
 २२ पतत्रैपदोः २३ सारमयं वीर्यादिकं त्वाष्ट्रं तयः पदं वृत्रः सयेन वृत्रेण मया विपादितः २५ वृत्र

२८ धा निरीक्ष्य सप्ततो देवः परैरभ्यर्चिता रणे उदयच्छदिपुंहेतं वज्रं वज्रं थोदवा २९ सते मेवा
 एतेरेण शिरसी बलपाकयोः शान्तो नोपपन्नो मत्तं न जहा रजतयन्त्रये २६ नमश्चित्तं
 पदं हृष्टं श्रीकामधेयं दृष्टवान्वितः शिबो वृत्रे दंष्ट्रयो चकार ययमो यमं २७ अश्वमसारमयं
 त४ सलं चोदावहं सभूषणं प्रशस्त्य भ्यद्रवकुडौ हते सोति विविर्मेयम् ३० आहिणो दे
 वराजाय निनदन् रमयति च ३१ तदा यत्तद्गुणतत्त्वमहाजं विविच्छिदे हरि रिपुभिः स
 हस्त्रं धा तमाहन त्रपकुलिशेन केधोदं चान्वितः त्रिदशपतिः शरीरहरः ३२ न तस्माहितं च म
 पि वज्रं कुर्जितो विभेदयः सुरपति नो ज्ञेयितः तदद्भुतं परमनिवीर्यं वृत्रं भिन्निरक्तं नमश्चि
 शि ३३ तस्मादिदं विभेदयः वृत्रं वृत्रं विभेदयः विमिदं देवयेन भूतलो विमोह
 नं ३४ येन वृत्रं मर्जी लोपकं दंष्ट्रया पयो कृतेन विप्रानां भोरेः पतत्रैः पतत्रैः भुवि ३५ तपसा म
 यत्वाष्ट्रं वृत्रो यत्र विपादितः अत्रो च विप्रो योपेताः सवरी सुरदा तस्य ३६ यो यो प्रोत हतो वज्रा मयम्
 तौ सुरे लोकेः नाहतं दाददे दंडं वृत्रं तेनोपकारणं ३७ अतिशयं विधीदत आह वागशरीरिणी ना

३२
 भिन्निरक्तं नमश्चि
 शि ३३ तस्मादिदं विभेदयः वृत्रं वृत्रं विभेदयः विमिदं देवयेन भूतलो विमोह
 नं ३४ येन वृत्रं मर्जी लोपकं दंष्ट्रया पयो कृतेन विप्रानां भोरेः पतत्रैः पतत्रैः भुवि ३५ तपसा म
 यत्वाष्ट्रं वृत्रो यत्र विपादितः अत्रो च विप्रो योपेताः सवरी सुरदा तस्य ३६ यो यो प्रोत हतो वज्रा मयम्
 तौ सुरे लोकेः नाहतं दाददे दंडं वृत्रं तेनोपकारणं ३७ अतिशयं विधीदत आह वागशरीरिणी ना

तेजः दधीचेः सायं ३८ आर्द्रं पुष्पं ३९ मृत्युर्नैवेति ३६ उभयात्म तमेवाह नमुक्ते एतच्च

श्री.
भाग.
श्रु.टी.
३.

30

नवैवेभूतसिद्धसुखमाचारः प्रमाणमिच्छाहृतवैवेति उभयत इहामुत्रचसंगत्याका ६ ननुब्रह्मैवे
दहंतसिद्धगोदासीनसममचरणभोजोपासनया किंतेषां तत्राहमिति ब्रह्मत्वेपित्वात्पुनस्तदासीनः।
किंतुविषयप्रयच्छेदयादीनाहेतुतत्तथापीनामात्माना जीवानामीश्वरश्चतत्फलदातातर्हि किंरोजदि
वक्तव्याण्येदयासंबन्धः फलददामिनहिर्नहि अनपेक्षयवेतर्हि किं ईश्वरत्वेन तत्राहो गुरुभिः त
त्फलदानार्थमुपेक्षते इति तदपेक्षः तस्यभावः तदपेक्षतातया अनपेक्षत्वमेवद प्रीयितुं तदीयब्रह्मत्वं
विशिष्टं चिह्नं स्यात्समस्तं च सादृश्यं विषयसुखवे लक्षणार्थमाह अविकारे निन्यमाने दमात्रं च अ
विशोक्तकृतः विगुणश्चित्तं अनन्यतनविद्यते अन्यद्यस्मात्सुखव्यतिरिक्ताभावादपि निरपेक्षस्तमित
तवैवचरणभोजेयः कामानिग्राहः विसृज्याभवतः संगं मनयः समुपासते ६ त्वं ब्रह्मसंगम
स्तुविगुणविशोक्तमाने दमात्रमविकारमनन्यदन्तु विषयस्य हेतु रूढयस्थिति संयमनाम
मेश्वरश्चतदपेक्षतायानपेक्षः ७ एवः तमेवमदसद्वयमद्वयं च स्यात्कृताहेतुमिवैरुनवस्तु
भेदः अज्ञानतत्त्वयि जनेर्विहितो विकल्पो यस्माद्वा विज्ञिके रनिरूपधिकस्य ८ ॥
र्थः तर्हि सर्वात्मकत्वे तत्तद्विकारप्रसंगोत्पूर्वरस्तत्राह अन्यत्सर्वतोऽप्यतिरिक्तं चकारणात्वात् नमे
वैभूतसुखात्मकः ब्रह्मसत्त्वं स्यात्तवान्योपेक्षास्ति अतस्त्वेवलेभक्तानुग्रहायमेवतवैषयं न स्यात्
मित्यर्थः ७ अनन्यतमन्यत्वेकस्य कृतत्वापेक्षाहृष्टांतोपपादयति सदसत्कार्यकारणात्
पद्वयमद्वयं च परमकारणात्मेवैकः कृतोऽंशलादिपद्वयमद्वयं चैवलेभक्तानुग्रहायमेवतवैषयं
कमेवतद्वदेवैवमिति द्वाभेदीनास्तिक्यं तर्हि भेदप्रतीति तत्राह अज्ञानत इति कृतः यस्मा

निरूपयिष्येवतवार्थं गणैर्वैति कर्तुं भेदान्मुताः ५

३.

इति श्री भागवत प्रथम स्कंधे पञ्चादशोऽध्यायः ॥ आदशे मोहिनी रूपविभ सा लोको नोत्तुके
भवस मोहया मास हरिः पुनरमात्ययत्न आसा च सगविलो मायया नत दह्यत इति वक्तुं महादेव मोहाय
सर्वोपपत्ते हरिः सोममया यदि नोदं निशम्य सायत्रा स्तनत्रत रूपं द्रष्टुं यया वित्युत्तरान्वयः १ सोमय
उमया सह ३ त्वयमहा माया विनिपरमेश्वरे न हि किल किंचिदद्यदितमिव वयत् परमकोत ह

इति श्री भागवत प्रथम स्कंधे पञ्चादशोऽध्यायः बादरायणीः वसधुजो निप्रमोदं यो विद्रोपो न दनवा
न मोहयित्वा सरगाणां हरिः सोममया पयत्न १ वसमा कस्तुरिजः सर्वभूतगोपितैः
सह देवाप्यौ द्रष्टुं यत्रा स्तमथु दद सभाजिता भगवता सादरसोमया भवः रूपविष्ट
उवाचे दंप्रति सज्जस्य हरिं त्वयि किंचिच्च चाक्षुर्यं वयसां श्रुयमानसाः इति वक्ष्य
नाहा देवस्तथा वहिर्मसि ५ महादेव उवाच देवदेव जगद्वापि न जगदी प्राजगन्मय
सर्वेषामसि भावानां त्वमात्मा हेतु रीप्ररः ५ आद्यनादस्य यन्मथ इदमन्यदहं बहिः यतो

लेन द्रष्टुमागता इति वक्रु पासे बोधयन् कौति ५ देवदेव जतो हं देवानां देव इत्यत आह हे जग
द्वापि स्मृतः हे जगन्मय तर्हि किंप्रधानेन हे जगदांशतः कुतः तत्राह सर्वेषामपि त्वहेतुः अतरे
प्रथमात्मना च न जउं प्रधानेन नितायः ५ ननु जगन्मयत्वात् प्राजगता उक्त्या दिना सत्त्वेन च म
मापि किंतया तत्रोषेन हि नृजीत्याह आद्ये तोमथे च युग्य जगता ब्रह्माणं भवति असा च युग्यस्य
यतानि आद्यतमं यानि न संति यच्च ब्रह्म इदं कारास्य दद्रष्टु बहिर्भोगं च न्यग्रमाह च न सत्ये च चि

इदं भवान् अतो न नवविकारादिप्रतिपत्तिः ६॥

श्री.
भाग.
अ. टी.
३१

सुरकार्याणि योषिद्वेषणभविष्यतीति पशुता अयं भावः अथ प्रपन्तावडन्मा ज्ञानेत्यालं च यिवादेवे
भ्यामृतेदयं न चैवैष सावृपांतराणाकाहमुचित अतो वचनमोहनादि सारं कालिनी श्रुयं मया धनमि
ति ॥ तदुपदर्शयिष्यामि सकल्य प्रभवः कामः तस्योदयो यस्मात् ॥ १६ विचित्राणि प्रघाणि अरु
ताः पलवाश्च ये योते दुःसायस्मिन् लसज्जकुलेन पर्यस्तपरिहृतेति तं वेमे स्वलायस्यास्ताम् ॥ १६

अनुवाच एवमभ्यर्थितो विस्मर्भगवानसलपाणिना सदस्यभावगंभीरुगिरिशुप्रत्यभाः
पत्त ॥ १४ कोत्तुहलायदैत्यानां योषिद्वेषो मया कृतः पशुता सुरकार्याणि गतुपीयुश्च
भाजने ॥ तन्नहदंशयिष्यामि दिदृक्षाः सुरसतम कामिनां बहूमेतव संकल्प प्रभवो
दयं ॥ १६ अनुवाचः इति ब्रुवाण भिगवास्तत्र वातरथीयत सवेत आरयन्तश्च दुर्भवश्चास्त
सहोमया ॥ १७ ततो ददप्रोपवने वरस्त्रियं विचित्रप्रघाणा पलवडुमे विक्रीडिता कंडके
लीलया लसज्जकुले पर्यस्तनितं वेमे मे स्वला आवर्तनोद्धर्तनेन केपितस्तन प्रहृष्ट हाराः
भगोः पदपदं प्रभज्यामाना मि वमथ तश्चुल्लापद प्रचालनयतीतस्ततः ॥ १८ दिक्षभमे
कंडकचायले भृशं प्रोद्दिशता शयत लोललोचनं स्वकाणां विभ्राजित कंडलो हलसक्त

एतत्कंडकलीलावशे तये आवर्तनोद्धर्तनेन मतो म्रमते ताम्यो केपितयोः स्तनयोः प्रहृष्ट हाराणां
होरुभारः प्रतिपदं मथ प्रभज्यामाना मि वचलपदं भवप्रवालवक्रो मलेततस्ततो नयंती ॥ १९ दि
क्षभमनः कंडकचायलेः भृशं प्रोद्दिशतारं आयते चंचललोचने यस्याः स्वकाणां भ्यां विभी

॥ जिते कंडकलोभाय हारलोचने सौता भ्यां च नीला लोचने सुलोडितगत
नयस्याः २॥

मत्रस्यतीवंधुती जगद्धिमोहयेती २१ तावीक्षदेवः श्रीरुद्रः आत्मानमतिकेस्थिताममास्वगाणांश्चन
 वेदकथंभूतपुत्रियवभूतव्याकडकलीलयार्द्रघृष्टीडातयाश्रुमुदस्मितेनसहविसृष्टयाः कदा
 दातेनमष्टेवचितश्रुतएवस्ययंयत्स्त्रियाः प्रदाणातयाचप्रतिसमीक्षाताभाविहलश्रुत्मा
 स्मयडकुलंकवरीचविद्युतां सचप्रजतीयामकरेणवलाना विनिवृतीमन्यक्रेणकंडकं
 विमोहयतीजगदालसायया २२ तावीक्षदेवः श्रीरुद्रः कलीलयेधृष्टीडाश्रुमुदस्मितेविसृष्ट
 कदाक्षमष्टः स्त्रीप्रदाणाप्रतिसमीक्षाविहलश्रुत्मानात्मानमतिकडमास्वगाणांश्चवेद
 तस्याः कगशात्सकंडकोयदागतोविदुरतमनवजस्त्रियाः वासःससूत्रलघुमाकतोहरुज
 वस्यदेवस्यकिलानुपश्रु २३ एवंतांरुचिरांपंतीदर्शनीयामनारमादृष्टातस्वमनश्चक्रवि
 षजोत्पभवकिला २४ तयापहृतविज्ञानस्तनूतस्तरविहलः भवान्प्रापियप्रपत्यागत
 हीस्तपदेयया २५ सातमायातमालाकाविवस्त्रादीडिताभृशंमिलीयमानहृदप्रहसंती
 तान्वतिष्ठत २६ तामनवगच्छमवान्भवःप्रमृषितेद्वियः कामस्यचवप्राणीतःकरेणनिबस्य
 थयः २६ साधुब्रजानवेगेनगृहीतानिब्रतीस्त्रियम केशबंधउपानीयवाहुभ्यापविषसंज
 मनायया २७ तंकेद्वमनवजोत्पःस्त्रियाःलघुसूक्ष्मवासःसहृदकांचीरहितं २८ तत्पदेतस्याःसमी
 पंययोविषजोत्पकुंचितकदाक्षेरात्मानेनिरीक्षमाणायां २९ अंगहेराजव २३ एतातामनुधावानहरः

शतः प्रपंती विषकी विषमः

रूपरुद्रमगवताक रेणुवपिणीय

रसिस्तरस्योलदिपुचसे निहितोचभूव २५ ॥ रामायणः

श्री.
भाग.
अ. टी.
३३

पद्यवदुवांतीयासाङ्गः ममहसंज्ञैववदुवेतिमंतंनुजंमप्येकै सवभूताशवदुवानासौसु
पुवेभविइति यमश्चयमीचयमनाआहदेवश्चेतित्रयःसुताः १ सावर्णिःपुत्रः१

तृतीयोवदुवामेकेतासांसंज्ञासुतयः यमोयमीआहदेवः स्वायायाश्चसुतान्
श्च १ सावर्णिःतृतीयोवदुवामेकेतासांसंज्ञासुतयः यमोयमीआहदेवः स्वायायाश्चसुतान्
वदुवामेकेतासांसंज्ञासुतयः यमोयमीआहदेवः स्वायायाश्चसुतान्
सावर्णिःतृतीयोवदुवामेकेतासांसंज्ञासुतयः यमोयमीआहदेवः स्वायायाश्चसुतान्
सुताबलिर्विद्मोभविष्यति १२ देवोमोयाचमानाय विस्रवेयःपदत्रयं रोहमि
इयदेहिताततःसिद्धिमवाप्नुति १३॥

यदत्रयंयाचमानायश्मोसर्वोमहंही सप्तमेमन्तरेविसोः प्रसादादेवराहुल्लब्धेइयदे

द्वितीयः १३

३३

श्री.
भाग.
श्र.टी.
३४

एकादशमङ्गल दिगर्ष ३४ तस्य मनोरंजने साधयिष्यति ३. संपत्सहस्रम्

विष्णुकेने विष्णुं तं प्रभीसां करिष्यति जातः स्नापेन भगवान् रवे विष्णुं सृजो।
विभुः ३४ मनर्वेधमसावर्णिरैकादशमङ्गलवान् अनागतास्तत्सुता सुसन्तप
मोदयोदश २५ विष्णुगमा कामगमानिर्वर्णिरुचयः सुगः इन्द्रसुवेधतस्तत्सुता सुस
यस्या कृतादयः २६ आर्यकस्य सुतस्तत्सुतमसतरिति स्मृतः वेभताया हररं प्राः
त्रिलोकीधारयिष्यति २७ भविता रुद्रसावर्णी राजन्दादशमो मनः देववान्
पदेव सुहृद्रेष्ठादयः सुता २८ अतथा माचन चंद्रो देवाश्च हरितादयः अथ य
सुतयो मूर्तिस्तपस्या ग्रीधकादयः २९ सुधामाद्या हररं प्राः साधयिष्यति तन्मना
अंतरं सात्सहस्रम् सुनतायाः सुतो विभुः ३. मनसुयोदश भावो देवसावर्णीरा
अवान् चित्रे सन विचित्राद्या देवसावर्णी देहजाः ३१ देवाः सुकर्म सुत्राम सहादे
द्रा दिवस्थतिः निर्माकतत्तदप्राद्या भविष्यत्सुयस्तदा ३३ देवहोत्रस्य तनय उप
हर्ता दिवस्थतेः योगेश्वरो हररं प्राः दृहत्या संभ विष्यति ३४ रामः

नृतायाश्च सुतः सन् ३१ दिवस्थते रिं द्रस्य उपहर्ता संपादकः संभविष्यति ३४ रामायनः

३४

रामः परः श्रुतः द्रोण पुत्रोऽस्य तस्मात् ॥ इदानीं तयो गत आसते ॥ ६ ॥

विष्णुः ॥ देवाः ॥ २३ ॥

योसौ भगवता बद्धः प्रीतेन सततं पुनः निवेशितोऽधिकं स्वर्गादधुना स्तस्मिन् राटि
 व ॥ गालवो दीप्तिमान् योसौ द्रोण पुत्रः क्षपसायाः ऋषयः पितरस्तौ कौभ
 गवान्वाथ रायाः ॥ इमे सप्तर्षयस्तत्र भविष्यन्ति स योगतः इदानीं मासते
 राजनेस्ते प्राश्नममं दुले ॥ देवगुणैः सूर्यवत्या सावर्भौमपतिप्रभुः स्थाने पुरं
 दराहुता कुलये दास्यातीत्यरः ॥ नवमादक्षमावर्तिर्ननु वरुणा स भवः भूत
 केतुदीपकीतिरित्याद्यास्तत्पुत्रान् ॥ ५ ॥ पुरमरीचिगभीष्टा देवा इन्द्रोद्भूतः स्मृतः ॥
 युतिमत्प्रमुखास्तत्र भविष्यन्ति स योगतः ॥ आयुष्मता ब्रुथा राया स्रमभो भगवा
 त्कला भवित्री येन संराक्ष्यो विनो यो भोक्ष्यते हृतः ॥ दशमो ब्रह्मसावर्तिरुप
 स्माकसुतो महान् तस्मिन् भूरिधेनाया हविष्यत्प्रमुखा द्विजाः ॥ तत्रापि ज
 न्मभवीति हरेर्विष्णुर्जाग्रहे अहूतिरिति विख्यातं येनायायत वैजगत् ॥ २१ ॥

हविष्यत्प्रमुखाः स योगतः ॥ २३ ॥

२३

निति विष्णुर्जाग्रहे २३ टी

अद्भुत इन्द्रः ॥ हविष्यत्प्रमुखा इत्युक्तानां मेव केसां चिन्ता मान्या ह हविष्या

35

पालयन्ति प्रजापालाया बहून्ते विभागशः यत्तु भागभूतो देवा ये च तत्रानुकीर्तिताः ॥ १५ ॥
 इन्द्रो भगवता दत्तो ब्रह्मो वायुमूर्जितो भुजानः यतिलोकास्त्रीकामं लोकं प्रव
 र्षति ॥ १६ ॥ जानंवानुयुगं ब्रूते हरिः सिद्धस्वप्नपथकं अषिपुपथकं कर्मयोगयोगेश
 पथकं ॥ १७ ॥ सर्गप्रजशत्रुपादस्तृहन्पद्मसगङ्गुः कालरूपेण सर्वेषामभावाय स
 शुभाः ॥ १८ ॥ स्तूयमानो जनैरभिमानयमाना मरुपया विमोहितात्मभिर्नानादर्शनैश्च न हृष
 ते ॥ १९ ॥ यतस्तत्त्वविकल्पस्य प्रमाणापरिकीर्तितं यत्र मत्तराणां ह्यस्तुतर्दशपुराविदः
 ॥ २० ॥ इति श्रीभागवतेष्टमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १५ ॥ राजा बलिपदत्रयभूमः कस्तुभ

पिनेद ह्युपानिषदः १० प्रासंगिके निरूप्य प्रकृतमपसरति यत्तत्कल्पविकल्पस्य अवातरक
 ल्पस्य १२ इति श्रीभावाद्यदीपिकाया उष्टमस्कंधे चतुर्दशाध्यायः ब्रह्मिण्येवदशविंशजिताचार्य
 मया जयते ततो मे सगमजयद्वयादेवा निलिखिरे अत्र येन बाध्याया वामे वामने च स्थिते
 निग्रहवत्स्वनाय उबले भूयान नुग्रहः ईश्वरः स्वयं ह्यपावकस्मादितारया चतुर्लबाध्या

रिरयाचते भूतेश्वरः कृष्णबद्धः

भूषणितं कस्मान्नयेथ ॥

क्रियातेत्युक्तं संप्रतीतिः विनायिताविस्तारयिष्यति ३३ युगसहस्रेणपर्ययः परिवर्तयस्य युगसाह
 स्वप्रमाणद्वयार्थः ३८ इति त्रयोदशोऽध्यायः १२ चतुर्दशोऽध्यायः सर्वेषामन्वादीनायथायथस्य कर्मणि व

मन्वैर्द्वयं समावर्तिष्यतुर्दशमप्यति कुरुगंभीरवर्हीद्यारेदसावर्तिवीर्यजाः ३५ एवित्राश्चाद
 षोदशाः शुचिरिदं भविष्यति अग्निवीहः शुचिः शुद्धासागंधाद्यास्तपस्विनः ३६ सत्रायणस्यत
 न यो वृहन्नानुक्तादाहरिः विज्ञानायोमहासूत्रक्रियायततन्नितापिताः ३७ सत्रं शुतदं प्रोक्तो निवि
 कालानुगतानिति प्रोक्तान्यभिर्भिन्नः कल्पेण युगसाहस्यपर्ययः ३८ इति श्रीभागवतेऽष्टमस्क
 ये त्रयोदशोऽध्यायः १२ सत्रे वाच सन्वतरेषु भगवन्मया मत्वा दयस्विमे यस्मिन् कर्मणियेयेन नि
 युक्तास्तद्वदस्मि ॥ अत्रिहः मनोयामने प्रचाचमनयश्चमकीयेता इन्द्रासुरगणाश्चैव सर्वे
 पुरुषाश्चास्मा २ युक्तादयोऽप्याकश्चित्तः पौकथास्तनयेन्य मचादयामगच्छानयत्पानि
 प्रोदिताः ३ चतुर्गुणोत्तकालेन प्रकृतान् शुतिगणान्पथा तपसा अचयोपप्रण्योत्तयमः
 सन्ततनः ४ ततोऽथ मन्त्राद्यादेमनवाहरीणादिनाः युक्ताः संचारयन्पद्वास्तेव कार्त्तिकहीन

पण्ते भगवद्बर्तिनां शुद्धयेति चोपेय युगाद्यवतारैः प्राप्यते नियुज्यते इति न्यातदेवाह २ युक्तादश्
 य इति अष्टादशीनां कर्मण्यह ३ चतुर्गुणोत्त इति चतुर्भिः यत्तैः ४ शुतिगोभिः उदिता उक्ताः ५
 युक्तास्यताः संतोमहोऽथ मे संचारयति मन्त्राथमो प्रवर्तयतीत्यर्थः ५ ॥ रामराम

श्री.
भाग.
अ. टी.
३६

तत्त्वमेव च श्रुत्वा श्रीश्वयेसां तैर्देवयुथपैः यथाविनिश्चयारत्नयः परिधीर्दिष्टाः ॥ सुद्धा
मतिरुत्तमा ॥ पिङ्गानामुत्तमाविधौ पुरीमकस्मादेवपरितो जेदादयः फलायिता इति
वेरागाये मिद्वपुरीमन्वणेयतिरस्थामिति साधारकादशभिः उपवनानि फलप्रधानानि नि
कटानि वा उद्यानानि पुष्पाप्रधानानि हरस्थानि चरणाकूजतिविहंगमिथुनानि येषु गायंते

तुल्यैश्चर्यवदः श्रीभिः स्वयुथैर्देवयुथपैः पिवद्भिरिव वेदग्निर्देहोद्भिः परिधीनि च।
१० हृत्विषयकं नमरुती आसुरीधजिनो विभुः यथाविद्वपुरी सुद्धा केपयत्रिवरेदमी
॥ रम्भासुपवनोद्यानैः श्रीमद्भिर्नन्दनादिभिः कूजद्विहंगमिथुनैर्गायन्मत्तमधुव्रतैः
१३ प्रबालफलपुष्पाभारशाखामरदुमैः हंससारसचक्राह्वारं उवकुलाकुला ॥ ३३
निलिन्यो यत्र क्रीडंति प्रमदाः सरसविताः आकाशगगयादेवा वृतां परिधिभूतया
१५ प्रकारेणाग्निवर्णानसाधलोनोन्नतेन च रुक्मपटकापादैश्च हारैः सुदिकंगो

मत्तमधुव्रतायेषु ॥ १२ प्रबालादीनां उरुर्भागे यासु गः प्रागवायेषोते अमरदुमाद्येषु ॥ ३४ य
त्र यासु सरसविताः प्रमदाः क्रीडंति ताः हंसादि कुलायाज्ञानलिन्यः सरसियत्रयेषु संति तैरुप
वनोद्यानैरम्भामिति सुवेगोवाचयः किंच परिखाभूतया आकाशगगयानतां ॥ १५ प्रकारेण
सावर्णानवावृता अहलाः प्रकारेण परिचिता न्युव्रतानि पुद्गस्थानानि तत्सहितानि रुक्मप

हानिकायाव नित्येषु तैर्देवयुथपैः सुदिकंगो ॥ ३५
३६

नगर २ = १
 नयवेति २ ॥ १०१

तत्र तावद्वलेस्त्रिलोकीमपहंतयाद्वा चलेकतवानितिवक्तुं ब्रह्मणारथनबलेरकोडपवसर्गवि-
 जयक्रममाह पराजितप्रीतिरमादितायावदध्यायसमाप्तिपुत्रपराजिताप्रीयेनदेहायसुभिश्चर-
 जितः सन्भूयुन्भूगोर्वाणश्चक्रादीनमहात्मा उदारचितः श्रुत्यानोनिवेदेनापणान ३ त्रिनाकेस-
 गोजेतेरुद्धतेविस्त्रितायागनायाजयत्तमहाभिषेकोद्देहाबहुचक्राद्याप्राप्तिहेनधहयस-

पुत्रावाच पराजितप्रीरसुभिश्चरहिणो ह्रीं देहा राजन्भूगुभिः सजीवितः सर्वोत्तमातानभज
 जज्ञुन्बलिः प्रियामहात्मा र्थनिवेदनेन २ तत्रास्त्राणां भगवः प्रीयमाणा अयाजयत्तिसि
 तात्रिनाके जिगीषमानं विधिनाभि विच्यमहाभिषेकेनमहान्भगवः ३ तैत्तिरीयः काचनपह
 नदोहयश्चतुर्गवाणाः ४ जश्चसिंहं न विरजमानो हुताशनादासहयिभिरिष्टात् ५ पथ
 श्रुदिव्यं प्रदोपनक्षत्राणां वरिक्तौ कवचं च दिवा चित्तमहत्सुखदेवमात्मानमन्त्रानपुष्पाजल
 जंचपुत्राः ६ पवसविश्रान्तिर्याथनार्थः तैः कल्पितं सुखं यनायविप्रान् प्रददोषीकृत्यकृतं
 णामः प्रकृतादमात्रं नमश्चकार ७ अथाकस्मिन्दिवा भूदुतेमहादयाः सख्यधरोयस
 नस्यथनीरवजीधतेपुष्टिद हेमागदलसहाजीः सुखरत्नकारकोडसः राजरथमाहोढाधि

सस्यइवहावावाइ २

स्यइदस्येतरंगाः तेषामिववागीधुरिलोयेडा ५ पुरदं सुवर्णं मृणाविप्रुथी अरिक्तावदयशगुपिता
 महः प्रह्लादः जलजं शारं ६ विष्णुरजतेः संपादितायाथनायायुः परिकरोयस्य तैरेव कल्पितं सुखा
 यनं मंगलवाचनादियस्य आमं च दृष्ट्वा ७ अथाकस्मिन्दिवा भूदुतेमहादयाः सख्यधरोयस्य

होमंगदोपलेसोतौ बाह्वयस्य पि सस्यः वने प्रजलता ऊडस्यः आदव

श्री.
भाग.
अ. टी.
३३

केन हेतुना एव ते जसा उज्ज्यासीत २५ प्रतिबोद्धमपाकर्तं यतः कारणादेतस्य उज्ज्यासीत यः।
दिपत उज्ज्यादेरतस्य २६ उपभृते संभृते २७ तत्रोचितं मेवमाह तस्माद्युयत्रिविष्टपस्य ज

तो देवधानी सवद्विनीयति वेदिः समंतादुत्तरेऽतनया आचार्यदत्तं जलजं मूहा।
सुनंदं यो प्रयुज्यते मिदं यो विता २४ सच वास्तदभिप्रेतबलः पुरमसुधमं स
वेदेवगाणोपेतो गुरुमतुवाच २५ भगवतुधमोभूयात्तलेन सर्ववैरिणः अवि.
सममिममन्यो के नामीते जसा जितः नैनं कश्चिदुक्तो वापि प्रतिबोद्धमपीश्वर पि
वत्रिद्वसुखेनेदं लिहन्निबदिष्टादृष्टा २६ दहन्निबदिष्टाहमिः संवर्तान्निबोस्य
तेः ब्रूहि कारणमेतस्य दुर्धर्षतस्य मद्रियो २७ उज्ज्यासहो बलते जायत पतत मय
मः २८ श्रीगुरुवाच जनामिभस्त्वन्प्राज्ञाहृते रस्य कोणा शिष्या योपभृते तजोभ
गुमिर्ब्रह्मवादिभिः भवद्विष्टो भवान्नापि वर्जयिते सरोहवि नास्य शक्तः पुरः स्यात्तु
तातस्य यथा जना २९ तस्मात्तिलयस्य ज्ञायय सर्वत्रिविष्टपे यातकाले प्रतीक्षते
यतः प्रोत्रो विपर्ययः ३० एष विप्रबलादिर्कः संप्रसृजितविक्रमः पद्यामेवावमाने
न सानुबन्धो विनंदिषति ३१ एवमुमेवितार्थोक्तो गुरुणार्थानुदर्शितः कित्वात्रिविष्ट

निलयमदर्शनं यस्यायतः कालात् ३२ केनास्य विपर्ययः स्यादित्यत आह एष इति विप्रोक्तं
लेनादकं मुत्तरोत्तरमधिकं फलं यस्य सः ३१ समं जितः अर्थः कार्ये यो मोते निलये जगसः ३२

३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
४०
४१
४२
४३
४४
४५
४६
४७
४८
४९
५०
५१
५२
५३
५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

विभक्ताः प्रपन्था राजसार्गयस्यासभोपवेशस्यानभिचराण्यनानिरथा इयता र्गोः नैराद्यो संयत्ता
 मुकुटदंष्ट्राकोटायाः तैः रागाणा नीयैरनुतैर्विमानैर्युता ॥६॥ वज्रविदुममया देदयो ये मुनेः मुगादकै
 चतस्रा ये युता ॥७॥ नित्यवयः ताकाप्युपचमोक्तसार्गयसाताः हृषवत्रायः स्वलक्ष्मिताः स्त्रिया यत्रयः
 स्याभ्राजते ॥८॥ सरस्वीणा के प्रभयः विभ्रष्टाननवसोगंधिदस्त्रजा ममादे ॥९॥ हेमगवां देभ्यो निर्गव

मुष्टा विभक्तप्रयथा विषयसर्वविनिर्मिता सभा चतुरश्या लो विमानैर्नर्तुं दैर्युता ॥६॥ स्त्र
 गादकैर्मणिमयेर्दंष्ट्रविदुममया देदिति ॥७॥ यत्र नित्यवयः ताकाः प्रपन्मा विरजवाससः भ्राज
 ते हृषवत्रायश्चर्चिर्भिवदह्वयः ॥८॥ सरस्वीके प्रविभ्रष्टाननवसोगंधिदस्त्रजा यत्रामोद
 मुपादाय सार्गयातिमाकृतः ॥९॥ हेमजालात्तु निर्गच्छु मेनायुक्तगंधिना पांडुरेण
 प्रतिष्ठुत्रसार्गयातिमुत्स्रिया ॥१०॥ वज्राविता नैर्माणैः सैकैस्तु निनर्पिता कावलभीभिरावृ
 ता शिरावेडिणा वातभृमलादिता वैभानिस्त्रीकलगीतमगला ॥११॥ सुदंष्ट्राखानक उडुभिस्त्र
 नैस्तालवीणासकजोर्दिवेशभिः सैवैः सबाद्यैरुपदेवगीतकैर्मनोरमास्त्रभयाजितैर्भा
 ॥१२॥ यानव्रजतयथर्मिष्टाः स्वलाभ्युतदुहृष्टाः सानिनः कामितेः सुबाध्यभिर्हीना व्रजंति यत्

२६

ताभ्युमेनसुरपिया अक्षरसः ॥१३॥ नृत्तामये विनो नैर्माणैः हेममयेः केतुभिः सुधुजैर्नो नापताका युक्ता
 भिर्बालभीभिश्च विमानानां पुरो भागे गवतां व्याज्रदेवमनिकवीणा कलगीतेर्मगला ॥१४॥ उपदेवता
 गंधवीदीनां गीतकैश्च समारसोजिता प्रभासादादीं प्रापिष्टा अदेवता यया ता सुन्ये रजितप्रभा

मिति वापादं तैः जिता प्रभाः सुयोदयो यया ॥१२॥ यत्तं यं ॥१३॥ सुन्ये यया

श्री.
भाग.
श्री. ल.
३
कागमरुतेवेति चरुभि २५ टीकाः
यादिभक्तो भजो मेरे चरुः २५ सूत्रं ॥

हे गुरु मेधिनि अथ किं वा गुरु हे प्रथमादेः किं विदुः कुशलमिति वाक्का प्रश्नः यत्र येषु
हृषु प्रयोगिनामपि योगः स्वधर्मादिना योगफलमवति ५ किं वा तया उजिता एव गुरु
याता ६ नार्चिता संतो निर्गच्छंतीति फेरु राजः मृगालनाथः तदीयविवरतल्पाः ७ वेला
याहो मया हे कर्हि चिचरुताः ८ किं भवेत्ता ग्राहानमस्य स्थलदोणमखम्लानादिभि
अपि वा कुशलं किं विदुः हे प्रथमादेः धर्मस्यार्थस्य कामस्य यत्र योगोऽस्योति
१० अपि वा नित्ययोगो भवत्युद्देवासक्तया तया गृहादसृजिता याताः प्रत्युत्थानेन
वाक्का चिर २ गुरु प्रयेषति यथा नार्चिताः सलिलैरपि यदि नित्योति ते नूनं फेरु
न गृहोपमाः ३ अथ गुरु यत्नवेलाया नृद्धता हविषासति तयोदिप्रधिया भद्र
असिते मयि कर्हि चित ४ यत्तु जया काम उद्यानतिलो कान्तरहावितः ब्राह्म
लोनि सुवे विसाः सर्वदेवात्मनो मुखे ५ अपि सर्वे कुशलितः तव पुत्रा मनसि
नि लक्ष्यस्य स्यात्माने भवत्पालदोणरह ६ अदितिकः भद्रं हि जगद्वस्तु
नेस्यात्पुत्रमप्यत्र त्रिवर्गोऽपरद्वेष्ट गुरु मेधि नरहाइमे ११ अग्रयाति यथा भर्त्ता
मिर्हो वायेव लिम्बः सर्वभगवतोऽस्य अनुयातान्तरिष्यति १२ कानुमभगवत्ता
लक्ष्यामि १३ अथायाकाराण्यन्यदस्तीति वक्तुं तत्समभद्रादिकनास्तोत्याह भद्रमिति
ह्यभ्याइमे गुरु त्रिवर्गोऽपरद्वेष्ट उद्भवस्यानन्त्रिवर्गीपि स्यावद्वधं तद्व्यर्थः भगवत्ता

वेदुः प्रानेयनया क्रियते तस्मात्तु अग्रयोगे निष्पन्नसि सर्वोत्थिति
३ नदीयो ११ सर्वे टीका १२ प्ररुते विज्ञापयति को विति १३ संपाद्यः

४ हिनाभां रापति श्रुत्य न दत्तं वा शुभानने लोमान्ता राक्षसियेन तेनेन सुखमीदृशं १०

पवेप्राज्ञमिन्द्रपदं स्थिरीकर्तुमया जयन् अनुव्रतमनुवर्तिनं ३४ डिजदेवैर्ब्रीह्योः कपलं वितां प्रा
 पितो ३५ इति श्रीभागवतदीपिकायामष्टमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ सोऽङ्गप्रपन्नोऽनाप्रानशो च त्वाप्र
 दितोः पतिः प्रार्थितः कश्चिदप्राह यो वनमितीयेत इदानीं वामनावतारप्रसंगमाह एवमित्यादिया

देवेषु शबिलोनेषु बलिवैगो च नापुंरी देवभानीमधिष्ठाय वशं नित्येजगज्जयं ३३ तं विष्णु
 जयने शिष्यं भगवः प्रियावत्तलाः प्राप्ते नृहृदये मध्यान्तमनुव्रतमया जयन् ३४ ततः प्र
 दत्तभावेन भुवनत्रयविक्रमां वीर्तिदिक्षु विनित्यान् संजोडुङ्गाडिव ३५ कुम्भजे
 च प्रियं तद्वा डिजदेवो पलं विता कृतकृत्यनिवासान् लक्ष्मणानामहामनाः ३६ इ
 ति श्रीभागवतसंस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ अङ्गप्रपन्नोऽनाप्रानशो च त्वाप्र
 दितोः पतिः प्रार्थितः कश्चिदप्राह यो वनमितीयेत इदानीं वामनावतारप्रसंगमाह एवमित्यादिया
 ३७ दितिस्तदा स्तुतिप्रविष्टपदैर्नोः पर्यन्तं प्रादनाश्रयत् । प्रकटाया प्रपत्त्या आश्रमभग ५४
 वानगात् निरुत्सर्वनिशब्दे समायोर्विदः चिगात् २ सपत्नीदिनवदना कृतासुन
 पतिग्रहाः सभाजितो यथानायमिदमाह ऊहूहूहू ३ अथ भद्रनविप्राणां भदेलोके
 अनागते नभस्य नृणां कस्य नृणां ह्युदानवर्तिनः ४

वदथाय समाप्रिनयेषु च दप्रो हसन् । सदा प्रपन्नोऽपि मिदमाह ३ दीनवदनतादिकमाल
 ह्यवर्जं पाविकल्पयन्त्यद्यति च अथ भद्रनिति लज्जमिह भद्रहृत्तोः हृदमिच्छामनुवर्तते ३

नित्यामनुवर्तते नित्येन सदा ॥ २॥

श्री.
भाग.
अ. श्री.
३५

एतद्विषयं ज्ञेयं सागमिधैवेन स्मृतं श्रुतेति च
उभेयमिति सागमिः स्मृतेनेति ३२

ब्रह्मचार्यश्चातदा आशुतेनेन यदिलभ्यत तर्हि योऽविदीर्णाय वा होतव्यतयाः लिख्यते त्रमे ३ः वेदे
वेति २५ तदेवेति मंत्रे देवित्वरसाया उद्धृता २० निर्वर्तित आत्मनियमो नित्यनेमि त्रिकोयेन २५ त
त्रावाहनादौ तवमत्राणाह नमस्तुमिति २५ पाद्यादौ विशेषतस्तद्वा दशादारवदपति चतुर्विंशति
गुणाः तन्वा नित्यामिजानातीति तस्मै तथा गुणसंख्यानस्य हते वेसाख्य प्रवर्तकाय ३० एवं सा
मान्यतेन वाः बताराग्न्याममिति त्रिभिः मंत्रादौ मंत्रोक्तयमेव येषां विस्माः प्रणामो नम इति हे
नमस्तु भगवते पुरुषाय मह्यये सर्वभूतनिवासाय वासुदेवाय साक्षिणे ३१ नमो
वाक्तासूक्ष्माय प्रधानपुरुषाय च चतुर्विंशद्गुणात्ताय गुणसंख्यानहतेवे ३० नमो
द्विष्टास्त्रिषदे चतुः शृङ्गाय तत्वे समस्तहस्ताय यदा त्रयी विद्यात्मने नमः ३१ नमो प ३
व्याय कदाय नमः प्राप्तिप्राय च सर्वविद्याधिपते यभूतानोपतेये नमः ३२ ५ सिनी
वाल्मास्ये दक्षिण्यस्ताया चोऽविदीर्णया यदिलभ्यत वेसातसा तमे त्रमुदीरयेते २५
तदेवादि वर्गाहारास्मायाः स्थानमिच्छता उद्धृता स्मिन्नस्तुभ्य पाप्मानमे प्रणाप्राय २०
निर्वर्तित आत्मनियमो देवमर्चतुमाहितः आचो योऽस्य डिलेख्ये जले वहे गुणवपि २५
श्रीस्यैव स्पृश्याः पादाय स्थते तदेव फलविस्तारकाय त्रयोविद्यायामात्माय स्पति त्रिधा बुद्धृत्या
स्थाः उक्तः तथा च मंत्रः चत्वारिंशद्गुणस्यो अस्यापादो द्वे श्रीसप्तहस्तासो अस्या त्रिधा बद्धा
सुभोगो रवीति तस्मादेवो मर्त्या आविवेशेति मार्गमुद्भवदाल्लनः सोय यरी यथा यथ विस्मस्त
यत्तत्रैषां स्मृत्य (नेन ततः तथा च यास्कः चत्वारिंशदेति वेदायैवाक्ताः त्रयो अस्यापाद इवेति

सर्वमनिर्णीतं श्रीसंज्ञायाम्पि योऽयं नित्ये सप्तहस्तः सप्तहस्तोऽपि त्रिधा बुद्धृत्या
३५

मपत्तद्वैतं हता श्रीयेवांरुतेस्यानेयेवमिति पुत्राभिप्रायेण बहवचने ॥१९॥ कप्रणयः प्रथमं
 तावत्पुत्रस्वहेताजयिते विस्मयव्यजनात्तमपदिशति अज्ञाति साधेन ॥२०॥ अपरितोषाती प्रत्य

तस्मादीशमंजनामं प्रयः चित्तयसुवत्त रुतत्रियोरुतस्यानामपत्तेः पाहिजः प्रभा ॥१५॥ य
 रैर्विवाहितं साहंमप्राप्तमनसागरे येचये श्रीरुग्राः स्यानेरुतानि प्रवलेर्मम ॥१६॥ यथा
 तानि पुनः साधे प्रप्रेष्यममात्मजाः तस्याविधेहि कल्याणं पिपा कल्याणकृतम् ॥१७॥ क
 प्रणयः यत्तमभ्युत्थितो दिवा कल्याणमाह समयत्रिवः अज्ञेमायावले विस्माः स्त्रहवद्वमिदं जगत
 ॥१८॥ होदहामोति कानात्सा कृत्वा सा प्रवलेः यः कस्यके पति पुत्राया माहये वहिकारणं
 ॥१९॥ उपाति एव पुत्रस्य भवते जनादेनं सविभुतगुहावासंवा सदेव जगद्गुरु ॥२०॥ सविधा सति
 कामात्तुरिदीनानुदोषनः अमाभाभगद्वज्जितेनेति मतिर्मम ॥२१॥ अदितिः केनाह विधिर्
 ब्रह्मपुत्रस्य सजगत्ति यथा मे सत्तमं कल्याणं विदधाति मोनारथ ॥२२॥ आदिशत्तद्विजयो
 ॥२३॥ एविधिर्तद्विधावनं आशुत सति मेदेवः श्रीदेव्या सह पुत्रकोः ॥२४॥ कप्रणयः पतन्मभगवत्
 ॥२५॥ एवजावामं सपयजः पदाहते प्रवद्वमिदं केवययोषात ॥२६॥ फालाग्रा मेलयत्तद्वि

हउपाति एवेति द्वाभेन ॥२७॥ नयेदेभुत काम प्राप्तिरुदेवकोत्तर प्रसिद्धा तत्राह अमोवेति ॥२८॥ यथाग
 मेमोपशं विद्यात ॥२९॥ यथाधमेन्या पुनरुपाति तस्यानेवा प्रकारमुपदिश ॥३०॥ मयाहः पमंज

सीनीवल्यानं वलिया स्नायात्क्रोडेवीदीर्घा यदि कमेतवे श्रोतसेतनं न पुदीरयेत् ॥३१॥ त्वत्प्यादि
 गृहेण रसायस्या मिच्छिता उहतास्विनमस्तुभ्य पाप्माने प्रणयः ॥३२॥ निर्वैततात्मजियो देवन चेत

मयहमहतेतपवद्वाममीयतपः ॥३३॥ अमले पुलोत्तराजो देवविभु
 तस्याह ॥३४॥

श्री.
भाग.
श्री. टी.
५.

तस्यां राशौ ब्रह्मचा विष्णुश्चैव भूते प्रभाते सति ४५ यद्यप्येवमव्याहारेणैव ४६
 ब्राह्मणो जयेहि प्रात्यायसे नयथादिने भुंजीतैव न जातः सेष्टोपसमाहितैः ४७
 ब्रह्मचार्यश्चातद्राशौ चैव भूते प्रथमे हनि स्यात् शुचिर्यथा कृतेन विधिना सममाहितः ४८
 ४५ यद्यसाम्नाययित्वा चैव ब्राह्मणं समापनं पयो भक्ष्यान्नमिदं चैव हि संवेनाह
 तः ४६ सर्ववज्रहयादग्निब्राह्मणोऽपि भोजयेत् पवत हरहः कुर्याद्वा दशा
 हं पयो ब्रतः ४७ हरेराशयने होममर्हणं हि जतर्पणं प्रतिपदेन मारभयावच्छ
 क्तत्रयोदशी ४८ ब्रह्मचर्यमथः स्वमेत्याने त्रिषवां चरेत् वर्जयेदसदालाये भो
 गानुच्चावचांस्तथा ४९ अहिंस्त्रः सर्वभूतानां वासदेवपरायणः त्रयोदश्याम
 शाविस्मोः स्वयमेव चैव विभो कारयेत् प्रासुहृष्टेन विधिना विधिको विदेः सज्जो च
 महतीं कुर्याद्द्विप्रपुत्रा विवर्जितः ५० चरुं निरूपययसि पिपि विष्णुय विस्मवे सक्तं
 नेतेन पुरुषं यजेत् सममाहितः ५१ नैवेद्यं चानिगुणावदद्यात्पुरुषं तृष्टिदे आचार्य
 जानस्य त्रैदं स्वाभराणे नमिः ५२ अन्नोऽसु ब्रह्मणानुशात्वा ये च तस्मै समागतः दस
 क्षिणां गुरवे दद्यात्तिस्रस्य यथा हतः अत्राद्येन सुपाका सुप्रीणाय समपागता ५३
 भुंक्ते वत्सवसने सुदीनाय कृपणेषु च विस्मास्तप्रीणान विद्वान्भुंजीत सह बभुभिः ५४
 अथः स्वप्नप्रायने ५५ पचकैव चामृतैः ५६ मया च ते भवन्त्याः समदारुतं ५७ रामः

सुप्रकारेण न परं विना महर्षिणा लिखितं न पठयेत् स मुदा ज्ञेयं

कारयेत् ४६ सति वा चैव ४७ सति वा चैव ४८ सति वा चैव ४९ सति वा चैव ५० सति वा चैव ५१ सति वा चैव ५२ सति वा चैव ५३ सति वा चैव ५४ सति वा चैव ५५ सति वा चैव ५६ सति वा चैव ५७ सति वा चैव

तोषयेदन्विजश्चैव तद्विधारय न हरेः भोजयेत्तान् गुरुवतां सदनेन शुचिस्मिते १२

प्राणायामसूत्रात्मनेरे गोस्वर्यप्राग्भिर्यस्य ३४ अधिगताप्राज्ञाः श्रीपेतस्मै ३५ तत्पादपुत्रयोरासोदस्येह
 योनेइव ३६ देवाः श्रीश्रीश्रीयमनवर्ततेसमप्रसीदत ३७ आवाहननपुरस्कृतसमानित ३८ ययि

नमः ३९ प्राणायामसूत्रात्मनेरे गोस्वर्यप्राग्भिर्यस्य ३४ अधिगताप्राज्ञाः श्रीपेतस्मै ३५ तत्पादपुत्रयोरासोदस्येह
 आदिदेवायसाक्षिभूतायतेनमः योमेस्वर्यप्राग्भिर्यस्य ३४ अधिगताप्राज्ञाः श्रीपेतस्मै ३५ तत्पादपुत्रयोरासोदस्येह
 मवप्रवधिगतप्रिये केप्रावायनमस्तभ्यनमस्तपोतयास्मै ३५ त्वमेववरदः प्रसावरेणा
 वरदधेभः अतस्तेऽप्यस्ययीयः पादरेणस्ययस्मै ३६ अतवर्ततेयदेवाः श्रीश्रीतत्पादपुत्र
 योः सप्तहयतइवामोदंभगवन्निर्माप्रसीदता ३७ योनेमैत्रेयुषीकेशमावाहनपुरस्कृत अच
 यत्तुहयायताः पाद्योपस्यार्पितादिति ३८ श्रीचित्तमोधुमान्पाद्यैः पयसास्वापयेद्भिर् वस्त्र
 यवेत्ताभिरापाद्यापसाधुनिस्तनः ३९ गोधुपादिभिश्चावेडादशाक्षरविद्यया स्तुतपयसि
 नेवेधशास्त्रपत्रविभवेसति ४० सूर्यः सशुद्धताज्जगत्पुनः कलविद्यया निवेदितेत्तज्ज्ञाय
 दद्याद्भुजतिवालय ४१ दत्ताचमनमर्चितात्तुल्येननिवेदयेत् जपदष्टाक्षरप्राप्तसुवात
 स्तुतिभिः प्रभुं ४२ हस्ताप्रदक्षिणाभूमौ प्राणानेहद्रव्यदा कलाशिरसितच्छेपदेवमडा

यत्तुहयायताः

सहितः ४३ ॥

सिञ्चतंपदं पापमे ४ सुलविद्ययाद्वादशाक्षरैरेव ४१ सर्वज्ञाभिरन्याभिस्तुतिभिः ४२ तस्यप्राप्तनि
 माल्ता ४३ द्यौश्चरैर्येषां तान् अस्मभवेडावीपिभजयेदित्यर्थः ४४ भाजितेऽन्तरनज्ञातः सन्प्रापेव धुमि

श्री.
भाग.
श्रु.टी.
५१

तस्यावसेति चेद्दीक्षमाणेति च क्रियाभेदात्तत्प्राप्तिरुक्तेरदोषः अयत्नतो विनिर्जित्यैतत्प्राप्तस्य
जितानपि भक्तानर्गलितसमीप्राप्तमित्युक्तं इदिति त्रिभिः ७ यत्प्रोक्त्यादिदृष्टानि संबोधनेः तदा
प्राप्त्यादिमपि वाक्सीति वदेती प्रायेयते प्राणद्वयं कुरुयतो दानानां जथाशित्वतीयेष्ववकां

प्रीत्याशनेर्गद्गदया गिरा हरिं तृष्णावसादेवदिति ऊरुदह उद्धीक्षतीमापि वतीवचन
सारमापत्तियज्ञपतिजगत्पति ७ अदिति क्वाच यज्ञे प्रायत्तं पुरुषाच्युततीयेपादि
तीयेष्वप्यवगममंगलनामधीय आपन्नलोकवृजिनोपशमादेयाद्यप्राणः कृषीश
भगवन्नसिदीननाथः ५ विद्याय विषयभवनस्थिते संयमाय संयुक्तीत पुरुषा
क्रियुणाय भूम्ने स्वस्थाय प्राप्तिपदं हितधर्मा बोधयापादितात्मतमसे हरये नमस्ते १

तिर्यस्य अवगममेव मंगलयस्य तत्रामयेयस्य आपन्नानां शरणागतानां लोकानां वृजिनोप
प्राप्ताय उदयोयस्य ५ भूम्ने महतेनमः महत्ते हेतव विद्याय विषयभवनस्थिति यमाना
यत्संयुक्तीताः पुरुषास्ते मायाया गुणयुनतस्मै तथापि स्वस्थाया प्रच्युतस्वरपाये कुतः प्राप्ति
दुपदं हितः नित्योजितोयः स एव बोधः तनवापादितं नित्यनिरस्त आत्मनितमो माया लक्षणं

५१
संज्ञा
यत्न

५१

सर्वयत्नारोपयत्तः सर्वज्ञतमिति च स्मृतमेतद्भूतं ६२ इति श्रीभागवतदीपिकायां अष्टमस्कंधे षोडशः
 प्रोक्तः ॥ ततः सप्तमोऽधिक्याह ततस्मिन्भूतहृदिः तत्कालं दृष्ट्वायादौ तत्पुत्रो भूदिति रीते प्रीतिः ॥

तच्चानेन महाभागे सप्तमीतीर्णदेशं आत्मन्वापुः भवेन्नियतात्मा भजत्यये ॥ अये
 वे सर्वयत्नारोपयत्तः सर्वज्ञतमिति च स्मृतमेतद्भूतं ६० तयवतियमाः स
 दा तयवत्तयमात्रमा ॥ तयोदानेन तययेन तययायेन भाद्रजः ६१ तस्मादेतद्भूतं भद्रं प्रयत्ना
 अहृणा चर भगवान्परित्यज्य वराना मुदिधास्यति ६२ इति श्रीभागवतस्य अष्टमस्कंधे षोडशा
 ध्यायः ॥ ६३ मुक्तवाच इत्युक्तासादितीराजन्त्यभज्जो कश्चपनेव मुक्त्यतिष्ठतमिदं द्वादशाहम्
 मेद्रिता चित्तयन्ते कया बुद्ध्या महाप्रदसमीचरे प्रगुहं दिव्यदुष्टा आत्मनसा बुद्धिमांशं
 २ मनश्चैकाग्र्यानुद्ध्या भगवत्पविं स्नात्मनि वासुदेवे समादाय च चारुहयया द्वाते ३
 तस्याः प्रादुर्भूता भगवानादिपुरुषः पीतवर्णः शतलोकाः शोचचक्रगदाधारः ४ तैर्नेत्रि स ४
 गोचरं वीक्षणं सहस्राभ्यापसादय नलासभविद्योपमं दंडवाप्तीति विमूला ५ सोम्याय
 बुद्धौ जलिरीडितं स्थितानेति ह आनंदजला कुलं जलात् बभूव ह सोमं पुलकं कुलात्
 ततः तद्वर्णनात्पुनस्तवगात्रवेषयुः ६॥

लिङ्गत्वादेव बह्वं जलिः सती स्थिता बोवलेनीडितं पुनरीतोत्प्रेक्षेन प्राशक अपित्तसमी बभूव
 कयं भूता आनंदजला कुले ईक्षोमयस्याः पुलके रा कुलात् आकृतिः देहाय स्याः तस्माद प्रीनेन यो

सप्तमः तैरगात्रवेषयुः केषयसः ६॥

श्री.
भाग.
श्री. टी.
४३

अपारणीया अर्वाति कृताणीयाः यद्यस्मादनकुलं ईश्वरः काले ये वा ते विप्रैः गुणारक्षिता
अनुकूलेरीश्वरैः समर्थे विप्रैः गुणैः ॥ १६ ॥ मम मया चित्तं यत्नतः सन्तोषितं सत्त्वादिभ्यः

प्रायेऽथुना ते सरयुथनाया अपारणीया इति देवि मे मतिः यत्नेन कुलेष्वरविप्रगुण
न विक्रमस्तत्र सुखं ददाति तथा पुण्याममदेवि चिति संतोषितं सत्त्वं तच्चर्यया
ते ममाचने नाहेति गंतुं मत्पुत्राश्चानुग्रहं फलहेतुकत्वात् ॥ १७ ॥ तया चित्तं चाह
मप्यनुग्रहेण यो ब्रूते नानुग्रहं समेदितः ॥ १८ ॥ स्वोपानयुजस्येत्येतत्सुतानां
स्मिन्मारीचतपस्यस्थितः ॥ १९ ॥ उपदावपि भिन्ने प्रजापतिमकस्यैव मां च भाव
यतीयता चैवं रूपमवस्थितं ॥ २० ॥ नेतृत्वं ममाग्रहिये सृष्ट्याधिकं च न सर्वे
यद्यते देवि देवगुरु समेदते ॥ श्रीगुणाय नमः ॥ ॥ अदितिरुवाच
नाहं ब्रूहि समा देव तु मां च परुषेश्वरः अजां ईकोटि साहस्रं रोमकूपतवायय २१ ॥ प्रहृषात कयुकोपि यनाम
स्मृतिमात्रतः प्रयाति मुक्तिं देवेभ्यः तं कथं धारयाम्यहं २२ ॥

द्वानुग्रहोऽहं ननु लोके फलहेतुतात् ॥ १७ ॥ मारीवस्यापि सिद्धिं प्राप्य स्थिता सन्तोषात् प्राप्ते
स्मिन्पालयिष्यामि ॥ १८ ॥ अतएव तिसृषु यथावभजत् ॥ १९ ॥ देवानां गुरोरहस्यं सर्वं समेदत युगे

संसेप्योति स्मिति २

४३

अस्मदीयमनोरथपुरणामीषकस्मेवतवेतिवैकृतिकन्यायेनाह आयुःपरंब्रह्मायुःपुनः
 पिद्योश्चभूश्चरसातलचद्यैर्भूरमाःद्यौरितिपृथक्पादेष्वचरसाचविस्रस्यर्गोऽतिविग्रह
 रमेतिपादेत्रीणिपदानिस्वकलोयोगगुणश्रुतिमादयः १॥ क्षेत्रज्ञःश्रुतःयोमी ॥ सपत्ने

आयुःपरंब्रह्मपुरभीष्टमहत्त्वतदमीषैर्भूरमाःस्वकलोयोगगुणश्रुतिवर्गः ज्ञाने ।
 चकेवलमनेतभवन्नित्यन्ततोन्मृणादिसमस्तपञ्चग्यादिराशीः १॥ श्रीमुकुवा
 च ॥ अदित्येवंलुत्तराग्रजन्मगवान्मुष्करेक्षणाः क्षेत्रज्ञसर्वभूतानांमितिहोवाच
 भागत ॥ श्रीभगवानुवाच देवमातर्भवत्पामेवितानांविचिकित्सितं यत्सप
 तैर्हृताश्रीणांकावितानांमुपायः १२ तान्निजिजिह्वसमरेजुमेदानसुरषेभान्
 ३ ज प्रतिलब्धयश्रीभिःपुत्रैरिहसुपासिते १२ इन्द्रजाष्टैःसतनयेहृतानामुपिविदि
 यो सियोरुदतीरमाय दृष्टमिच्छतिनृपिता १५ आत्मज्ञानसमृद्धास्तंप्रता
 रुतयशःश्रियः नाकसप्तमपिहयव्रीडतोद्गृह्णति १५ ॥

हृताश्रीर्येषांस्वपामाःकावितानांचपुत्राणां संबंधियतद्भवताःचिरमाकाक्षितंमहाने
 १२ काक्षितमेवाह तानिति त्रिभिःप्रतिलब्धजयश्चश्रीश्रयेःतैःपुत्रैःसहउपासितेएक

अस्याचमिच्छसिप्रत्यारुतेयपश्चमीश्वरःतत्त्व १५ ॥

श्री.
भा.
शु.टी.
५३

सप्तमद्विगात्रशतं चतुः। जन्मद्वयं प्रणा
बन्धनो बन्धुवर्तिनः ॥

43

इति श्री भावार्थदीपिकायामष्टमस्कंधे सप्तदशोऽध्यायः ॥ ततः सप्तदशे भूतावात्मनः सक्तो वि
लः यत्तु गते बलेन सक्तो नो बान्धवा इत्यविचितेन कृतं कर्म चेदेव कार्यं लक्षणं बीये च प्रभा
वो यस्य ह रिदितो प्राजुर्बभूवेति त्रयाणामनयः अस्तु भूमे तु जन्मसुखाः प्रास्वगदाज्ञचक्राण
स्य संतीति तथा अश्रुदितेन मम तथैवोच्यते प्रत्ययः अविस्मर्गपादे स चोसोपि प्रागवासाच्च ॥ क
षराजो मकरः तदाकारयोः कुंडलेयोः त्रिषा उल्लसती श्रीवदतो बुजो यस्य श्रीवत्सावदासियस्य ब
ही श्रीभागवतेष्टमस्कंधे सप्तदशोऽध्यायः सुकः इत्येवमिच्छतु कर्मवीर्यः प्राजुर्बभू
वान्महत्भूरदितो चतुर्भुजः प्रास्वगदाज्ञचक्रः पिप्रागवासाने लिनयते क्षणाः ॥ १ ॥ पुण
सप्तदशोऽध्यायः षराजो कुंडलनिषालसद्धीवदतो बुजः प्रमार श्रीवत्सावदावत्सयोगदो
५ म लसक्तिरीदकाचीं शाचारुप्रः २ मधुब्रतव्रातनिदुष्टयासया विराजितः श्रीव
मालयाहरीः प्रजापतेर्वैष्णवः स्वरोचिषा विनाशयक्रेतुनिविष्टकौस्तुभः ३ दिप्राप्र
सेतुः सलिलाप्रायास्तदा प्रजाः प्रहृष्टाः अतवो गणानिताः घोरतरिद्वदितिराप्रजिका
गावो द्विजांसि जहू पुनगाश्च ५ आणायोऽश्वराणां द्वादशो महर्ते भिजितिप्रभोः स
ल्यैरंगदैश्वसहो लसति किरीदादीनियस्य १ श्रीमत्पावनमालया विराजितो वैष्णवगतंतमः २ अ
भिजिह्वादेवानगाः यवताः तत्प्राडमीव समयाग्राह ५ आणायामिति भाद्रपदसुक्लद्वादशी
ति प्रमिहानप्रापि आणायोऽश्वराण्ये चंद्रशेखर्यः तत्रा पिश्वरावासास्य प्रथमोऽभिजिति न
क्षेत्रे तच्च सुत्यादर्शिते अभिजिह्वा मन्त्रक्षेत्रे उपरिष्ठादा प्राफानो अथ स्नात आनाया इति य

विनक्षत्रांतराया सुकुलक्षत्रमद
(विष्णु ५॥)

५३ वैविष्णुसहस्रं प्रभुः प्राजुर्बभूवेति त्रयाणामनयः अस्तु भूमे तु जन्मसुखाः प्रास्वगदाज्ञचक्राण
स्य संतीति तथा अश्रुदितेन मम तथैवोच्यते प्रत्ययः अविस्मर्गपादे स चोसोपि प्रागवासाच्च ॥ क
षराजो मकरः तदाकारयोः कुंडलेयोः त्रिषा उल्लसती श्रीवदतो बुजो यस्य श्रीवत्सावदासियस्य ब

भगवानुवाच तत्तुक्तं मे ह्यमो गत्व नो नास्ति शक्यं १=४
 सततं बाले स्त्रियोपित्यक्तमत्सरः १=४

प्रमोहं रेगात्मनि जन्म लब्ध्वा २१ अद्वैतं यमोक्षात्तं दृष्टिर्यस्य साः २४ अनिलो यथा सर्वत्र समोपि दारुणि
 सगर्वाणां वनदाहकं अग्निमाधतं यद्वत्स्यं प्रवृत्तं समापिदं त्यक्तं दारुणी यमाधतं तस्यः पितृभिः
 स्थायस्थितं २५ समीडितं स्थायित्वं यः २५ अद्वैतं गेव सर्वस्मिन् जन्मनि पुत्रातिनामतस्यागर्भो य
 अर्भकाय वेदागर्भे यस्याय वेदानां गर्भो यवेदे प्रवृत्ताशमानो यत्तस्यः त्रया लोका नामो यस्य ॥
 श्रीशुक उवाच यत्मा वदन्तु भगवांस्तत्रैवांतरधीयते अद्वितीर्लभं लब्ध्वा हरेर्जन्मात्मनि
 प्रमोः २१ उपधावत्पतिं भक्त्या परया कृतकृत्यवान् स वै समाधियोगेन कर्षणपक्वदुष्पत
 २२ प्राविष्टमात्मनि हरेर्भूतचित्तये दारुणाः सौदित्यादी यमाधतं तस्य सा चिरसंभृतं २३ स
 माहितमना दाजन्दा कृष्णं गुणयानिलः अद्वितीया विष्टितं गमं भगवन्तं लनातनं २४ हि
 ण्यगर्भी विज्ञाया समेडे गुणो मभिः २५ ब्रह्म उवाच जयोकगाय भगवन्नुक्तं मनोमात्त
 ते नमो ब्रह्माण्ये देवाय त्रियुगाय नमो नमो २६ नमो ह्येष्टिगर्भो यवेदगर्भो यवेधस
 त्रिनाभाय त्रिष्टयाय त्रिपि विष्टाय विष्टये २७ तस्मादिदं तो भुवनस्य सुधामनेत प्रोक्तिं पु
 ष्यवर्द्धः कालो भवानादिपती प्राविष्टं स्वामो यशं भगवन्तं गभीरं २८ त्वेव प्रजानां
 सः त्रिनाभकस्मै त्रयाणां लोकां स एव उपविष्टः त्रयाणि प्राप्तेन यशो जीवाः ते ह्यंतर्गमिताः
 या एविष्टाय यतो वै विस्रः यशः प्रोक्तं यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु यत्तु
 यः तैव विष्टायेत स्यः तथापि विष्टुं वेद्यायिने २९ अतः पतितं हृणादियथा गभीरं स्वात आदिपते
 आदर्शं तितथा कालात्मा भवान् विष्टमादिपति २६ स भविस्वरूपादानं प्राप्नोति अयं भावः ॥

तस्मात्तस्यानाय अवागो यं अतः तत्तुर्भीष्टात्तु न शर्तो स्थापयति २५

न सो वै श्रुत स्यात्तव जन्मादि संभवः किं तदेवानो प्रजापतीनां परमा अयस्तेन

श्री.
भाग.
शु. टी.
४४

पञ्चकोमिद्यायां श्री १७ सपदं सोभावितावदः अस्मिन्निगाणसेषु स्मृतां सभामति क्रम्यगेचत ।
यदर्थे वदवै भूवतदाह शुभेत्पादियावदथाय समाप्ति युजामानेयजेते भूगुणा भूगुणिः उप
कल्पिते प्रवर्तते रविबलनसारेण बलनसम्भूतः परिसरण २० नर्मदाया उत्तरतदे भूगुणकक्षे

मया गता न कश्चिदपि

कमंडले वेदगर्भः कुशाक्षमर्षयोददः शुद्धसालो महाराज सरसतपव्यात्मनः १८
उत्साहपुपनीताय यक्षगादपात्रिकामदात् भिक्षाभगवती साक्षादमादादेविकास
ती १७ सद्गुरुवर्चसेनैव सभासभावितावदः अस्मिन्निगाणसेषु स्मृतां सभामति क्रम्यगेचत मा
विषः १८ समिद्धमाहितं वह्निं हृत्वा परिसमूहने परिसूयं समभ्यर्च्य समिद्धिरज्जु हो
विजः १९ अस्मिन्मथैर्षजमानमूर्जितबलिं भूगुणस्य कल्पितैस्ततः जगामत
जायिल्लसारे सभूतो भोगाभासमयन्यदेपद २० तेनर्मदाया रुदउत्तरबलैर्यजुर्विज
२१ भूगुणकक्षे प्रवर्तयते भूगवः कृतज्ञमेव वक्षतागदितं यथावि २१ तेनैव
जोयजमानः सदस्याहंतविषो वामनेनेत्रमानृप सूर्यकिलायसुतवाविभावसुः स
नकुमारी यदि हृत्वायावतोः २२ इत्यंमणिचोभूगुणनेकधावितर्कमानो भगवा
नसवामनः सदुच्छत्रं सज्जलं कमंडलुविवेश विभूदयमेधवादे २३ मोक्षामेखल
संकेदो यत्रासुतमंप्रवर्तयते ये बलेर्जविजो भूगवः तेनेवामनं वक्षतापश्वन सारात्मसी
पणवसुदितं रविमिवैव जनेगादयः सूर्यकिल इत्येवमादिव्यतर्कयति शेषः २४ हयमेध

जटिलं वागने विषं
यावीतस्य वीता जिनिहरे

चाटमस्येयमंडयं विवेक २२ उपवीता जिनिं उपवीतस्तुमि २५
जिनिवत्तस्य सतीयस्य २५

विप्रोवातरमाह यस्यां द्वादश्यां हरेर्जन्म तत्तस्माद्देवविदुस्तदा च मयं दिनगतः सविता तिसृ-
 तस्माच्च द्वादशी विजयानामप्रोक्ता न्यन्ययः ६ प्रांस्वडेडुभयोनेत्यामन्त्रे वा च चित्रतृयो गानिर्वा-
 भवत् ७ मानवा इत्यादीनां कुसुमैः समवाकिरन्ति तत्तृतीयानन्ययः ८ विस्मयांतरमाह यत्तद्वपुर्ह-

द्वादश्यां सविता तिसृन्मयं दिनगतो नृप विजयानामप्रोक्ता यस्यां जन्म विदुर्हरेः ६
 प्रांस्वडेडुभयोनेडुमंदगाणवावकाः चित्रवादित्रतृयो गानिर्वाचस्तु मलो भवत् ७ प्री-
 त्याश्चास्मरसावत्तनाथर्वप्रवराजशुः तद्वपुर्मेनयो देवा मानवाः पितृगोत्रयः ८ त्रिद्वि-
 द्याथरगाणां सकिंपुरुषकिंनराः चारणां यद्वारं द्वांसिहृषणां भुजगोत्तमाः ९ गायतो-
 तिप्रप्रामेता नृत्यतो विदुषां नृगाः अदिताश्चाश्वमपदे कुसुमैः समवाकिरन् १० दृष्ट्वा
 विदेहो निजगर्भो मास्थित परंप्रसामं सदमाप विस्मिता येहीत देहे निजयागमायया
 प्रजायेति स्म आह जयेति विस्मिता ११ यत्तद्वपुर्भूतिविभूषणाप्येव यत्तच्चिदाज्ञा मधारय
 इतिः बभूवो नैव सुवामना वदं स य प्रयतो दिव्यगतिर्यथा नदः १२ तद्वदेवा मनहृष्टो मो-
 दमाना मर्षयः कर्मणि कायमासाहः पुरस्कृत्य प्रजापतिं १३ तस्यापनीयमानस्य सा-
 वित्रीं सविता ब्रवीत् वसेम्यतिर्द्रुमसूत्रं तत्तत्कलं कण्ठोदहति १४ ददो वृक्षा जिनेभू-
 मिदं देवमायनस्थितिः कौपीनाच्छादयेमाता द्यौश्च वज्रगतः पतेः १५ ॥

मिरधारयत् प्रकटितवान्तेनैव बभूवुषामाना पित्रैः संप्रपन्नैरेव वामना वदं बभूव दिव्यगतिर-
 नृत्येष्टिः स्वयंकणभूतः च व्याहः चिह्नपः कण्ठमधारयन् भादीप्तिविभूषणानि च आयुधा-

निर्वचनोपनिषत् ॥ २ ॥ कर्मणि कायमासाह १२ कर्मणि कायमासाह १२ कर्मणि कायमासाह १२ कर्मणि कायमासाह १२ कर्मणि कायमासाह १२

श्री.
भाग.
श्रुती.

तथाच श्रुतिः परम्बाणतद्रिक्तमक्षरं यदेतदो मितितद्यकिंचो मित्याहात्रैवासातद्रिच्यते सयत्स
र्वमोक्त्यादिदात्मानेवामिभ्यानालस्यादिति नेति यद नूवचपतत्पूर्णमर्थः वायाभावात् अभ्या
सोऽपि च वागन्वयः आत्मनात्मिमुखमत्स्याद्यमाकषतीति अभ्यासयोहि नित्ये मनकिंचिद
पि नास्तीति सीदामेति द्युतसहितानान्तेन परेषामर्थानां कषतीति प्रसिद्धं ५२ ननु तर्हि इदम
मृतवत्सर्वदा सेवास्यादिपाहसर्वमिति तथाच श्रुतिः अथेतत्पूर्णसिभासं यजेतिसयत्सर्व

भिक्षोर्वसर्वमोऽर्त्तत्रालोकामेनचात्मने ग्रथैतत्पुण्यमभ्यासंयच्चनेत्यनृतं वचः ५२ ।
 सर्वमोयनृतं ब्रूयात्तुडशीर्तिः ससन्ततः स्त्रीपुनर्मैविवहेषुवत्यर्थे प्राणमेकदे ५३
 गन्ध्यालगाथैर्हिमाया नानृतं स्याज्जुग्मितं ५४ इति श्रीभागवते सप्तमस्कंधे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥
 अथावा ॥ ११ अथावा च बलिरेवैग्रहयतिः कलाचार्येण भाषितः तस्मै भूताचार्येण

नेतिब्रूयादपि कास्यकीर्तिर्जायेतसापेक्षं नैव ह्यपि दिति अतो ह्यत्रिलोकदादिष्वन्यं न दोषः
येत्युपसंहरति स्त्रीषु प्राप्ताह न न चेशीकारे न मणिपरिहारे विवाहे चावरादिरुक्तो ४३ ग
वाङ्मास्त्राणां चार्हं सायाचकस्य चित्प्राप्ताया तया च या तव त्वयः वणिना हिवयो यत्र तत्र साक्षा
वत्तत्वे चेदिति तया च मुक्तिः तस्मात्काल एव दया कालेन दद्यात्सायाचते निष्ठुनी करोतीति ४४
इति श्रीभाचार्यचरणमः एकोनविंशोऽध्यायः ॥ विशेषतस्तभीतो मे सात्वापिकपटं हरेः ददावेव त

५८ नोविलः सहे सावयताद्रुतस ॥

एतदेवदृष्टंतेनस्यस्थायित्वमथावद्व्युत्पत्तिरुल्लः शुष्मात्पुच्छिदादेवोद्धृतंयतिच एवं
 एमनृतंयस्यस्यआत्मादेहः नप्रेषत यद्यपिचशुष्मात्पुच्छमेवान्नतवदनुआत्मानमाविर्मूलंकेरो
 तीत्येवेतिदयानृतंनिषिद्धं तथाप्युपसंहारानुसारेणानेकेवलानृतविषयमित्यभिप्रेत्येववाह्याने
 दयेतत्वेनेतिचतयेवोक्तः तथाचश्रुतिः अमितिसंज्ञनेः तद्वत्तदेतत्पुच्छंफलंवाचोयत्सत्तमहे
 स्यरोयशास्त्रीकल्याणकीर्तिर्भविष्यदुच्छिष्टफलंवाचः सत्येवदत्तयेननूलवाचोयदन्ततय

१६ सत्तंपुच्छंलेखितान्महत्तयाजीवितः सदेसौवतितत्रस्यादन्तंमूलमात्मनः ३१ तद्यथा
 सत्तउल्लः शुष्मात्पुच्छंतेमोक्षरातः एवंतिष्ठान्तः सस्यआत्मापुच्छत्रसंशयः ४ः यरागि
 त्तमसुखाका अदरेततदोमिति तद्यत्किंचोमितिब्रूयात्तेनरिचोतवैपुमान् ५॥ ॥

थावद्व्युत्पत्तिरुल्लः शुष्मात्पुच्छंतेमोक्षरातः एवंतिष्ठान्तः सस्यआत्मापुच्छत्रसंशयः ४ः यरागि
 त्तमसुखाका अदरेततदोमिति तद्यत्किंचोमितिब्रूयात्तेनरिचोतवैपुमान् ५॥ ॥
 शावद्व्युत्पत्तिरुल्लः शुष्मात्पुच्छंतेमोक्षरातः एवंतिष्ठान्तः सस्यआत्मापुच्छत्रसंशयः ४ः यरागि
 त्तमसुखाका अदरेततदोमिति तद्यत्किंचोमितिब्रूयात्तेनरिचोतवैपुमान् ५॥ ॥
 इति तेनस्मादन्तंनखदेह्युत्पत्तिरुल्लः एवंतिष्ठान्तः सस्यआत्मापुच्छत्रसंशयः ४ः यरागि
 त्तमसुखाका अदरेततदोमिति तद्यत्किंचोमितिब्रूयात्तेनरिचोतवैपुमान् ५॥ ॥
 सर्वथासात्पवचनेदेहोमनिर्देहेतिस्फुटीकृतंसात्पदोषानश्रमशुण्णता परगितिहाभ्या
 यदोमित्यदरेतत्पराददरेत्ययंहीत्वाचतीति परादोमितिस्फुटीकृतंसात्पदोषानश्रमशुण्णता
 इति तेनस्मादर्थनेयत्किंचिदोमितिदास्यामीतिब्रूयात्तेनरिचोतवैपुमान् ५॥ ॥

मोक्षदेवदत्तस्यामीत्यंगीकारेण आत्मनेकोमेनेनेलेपयोगेनभवति

मिथुनमग्रासोत्तर्यो द्वितीयेन दिवं च ततो यदप्यस्य ३५

आशुशुक्लपिग्निः २६ सिद्धो ह्येकतार्यपवपतामर्वसापहारमिद्रेः प्रतिशूढाभिप्रायः तदेवाहवित
 हियावत्प्रयाजनमेव सुखमधिकस्यैकशावहतादिपथः २७ अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः

पुंसोयं मे मनेर्हेतु रसतो धो र्य कामयोः यद्विद्यो यपुत्रेन संज्ञो धो लुक्त ये स्मृतः २५ य
 हृच्छालाभनस्पृशते ज्ञो विप्रस्य वर्यते तत्प्रशास्यतामं तोषा देभ्यो वाशुशुक्लपिः २६
 तस्माद्गीणाय दानं वदुर्गोत्तुदुर्धमभान यतावैतदमिदो ह विज्ञेया वत्प्रयाजने २७ शुक्
 उवाच इत्युक्ता सहस्रं ग्राह्यं विज्ञेयं प्रतिशूढां वामनाय नही दातुं जग्राह जलभाजने
 २८ विस्रवेक्ष्यो प्रदास्य तस्मिन् प्राभाश्रमरे सरे ज्ञानं सिद्धिं विनिवृत्तिः शिवां प्राह विदं
 वरः २९ प्रतिशुक्तं च यत्तस्मै यद्वनं यमजानता नसाधु मने देता नो म हानु पगतो न
 यः ३० शुक्लवाज एष खरो च न साक्षाद्गवा निलस्य वायः कश्चपणददिते जीतो देवान्
 कार्यसाधकः ३१ यद्योत्थाने मे सूर्ये अयं ते जाय प्रालुते दामा न्या किय शक्राय मार्य
 मातावको हरिः ३२ विनिःक्रमे रिक्तो का विप्रकायः कुमिष्यति सर्वस्य विस्रवेदसं
 मूढवन्ति एमेव यं ३३ क्रामंते गतापु देवमिदं द्वितीयेन दिवे विभा एव च कायेन सहता
 ततो गच्छन्ता गति ३५

नेन नुमयापदत्रयमेव गीकृतं नाधिकं तज्ज्ञा ३३ विभिन्नैति कुमतामिति चेन्न ग्राह सर्वस्य मि
 ति ३३ तस्यापि प्रतिशुक्तं संपादनीयं वेति चेन्न ग्राह कुमतरिति दाभ्या एव वणादप्यासेव भू

श्री.
भाग.
अ. दी.
५६

यावदर्थमेव प्रतिग्रहो यस्य सः ॥ १३ ॥ ईश्वरस्याप्राकाराणां प्राकारं चोक्तावलेखेन प्रश्नात्प्रसेन
तस्य गदीनिरकणाच्छिद्ये प्रकप्रमाह अहो प्रतिग्रहिः तच्चोक्तावलेखेनासमेताः सन्तु बालः बालिप्र
मतिश्च प्रतिग्रहः सार्थिप्रत्ययुथ इति च भक्तानामेवार्थे बुध्यमानस्यार्थपरिपूर्णस्य तव वातिरे।
केण सार्थाभावदित्यर्थः अत्रुथ तमेवाह ॥ १४ ॥ मामिति द्वीपस्य दास्युषदातारं अत्रुद्धिमानस्य

नान्यत्ते कामयेराजन्वदन्त्याजगदीश्वरात् नैनः प्राप्नोति वै विद्वान्यावदर्थप्रतिग्रह ॥ १३ ॥
बालिकवात् अहो ब्राह्मणदायाव वाचस्तेष्वहममेता त्वेवालो बालिप्रमतिः सार्थिप्रत्य
युथो यथा ॥ १४ ॥ मावचो निसमागथलो कानामेकसीश्वरं पदत्रये यो ह्यातिवृद्धिमाह
पदासुष ॥ १५ ॥ नयुमानामनुज्ज्वाभूयो याचितं महर्ति तस्माद्वृत्तिके रभिमिव दौकमि
प्रतीक्षते ॥ श्रीभगवत् यावतो विषयाः श्रेष्ठाः त्रिलोक्या मजिते दिये न प्राप्नुवन्ति ते
सर्वे प्रतिग्रहियन्तव्य ॥ त्रिभिर्कर्मैः सन्तुष्टो द्वीपनापि न सूर्यते न वधसं समेतो न समदो
यवो ह्यया ॥ १२ ॥ सप्तद्वीपाधिपतयो नृपा वै नृपादादय अर्थः कामैः गतानां तत्तस्मात्प्राप्त
तिरशुते ॥ १३ ॥ यह ह्ययोपपन्नं सन्तुष्टो वर्तते सखं नासन्तुष्टः त्रिभिर्लोकै रजितालोप
वस्तुवृद्धिमानित्यवच्छेदेः ॥ १४ ॥ कामेयश्चेच्छेत्सम्यक्पदप्रसरोत्तमार्थः अतएव तथा करिष्यति ॥ १५ ॥
नरपि निःस्पृहस्तमेव आदिशुर्वन्नाह यावत् इति सप्तमिः ॥ १॥ न वधसं समेतो न द्वीपनापि समानो
हो यवराणां मिच्छया ॥ १२ ॥ तस्मात्प्राप्ते न गत इत्यस्मात् ॥ १३ ॥ अ सन्तुष्टः प्राप्तेः त्रि

॥ १५ ॥ त्रिभिर्लोकै रजितालोप ॥ १५ ॥

यस्यविविधमतिकोपितं चेत्तथापि अनुकंपितचित्त इति वाक्यवार्थः १० नंददशार्थः प्रविष्टत्वात् ॥
 प्रमानात् स का प्राचावततेतद्वत्त्ववृत्तवगतनित्यमज्ञादिति वाक्यवार्थः ११ एवमनुपपत्तम
 स्वदेवो विप्रो वैराग्यवान्वाचनं उचितमतस्या प्रतिद्वंद्वमहाबलपराक्रमस्य सरोहमानविजृम्भित
 क्रोधानवंधयस्य १२ कथ्यनामासौ सुरशिरोमणिर्जीवन्नेव कालखंडे रमुपेक्षितवानित्याशयेनाह

एवमनिशुत्तरिणोः प्रागेरमाथावतो निर्विविधो सुरैरुदः सात्त्विकान्तरुत्तमस्य देहः तत्प्राणा
 रंभे गाविविधमचेत्ताः १० सत्त्विकितपरिहृत्प्रपुण्यामपप्रमत्तः कुपितो न नाद क्माद्यदिशं
 त्वं विवरान्मसुक्ष्मनिस्सुविचिन्तयददशार्थवोरः ११ अप्रपुत्रपुत्रिति हावात्तमया न सति देजगत
 धातुहानिगतां नूनं यत्तानावतते प्रमान १२ वैराग्यवृत्तयतावां ज्ञेयारिहृदेहिनाम् अज्ञा
 नप्रभवा मन्पुरं हमानोपवेक्षितः १३ पिता प्रह्लादमुग्ररुतयैश्चिद्वादिज्ञवत्सलः स्वमायुर्दि
 जल्लिगेभ्या देवभ्यादात्मयाचितः १४ भक्षानाचरितान्यमीनास्त्रिजगत्सहमेयिभिः ब्राह्म
 णैः पूर्वजैः सुरैरन्यैश्चादामकीर्तिभिः १५ तस्मान्नेतामहीमां बहूणां हवरदसंभार पदानि

गानुबंधयतावानासां योर्भवति हिरेदिनां देहनिशुल्काभिमानवतां सुराणां तस्याहं मानेनापहं हतो म
 न्युप्रभवोपवेद्यतो ज्ञानप्रभवः अज्ञाननिवृत्तेः प्रादुर्भूतसत्त्वागोमार्थमेवेत्यर्थः १५ तदेव सर्वज्ञान
 सत्त्वात्तत्पितरोक्तं तदिदं ज्ञेयं प्राथारिणो देवां प्रतेन हृदि जायते तदिदं ज्ञानपिसयाचितः तत्तत्स्वीयमा
 युदेवेभ्या देवैः १५ ममयदात्मनिताजीति विविक्तमयदाभिप्रायेण न चान्तवादः तत्रापि स्वपद

नृप

ज्ञानयस्यसत् १६ ॥

श्री.
भाग.
श्रुती.
५१

दैत्येदं युद्धे निवर्तिमिरिये भूवुं भुजे उपभक्तोति समिहलोकात्पलोकाच्च भोगात्रिति वाकालो गृही
त्सु जवाननतुते भुवि अधिगते प्राप्ते याशो गृहीत आत्मीतिरेव साध्यानादिति भावः ५ देहत्या
गादिपिथनत्यागवृत्तिर्भवतीत्याह सुलभा इति तन्नेत्यजतीति तथा तीर्थपात्रे अतानि दुष्करा यन
युगाणवमया काय इति भावः ५ तर्हि निर्यननेन दैत्येण दिति च तत्राह मनस्विन इति यादृशाह

येरिये भुजे ब्रह्म दैत्ये दैरनिहन्निभिः तेषां कालो गृही लोकात्रयशोधिगते भुवि ५
सुलभाय दिवि प्रसेनितुनास्तनुत्तत्रः न तथा तीर्थप्रायात प्रहया येथनत्तज मन
स्विनः कारुणात्म्यप्राप्तने यदर्थिकामोपनयेन दुर्गतिः कुतः पुनर्ब्रह्मविदो भवाह शा
नतो बधिरास्य देहमिवाच्छितम् १० यजति यज्ञा क्रतुभिर्यमाहता भवेत्त आम्नाय विधानके
विदो सायविस्मवर्देहस्तुवापरोदासात्म्यमपेक्षितमिमीक्षितान्नेन ॥ यद्यप्यसावथमे
तामोवधीयादनागमे तथाप्येतन्नाहंमिषोभीते ब्रह्मतन्नेमिये १२ एष वा उत महीकोन
जिह्वा सति यद्यशः हवामिनाहैर युद्धे प्रायीत निहतोऽप्ययाः १३ रामः

म१

प्राणामप्यर्थिना कामोपनयेन कामसुरेण न दुर्गतिर्देति मितियत्तच्छोभनं भद्रमेव भवाह शानो
उदा मोपनयेन न दुर्गतिः शोभनमिति किं पुनर्वक्तव्यमित्यर्थः १० नायेवदः किञ्चित्सुखवशात्
विद्यते तर्हि सुतगमेव दास्यामीत्याह यजतीति यः प्राजावास्त ॥ यद्यपि यशान जिह्वा सति तर्हि यु
द्धे मोहसाध्यां भूमिं हरेत् प्रायीत वासस्य कृतान्तः सन्ममचित्ते प्रायीतेति वास्तवार्थः १३ रामः

५१

भगवतात्प्रोक्तं किं तत्तत्पर्यं कमादिकं न वायेत स गृहमेधि नो धर्म इति २ कथं प्रत्याचक्षे निरा
करोमि ३ न त्वप्रत्याख्याने दोषा उक्ताः तत्राह नारमिति ग्रथन्यादिरित्याह तत्रापि ५ किंच यद्यद्वरा
धिकं तत्सर्वं सुपरेतस्य तं पुरुषं ह्यस्य तित्वात्पेव तत्किं निति जीवते वस्ये न दयति निति भावः तथापि

बलिरुवाच सत्तं भगवता प्रोक्तं धर्मो गृहमेधि नो सा चारुदितलोभेन प्रत्याचक्षे कथं हि
जे अर्थकामे यथावृत्तिं यो न वायेत न वा हि चित् ३ अतिश्रुतिरुददामीति प्राज्ञादिः कित चेय
था ३ न ह्यसत्तात्पर्यं धर्म इति हेतुः च धुरिये सर्वदोषमुल्लसन्तं न ह्यलोकापरं नरं ५ नाह
विभेमिति रयाच्चाथ न्यादसुखासां वत् न ह्यनचावमाना ज्ञेयं यथा विप्रप्रलेर्बनात् ५ यद्य न ५
ह्यस्य तित्वा के सिन्त्वे परेते पशुपिक तस्यात्पमे निमित्तं किं विप्रज्जघात्रेन चेत् ६ अथ
यः कुर्वति भूतानां साधवो दुष्पजास्तु न ह्यं विविप्रभयः यो विदित्येयं पशुपि ७

प्र

वह्निमेकदपरिहृयार्थं मर्थं दीयतां इति चेन्न ज्ञाह तत्पेति विप्रश्चेत्तेनार्थेन दत्तेन पि न ह्येव तत्तीर्ह तस्या
संयुक्त्यात्प्रागेदने किं निमित्तमन किंचित् याचित्वा दत्तं स दूने विप्रस्या सत्तावेण यदानीं वार्थमे
वशादतः तद्याचितं सर्वं देयं न वा किंचिद्देयमिति भावः तर्हि न ह्यमिति चेन्न ज्ञाह मर्थ इति ६ इत्य
अरसु निरपि को विलेख विचारः ७

श्री.
भाग.
श्रुती.
५.

एवमत्रात्मस्य यं बलिर्मुखो येषां तान् अद्वा मालान् दत्तवर्ति १५ अग्रे गजान् समलो रक्षंश्च
हान् १५ घोषा घोच १६ रमरमने १७ रतसारे तसि क्रमो षु पाद न्यासे षु उषधि जातयश्च १८ ।

संथां विभोर्वा सति गुण्य द्वा प्रजापती न ज चं आत्मसुखा न भंयान् मः ऊचिषु मम सिंधु
नुरुक्रमेण रमि चर्त्त माला १५ रुद्य गथ मे लनयो मंगरे अत व स तं च मन स्ये उं ३
य च व द्वा स र वि द ह स्ता के ट च मा मा नि स म लो र यान् २५ इदं प्रथानान म गान् भु ज पु त
कर्त्तव्योः ककुभो घोः सुभ्रि के प्राप्ते मे चान् अ मं ते ना मि का या म द्वा णा च्छ स र्य व द ने च व
दि १६ व्या णा च्छ दं मि र्ते ज ले प्रं भु वो नि स पं न च प द म ह अ ह अ ग त्रि द प र स्य पु त
म न्यो ल लो दे थ र य व लो भ २० स म्पू र्ण च का मं न् प र ते स म्भः स ए व थ मे क्र मो षु य ते व्या
गु म्भु म्भु ह सि मे च मा द्या त ह ह धा व धि जा त य च्छ १६ न दी अ न्ना डी पु षि ला नो व पु षु हा
व जे द व ग णा न् अ र्घी अ प्र णो षु ग त्रि स्थि र ज ग मा नि स र्वा त्म नी दे भ व नो न री द्या २५ स र्वे
सु ग क प्र स ल मा प्र रं ग स द र्श न च क्र म स र्वा ते जी थ न् अ श्वा त्तः स न यि त्वा चो ष य र्ज न्य चो षो
जलजः पांचन ३० कौमोदकी विस्मगदातरस्विनी विद्याधरोमिः शतचंद्रयुक्तः तृणा
दमावहायसायकौचमुनेदमुखा उपलस्युगीष ३॥ सुगतिरीदंगदमीनकुडलाः श्री
प्रोत्तिष्ठिदियेषु सर्वात्मनीत्यादिवाक्यांतरं २॥ सदृशीनादीनामीप्रोत्तस्युरितुरेगान्नयः ३० विद्या
धरमंजोमि ३॥ सुगतिविरीटादीनियस्यमः मधुव्रतानास्वजायस्यातयावनमालया श्रीचत्सदि

विधि

लिखाततोयासः ३२
५.

अथ हितमज्ञातश्रुतं ॥ १४ ॥ जालाकं मुक्ताभरणविशेष तस्मात्तावती श्रवणीजनीनां श्रुतं भूतं पूर्णं ॥ १५ ॥
 श्रवणं तवाद्यातः प्रतिश्रुतामिति बलिना पुर्वं मुक्तात्तावता श्रुता श्रुता नित्यं तत्र श्रुतं पुर्वं भूः स्वा

मुद्रा उवाच एवमश्रुत्वा शिष्या मनोदेषा करेणुः शिष्यापदैव प्रहितः सत्यसंयं मनस्विने ॥ १६ ॥
 १४ दृष्टं पंडितमान्यतः स्तब्धोऽस्य सङ्गोपेत्या मच्छासनतिगोयत्नमधिगच्छपुष्पे प्रियाः ॥ १५ ॥
 १५ एवं प्राप्ताः स्वश्रुता सत्तात्रा नलितो महान् वासनाय ददावेतामर्चितो दकपुर्वं ॥ १६ ॥
 विधा बलिना दगात्तावती जालकसालिनी आनिर्णयत्ता श्रुतं देवमर्चयन् जगन्नाथं भूते ॥ १७ ॥
 यजमनस्य तस्या श्रीमत्तादयुगं मुद्रा श्रवणिजगत्तावत्ता श्रुतं देवमर्चयन् जगन्नाथं भूते ॥ १८ ॥
 सुगंददिविदेवतागणगंधर्वविद्याधरसिद्धचारणाः तत्कर्मसर्वे पिश्यातिशयं प्रसून ॥ १९ ॥
 वर्षे वर्षे पुंसु दानिताः ॥ २० ॥ नेत्रमुद्रां मुद्राभ्याः सहस्रशो गंधर्वैः किंपुरुषकिं राजशुः मनसि ॥ २१ ॥
 नानेकतं मुद्रां विद्यानदा श्रुतिपुर्वं जगत्तावत्ता श्रुतं देवमर्चयन् जगन्नाथं भूते ॥ २२ ॥
 तावतात्मकं भूः विंदि श्रुतं विंदि श्रुतं विंदि श्रुतं विंदि श्रुतं विंदि श्रुतं विंदि श्रुतं विंदि श्रुतं विंदि श्रुतं ॥ २३ ॥
 लितास्य महाविभूतस्मृतिगतायै सुदस्यतः ददप्रां विं श्रुतिगतायै सुदस्यतः ददप्रां विं श्रुतिगतायै सुदस्यतः ॥ २४ ॥

मादयोऽयस्मिन् आसनस्थितवंतः ॥ २५ ॥ अस्मिन् दिशः सहितो बलिः तस्य हरेः काये पतद्दिशददर्श ॥ २६ ॥
 देवप्रपंचयस्मां निनिपादनेः समभिः साकतगतां वायुसर्वं पुद्गलस्य सनाइव सनायस्य सद्रूपदे

मादयोऽयस्मिन् आसनस्थितवंतः ॥ २५ ॥ अस्मिन् दिशः सहितो बलिः तस्य हरेः काये पतद्दिशददर्श ॥ २६ ॥
 देवप्रपंचयस्मां निनिपादनेः समभिः साकतगतां वायुसर्वं पुद्गलस्य सनाइव सनायस्य सद्रूपदे

मे ४

स्थितस्त २३

श्री.
भाग.
श्रु. दो.
५

३ तदीयमदितां कृतैः
रुद्रा चोदितां गीतैश्च

स्वयेयमानभिपेकेरुहमेभवः तस्य श्रीविस्मयं द्विसंभयार्च ५ लोकत्रये निर्माह्य विव्रयति ५
संक्षिप्ता उपमरुता आत्मा विभूतिः स्वविस्तारयेन तस्मै यथा सुर्वे वामन उपास्थिता ये तथार्थः ६

समर्चो भक्त्या भिद्यमान सुचिश्च वायनाभिपेकेरुहमेभवः ५ यातः कर्मंडलुजलेतडरु
क्रमस्य पादावने जनपवित्रतयाने रं द स्वधुन्यभूतममिसापततीनि साहिलो कत्रये भ
गवतो विषदेवकीर्तिः ५ ब्रह्मादयो लोकमथिः सनाथाय समाहताः सानगावलिमा
जहुः संक्षिप्ता तविभूतये ६ तोयेः समर्होः स्वर्भर्दिवागंथानुलेपनैः ५ पेदीयैः स
रभिलो जाह्नत फलाङ्गुरैः ७ कवने जयशब्दे सुश्रोत्र उडुभिनिः सनेः ७ जाबवानुह
राजस्वभेरी प्राद्वेर्मनाजवः विव्रयं देवसुवास्वमं ह्युत्सवमद्योषयत् ६ महीमवी
रुताहं ह्युत्सवमद्योषयत् ६ महीमवी
ब्रह्मवधुविस्मयाया विनावाः दिजनुपपरिहृमो देवकार्ये विकीर्षति १० अनेनयाच
मानेन प्रादुर्गावहुं हृषिणा सर्वस्मो रुतभर्तु न्यस्तददम्यार्हं वि ॥ सांप्रतस्य सतो
दीक्षितस्य विशेषतः नानृतभाषितसत्त्वब्राह्मणस्य देयावतः १२ तस्मादमावयेथर्मीभ
तः पुष्पशां चनः मया युधानि जगुर्बलैरनुचरासुराः १३ रामः

७६ त्रिषदविषया व्याख्या कपटया ज्ञातया स्वभर्तुर्बलिदानवस्य महीरुताहं ह्युत्सवमद्योषयत् १॥ किम्हा
युः तदाहनवाप्रीतिपेचदशभि १० अतश्चराश्चेतसुराश्च १३ रामः

कर्मेकैवैतन्निष्ठायां विस्तरये ३॥ ॥ श्री

उक्तमन्त्रमेवाहितिमिति द्वितीयं पदं क्रमतो विदितः त्रिविष्टपं किंचिन्मात्रं तदीयं जातं तृतीयं य
 तने किंचिदपि तत्र हेतुः ३३ उक्तमस्या त्रिविष्टपादपुण्ययोगात् न महेजनाभातपसः च परं मत
 लाकगत इति ३४ इति श्री भगवत् श्री दीपिकायां १८ मन्त्रे विप्रोक्तः २० एकविष्टपदसूक्तिमिष्टा
 बलिबंधने विस्मृता कृतमन्त्रं तस्या व्यापयितुं जने उक्तमस्या त्रिविष्टपसः परं गत इत्युक्तं ततः किंच

न
 ३३
 ३४
 ३५

द्वितीयं पदं केन बले विचक्रमे नमः श्री गणेशाय नमः ३३ उक्तमस्या त्रिविष्टपादपुण्ययोगात् न महेजनाभातपसः परं गत
 तृतीयं यत्तदीयमाह पितृ ३३ उक्तमस्या त्रिविष्टपादपुण्ययोगात् न महेजनाभातपसः परं गत
 इति श्री भगवत् श्री दीपिकायां १८ मन्त्रे विप्रोक्तः २० एकविष्टपदसूक्तिमिष्टा
 भवेन विदुर्निर्गतं स्यात् स्यात् त्रिविष्टपादपुण्ययोगात् न महेजनाभातपसः परं गत
 यानरदेव योगिनः १ वेदोपवेदानियमाह्वानिता सर्वे किं हि सांभापुराणसंहिताः ये च
 परं योगसमीरदीपितज्ञानाग्निना रंभितकर्मफलमहाः २ वेदद्विष्टपत्तराणामभावतः ३

३३
 ३४
 ३५

तेन दाह सत्तमत्वात् लोकं प्राप्तं संक्षिप्तं समीक्षा अत्र भवेत्तस्मात् भगवत् मरीचिमिष्टदयश्च त्रिविष्टपा
 रत्नयः कथं भूतो ज्ञभवः हरेरेवैतन्निष्ठायां विदुर्निर्गतं स्यात् स्यात् त्रिविष्टपादपुण्ययोगात् न महेजनाभातपसः परं गत
 त्रिविष्टपादपुण्ययोगात् न महेजनाभातपसः परं गत
 योगदायुक्तं नदीपितज्ञानमेवाग्निस्तनुरपि तदस्य कस्तवैकर्मफलं ये चाने २ सर्वे न संक्षिप्तं

वेदियस्य श्री वासन विलोः स्मरान्मभावतः यान्ते स्मरणा प्रसादतः

पु.
भाग.
शु.ली.
५२

हमसे ये कैविशोपनायः २१

प्रख्यापनार्थे किं विद्वात्तयितुमपीच्छतीति मत्तोभिप्रायेणात्मानं बधयेत्तिह निसोममिषवदि
 ले ३८ गदस्योद्यायाप्रथिव्या ३७ अमोसूर्यो मया तन्नेपवयः व्यापनेत्यर्थः खर्चादिशश्रुतनात्वाऽस्य
 महीयं सर्वस्वसुखाकटीकापि इहैव ३० गुरुणा मुक्रेणानुमादितः सन् ३१ एवमन्तेपि विरय

अथात्तादृशसुतोसात्वा विशडिभुविकीर्षितं बधेयवाक्योपाशैर्बलिसौतेहनिद्रौ २
 हाहाकारो महानासीद्रोदस्यः सर्वतोदिशं निगुह्यमाणो सुरयन्त्रौ विस्मृता प्रभविस्मृता
 २७ तं वदं वाहणोपाशैर्भगवन्नाहवामनः नष्टप्रियं स्थिरपुत्रमदास्य मुनेन्य २८ प
 दानि जीणिहन्तानि भूमेर्महात्तयास्य द्वाभाक्राता महीसर्वान्तरातीयन्तुपकल्पय २९
 यावत्तपात्तसौगोमिर्यावदिदुःसहोडभिः यावद्दधेति पञ्चन्यातावतीभूरियेतव ३०
 पदैकोनमयाक्राता भूर्लोकविवाः सह सर्लोकस्तु द्वितीयेन यशतस्ते स्वमात्मना
 ३१ प्रतिश्रुतमदात्तस्तेनिरयेवास्यिष्यति विप्रान्निरयेतस्माद्गुरुणा चानुमादितः
 ३२ वृषामनोरथस्तस्य हरेस्वर्गः पतत्पथः प्रतिश्रुतस्यादानेन योर्थिने विप्रलेखो
 इति श्रीभागवते अष्टमस्कंधे बलिनिग्रहो नामैकोनविंशोऽध्यायः २१

इति श्रीभागवते अष्टमस्कंधे बलिनिग्रहो नामैकोनविंशोऽध्यायः २१

परिहासार्थं स्वर्गं द्वेषपरिहारार्थं च मनोरथं कुर्वन्तं प्रत्याहवयेति यः प्रतिश्रुतस्यादानेन पापुकोवि
 प्रभतेतस्य मनोरथो वार्यपवर्गसुतस्य हरे एवमचापः पतत्येव हयाचाहं विप्रलेखः तस्माद

इति श्रीभागवते अष्टमस्कंधे बलिनिग्रहो नामैकोनविंशोऽध्यायः २१

अथ कदम्बकलाः ॥ पौकसैः तं कालमति वर्तते तं पुमान्नीचरः समर्थो न भवति २० हेररनुचरा
देवादेवनरुद्धः समर्थो न भवति २१ अथ त्वाया उद्धृत्याय २२ विष्णुपदिपुत्रजते इति विराट् प्रभावा
ते सर्वे वामनं हंतं एतद्दिमयाणायः अनिच्छतो बले राज्ञा द्रवन् जातमन्यवः १५ तानभि
द्रवतो दृष्ट्वा दिति जानी कणान् पृह प्रहस्यान् चरविस्मिः प्रतिषेधं च दायुथाः १५ नेदः
मनंदो यजयो विजयः प्रबलो बलः क्रमदः क्रमदो दत्तः विष्वक्तेनः यत विराट् १६ जय
तः अतदेव प्रसादं तोयसात्तः सर्वनागा युतबला अतदेव जगद्गरीम् १७ हन्यमाना
त्यका नृणां पुरुषान् चैवेतिः वायुयामासमं रक्षात्वा वप्रापमनुस्तरन् १८ हे विप्रति
ते हेरा होहे ने मे सुयता वचः मायुयातनि वर्तयेन न कालो यमस्य काल १९ यः प्रभुः सर्वम्
तानां सुखदुरवापणतये तेन ति वर्तते न दैत्यपौकसैर्नीचरः पुमान् २० यो न भवाय प्रागासी
रभवाय दिदो कसां सर्वभगवान् स वर्तते न द्विपर्यय २१ बालेन स चिदेवुडा दुर्गे मे जोष
पादिभिर्द्वयमादिभिर्पायेषु कालेनान्येति वैजय २२ भवद्भिर्निर्जितास्येते बह्वृषा
नुचरा हेरे देवैरुद्धृत्याय मायुयि जिता न दंतिनः २३ एतान्ये विजयामे यदि देव प्रसो
नमस्तु चितीषितं तात्ता अयमर्थः अस्या सर्वो मायुयः प्रसादमेतन्मिमानं स एव जोदानी देहस्वीका
रात् अहंकादपित्वा जयित्वा परमानुग्रहं कर्तुं इच्छति न चानेन तत्त्वानुःकोपितत्वं स्यात् २४

नास्तीति तद्यथाः २५

डाविशेत्तप्रसन्नः सन्प्रस्थाप्यस्तुतलेवल्लिदत्तावरान्दुरिर्ननेमत्तातद्वारणेभवेत् विप्रकृतः अपकृतं
 भिक्षुमानः सत्पाचात्मानः । हेउतमस्माकंतिवदाक्षः समवचइरितप्रतिश्रुतंनतावत्तवाली
 कौत्सयाकापेटनवामनेनेनभिदितावृणोतरस्याविष्टतत्ताएवमपियवभवान्वालीकीमन्यतेतु
 थापिअतमेवाहकरोमिमउक्तेप्रलेवनंतवत्तुमेप्रोर्लिनिजपदेतृतीयंऊरु नचडाभांविषक
 तवतोमेनवशिर्ः यदप्यंतेनभवतीतिमनेथाः चित्तेनचेत्पदइयंजातेतइदमधिकमेवस्थान

मुकडवाच एवंविप्रकृतोरजवलिर्भगवतामुरः भिक्षुमानोपनिश्रान्ताप्रत्यासुवित् । वं १
 वच । वलिः यदुतमस्माकभयावात्ममेरितंवेचावालीकंस्वरवयंमन्यते करोस्तततत्र
 भवेत्तुल्लेवनपदेतृतीयंऊरुप्रोर्लिमेनिज रविनेमिनाहृनिरयाच्युता नपाशवेपा पद ३
 ह्यसनादुरापयात् मेवायीकक्रासुवतोवित्प्रहादसाधुवादाहृशमहिजेयथा ३ पुं
 सास्त्राद्यातमेमन्येदंमुसहर्तमायिजं यत्रमातापिताभ्यातासुदृष्टादिश्रोतेहि ४ ॥ ५

वितादपिचिन्नतोधिकत्वादिनिभावः ननुचआपदयेथनरेदोदाशनरेदोदनेरपि आत्मानेसर्वतोर
 देपदोरपिथनैरपिश्रुणादिवचनादप्यभयपरिहायाय सवसेत्पज्यतेत्वेतज्जुतोभीतः सचात्मानम
 र्थयमिअतआसुविभेमीति २ आत्माधुवादादपिदीर्घीयप्राहेभृशमहिजेतयानिरयादिभ्यानवि
 भेसि ३ ननुमपानिप्रहादयच्युतिंलवजातेसुनैवत्पाहपुंसमिति अहंतैरपितंयदेदमात्रदयो
 पिनादिशोतिहिनेवायेति हिनेषणात्ययानिष्टहीतोस्मा आपवासीतिभावः ४ गसः

श्री.
भाग.
श्रु.टी.
५६

महाकेशि २२॥

मोहनत्वेमेवाहययाश्रियाविद्वानपियतः संयतोपि सद्योतत्रस्योसाणोकोनः सुमानात्मनोर्गतिं
ततययाविद्विचष्टेपशानितैस्महाकाहणिकाय ॥७॥ तस्यप्रह्लादस्यानुष्ठावतउवाचेति
किंचिद्वक्तुप्रवृत्तपुण्यः तदेवविद्याबलिः बलियत्पुण्यवक्तुप्रवृत्तेपुण्यः तच्चसंमानयन्ति
एषगर्भः क्षाण्णस्मीभूतः अतस्तस्याएववाक्यप्रथममवतारयति बह्वीक्षेतित्रिजगतः कर्तुः
प्रभोः पालकस्य स्वतर्कं हर्तुं श्रुंश्चरस्यतवकिमन्येनावहेति किं संपादयेति त्रयावेरापितः १

ययाहिविद्वानपि सद्योतयतः तत्कोविचष्टे गतिमात्मनो यथा तस्मै नमस्तजगदीश
गयवेनागयागायाविललाकसाक्षिण ॥७॥ श्रुतः बह्वीक्षेतिमाभीतत्यत्तीभ
यविद्वला ओम्भजलिः प्राणतोपेदवभाषेवाश्रुवीरप ॥८॥ विद्याबलिः क्रीडा
येष्टात्मनः तद्विजगत्कर्तुं तस्मात्तत्रकुपियाः परं प्रकृत्युः कर्तुः प्रभो तव किम
स्यत आवहेति तत्कृद्विद्यस्तदेवरापितकर्तुंवादाः ॥ तस्यानुष्ठावतारागज्जुह्वा
दस्य कृत्वा जलः हिरण्यगर्भो भगवानुवाच मधुसूदने १- ब्रह्मा उवाच भूतभावजम्
ते प्रादेवदेवजगन्मयः संचनेरुत सर्वसंनयमर्हति विग्रहे २- कर्तुं ज्ञातेनैव तदा

कर्तुं वादः कर्तारः सन्त्रावयमिति वादमाश्रयिष्ये संते अयं भावः लोकत्रयं मया पितं तृतीयप
दायदेहसमया प्रतिश्रुतं अतः कुराति देहादिषु सात्त्विकविष्कारिणा ब्रवत्रयं कुबुद्धिः निर्लेजश्च
यातः तमेव सर्वस्यापि समी अतो मद्बुद्धिमेनं केवलं कृपया विमुच्य पालयेति तदेव प्रह्लादस्य

॥ विष्णोर्वले अपारमो योऽप्यसौ हरिः ब्रह्मा तं लोकां देवविष्णु
॥ ययति भूतभावनेति विभिः ॥ निप्रशानदेवहेतुः कालेति सर्वस्य ॥

संसारं श्रीरवयदात्मसोहनेतस्मादिभूतः ॥६॥

तस्याप्रसभं वत्तात्ताजिता श्रीर्यस्ययाखाष्टि यास्तुभूमतिः सनपुमानिदेजीवितं अभुवचन
 बुधतेकोयं भूतेकतोतस्यातिवर्तिमृत्प्राः सत्रिहितं ॥ राकायतिः सौर्गिकः ॥ १२ अजननिषं प्रणामं
 ॥ १३ सहेताहंकारादिदृष्यायराधस्मरणो न सद्बीडनीचीनमयोस्मरवेयस्यसः शिरसानमनुत्पत्त

गुयाहमयात्सरिपोस्तवांति केदेवेन नीतः प्रसभेज्जाजितश्रीः इदं कृतोतंतिवर्तिजी
 वितेययाभ्रवधेस्तुमितिनेवुद्धति ॥ अकउवाच तस्यासभाधमानेस्यप्रह्लादोभगवति
 यः आजगामकुदंशसुराकापतिद्विष्टात्पितः ॥ १२ तमिदंमनःस्वपितमहेष्टिगुविग
 जमानं नलिनायतेक्षणं प्राप्नुपिशमोत्तरमेजननिषं प्रलदद्याहु सुभगसंभनेन
 न ॥ १३ तस्मिन्बलिर्बाह्यायायायचितः समहेमेनोपजहायसुदेवतः ॥ ननाममृभीषु
 विलोललोचनः सव्रीडनीचीनमखेदबर्धवह ॥ १४ सत्तत्रहासीनमदीक्षसत्यतिम
 नेदनंदाद्यनुगेकयाभितं उपेत्यभ्रमे शिरसामहागतावनाममृभीपुलकासुविह्व
 लः ॥ १५ प्रह्लाद त्वयेवदत्तपदमोदमृजिततेदेवाद्यतयेवशोभन सनेमहानसकृतास
 नुअहोविभ्रशितो यन्दिग्यास्मनाहात ॥ १६ ॥ ॥

मृभीननाम ॥ १५ बलेस्तकतममुहृदहृष्टाप्रलयास्तमिः सुविलोकोविह्वलः ॥ त्वयेवेतिनहो
 इपंदमेतदीयेत्वयापहृतेकितंसीयमेवपुनः स्वीकृतं तच्चशोभनमेवकृतं तत्रहेतुः सत्यइतिग

श्री.
भाग.
अ. ३.
५५

सर्वदीका २३ अस्य चेदानीं मातृगतादौ नैर्दुष्प्रापमपि दास्यामीति वक्तुं तस्य मोहाभावमाह पृष्ठ इति विभिः
नक्षत्राणि न कुले कश्चिन्निस्सन्तः प्रमान् रक्षादिना च लैरेव मया धर्म उक्तः तथापि तं धर्ममयं नृपज
वि. १५ मत्पावाक्यस्य ३ ममयाग्रहमवाश्रयः पाल्कोयस्य सः ३ स्थाने प्रापित इति य उक्तं तदे

एतन्महानिमित्तानां जन्मादीनां समंततः सर्वश्रेयः प्रतीयानो हेतुमत्स्ये नमस्ततः २३ प
षदानवदेतानामप्रणीकीर्तिवर्धनः अजैषीदजया मायां सीदन्नपिनमस्यति २६ ह्रीं
णारिकयः चतः स्थानानि ज्ञावद्भुशुभं ज्ञातिभिश्च परिचर्यायात्तनामनयापितं
२१ शुक्राभाभिर्ज्ञेतेः प्राज्ञो जहा सत्यं न सुव्रतः क्लेशकुक्षे मया धर्मं नायेति ज्ञातिस्तथा
वाक् ३- यस्य मे प्रापितः स्थाने दुष्प्रायममैरपि सावर्णैरंतरस्यायं भविते दोमदाश्च
यः ३ तावत्सुतलमथास्तं विष्णु कर्म विनिर्मितं ३२ यत्राप्यथावापयश्च क्लमः तद्वा
पराभवः नोपसर्गानि वसन्तं स भवेति ममेक्षया ३३ इदमेव महभाग याहि भा मद्रसु
ते सुतल्लेख्येभिः प्रार्थ्यं ज्ञातिभिः परिवारितः ३४ नत्वा मभि भविष्यति लोके प्राः कि
मतापरे सच्चासनमतिगच्छेति अतः क्रमेण दयिष्यति ३५ ॥ रामायनम् ॥

वस्थानमाह तावत्सुतलमथास्तं अपि वसति पथः ३२ यद्यस्मिन्निस्सो
आधादयाममक्षयान् स भवति ३३ एवमस्मात्प्रत्युक्ता करुणा परवशः साक्षादुल्लिख्यारु
इदमेवेति चतुर्भिः ३४ सच्चासनमतिगच्छेति अतिवर्तते इति तथा तान् ३५ रामः

५५

तदेवकैमुत्पात्तायेनाह यस्यातवपादयोःसल्लिमात्रमपिप्रदायसर्वेपिजनउत्तयंगतिप्राप्नोति
 स्मोतुभूममोवालिःत्रिलाकीदास्यानवित्तवान्आर्तिवयंप्राप्नोयात् २३ तद्विप्रार्तिपादःतस्यविप्राग्र
 शीन्नननुश्रुतीपहारःकायमनुग्रहःतत्राहयन्मदःयर्थोमदोयस्यसःअतएवस्तुअवमन्तःसःना
 दस्तुभहेतुनाश्रपहारणवानुग्रहरणार्थः २४ कुलभंपुरुषजन्मकथंचिल्लुखवोजीवमजन्मा
 दिनमित्तमसर्वोमहानिकरःतस्यवनाश्रामदनुग्रहादेवमाहयदेतिहामेभ्योनीशःपातत्रःसन्निभे

तत्पादयोःप्रावधीःसल्लिलेप्रदायद्वौकुलैरपिदिधायसतीमय्यौ आश्रुतसंगतिमैसाभज
 तेत्रिलाकीदास्यानवित्तवान्कथमातिमुच्यते २३ श्रीभक्तवानुवाच ब्रह्मन्मनुगृ
 ह्णामित्तद्विज्ञेविपुनामह यमदःपुरुषःलेखालोकमावावमन्यते २४ यदाकदादि
 जीवात्मासंसरन्निजकर्मभिः नानोयनिधनीप्रोयैयोरुपीतिमात्रमेत २५ जन्मकर्मव

कर्मभिर्नानायेनिपुक्रमिकीदादिपुंससामान्यत्रयोरुपांगौजन्मादिभिरस्ययदिकंभोनभवेत्
 तर्हिअयमहनुग्रहयव २५ कथंनर्हिप्रवादिःपःलेखदोदादासीतिचत्राहमानयवस्तुभःअननु
 तातस्यनिमित्तभूतानोसमततःसर्वेअद्यःप्रतिकूलानांजन्मादीनांसर्वेपिजन्मादिभिरेतिवाहेत
 तहेवब्रह्मसात्परोनमुत्पद्यतेअतोभक्तैश्चकृपा खेयदोपिददालिचामकसमुपेदिति तदपहारः
 दुपमेव तस्या मुग्रहकरोतिभावः २६ ॥

श्री.
भाषा.
अ. टी.
५६

अप्राप्येदः सन्ध्याया मासः ५ इमं पालोसिरक्षिष्ये हं सर्वतः इत्युक्तं तत् ६ हे शृणुताद आश्रयप्रदः
सुतेया इहं तः स्वलयानयः उग्रजातयः सुतेवयेतस्य भवतादाक्षिण्यदृष्टः पदवीकसाहेतोः प्राणीनां
हमो ननचिन्ता नवर्तिते दाक्षिण्येतेन दृष्टेस्तद्विषयता प्रापितः ७ भक्तप्रियता चेन्नहि पदं वेहितं
अहो चित्रं किंतु सर्वान् मनः समदृष्टाश्च स्वभावो विषम इति यत्सर्वान्मते चित्रं चरितं हतः अस्मिता

एवमिन्द्राय भगवन् श्रीमान् नीयत्रिविष्टं सुरयितादिते काममप्रासासकलजगत् ५ ल
अप्रसादनिर्मुक्तं पौत्रविश्रामं बलि निश्राम भक्तिप्रवणाः प्रज्ञाददमब्रवीत् ५ नेमेवि
जालभने प्रसादेन श्रीर्नष्टावः किं सुतापरये यच्चैस्सुगणामपि उगं पालो विद्याभिवेद्यमिव
दितास्त्रिः ६ यत्तादपुत्रमकरदनिष्ठेवो न ब्रह्मादयः शृणुताद आश्रयप्रदः विभूतीः कस्मादुय
उत्सृज्य स्वलयानयस्तदाक्षिण्यदृष्टिपदवीभवतः प्राणीनां ७ चित्रं वेहितं महोमित्योग
मायालीला विस्मयभवनस्य विशारदस्य सर्वात्मनः समदृष्टा विषमस्वभावो भक्तप्रियया
दक्षकल्पतरुस्वभावः ६ श्रीभगवानुवाच पश्य प्रज्ञादभद्रते प्रयाहि सुतलात्तये मोद
मानः स्वयं ज्ञेयजातीनां सुखमावह १ नित्यं दृष्टास्मिन्तत्र गदापाणिमेवस्थिते महर्षे

अचिन्त्यायोगमायातयालीलातया विस्मयनिर्घृतापि भुवननियेन तस्य अहो इत्यत्र संनिधौः सम
नक्तं हेतुः विशारदस्य सर्वज्ञस्य अद्यावत् भक्तप्रियतेऽपि वैद्यस्य नोक्तवयतः कल्पतरुस्वभावः सन् भक्ति
तः योऽस्मिन् हि कल्पतरुश्चिन्तानामेव कामान्पूरयत्रपि विषमो भवतीत्यर्थः महर्षेन यो महाज्ञादः

तेन धर्मं कर्म बंधो नमस्तो नमः २

५६

सुभवंतः विवेकसुतलं प्रीतिब

रक्षिष्यमवैतो हंतामानुगं सगरिह्वदं सदा सन्निहितं दीराग्रमोददृष्टो भवान् ३६ तत्रादा
नवदत्तानां संगान्नेभावश्चासुरः स्मृतमदनुभावेव सस्रकुलो विवदपति ३७ इति श्रीभा
गवतेऽष्टमस्कंधे द्वाविंशोऽध्यायः ३८ अक्रुवाच इत्युक्त्वा तं पुरुषं पुरातनमहानुभावो
यित्वा साधुसमतः खट्वा जलिर्वाष्पाकलाकुलदोणाभक्त्युद्धृता गद्गदयतिराववीत् ३९
१ खलिरुवाच अहो प्राणामनुवृत्तः क्षमयमः प्रपन्नभक्तार्थवियोगमाहितः यलो
२ कपालोऽवदनुग्रहो मे रत्नखण्डो मे दहो र्धितः ३ श्रीशुक्रः इत्युक्त्वा हारिमानसं ब्रह्माण

पितृः स्वसंवादेन समाहितः अप्रमत्तः स्थितः कृतं शुश्रूषे नो घटेन लोकापालैः समैः सत्प्रधानैरपि वा
नित्यं दुर्लभं तदनुग्रहं स्वपत्न्येनैव चित्वा मे समर्थं प्रीतिः शुभं भावः परमेश्वराय तं भयं ब्रह्मवराकः
शिलोऽङ्गीदत्तवानिति तत्पदास्त्वां प्राणात्मो नृस्यद्वक्तः किञ्चुतदर्थं शुभं समावेकतेनेन तपोदानं
दिव्यो दिभिरण्यत्तं तदनुग्रहं स्वपत्न्यैः अहं तत्प्राणात्मा शुभं मिति ३ ॥

हरेराजाप्रतिनेचबलेयेचिद्वंससादन्नसंदयेपादांतरेसमाधायतामाज्ञासुपादितवानितिप्रोषः १६
देवाश्चअथयश्चभूमिपाश्चमनवश्चतः सहितः १० ननुलोकादीनापतिर्दिशो वसन्त

तथापिबदन्तोभूमन्कुरिष्याम्यनुप्राप्तने एतच्छेयःपरंपुंसोयत्रवाज्ञानुपालनम् ॥२॥
श्रीशुक्रवाच अभिनमहरराजासुप्रणभवाविति यत्तच्छिद्वंससाधतबलेविप्रविभिः
सह १६ पबबलेमहर्गजन्मिद्विवावामनोहरिः दयोभ्रात्रमहेन्द्रायविदिवयपुरम्
रुते १६ प्रजापतिपतिर्देवाधिपितभूमिय दत्तभ्यवेगिरामयैः कुमारैणभवेन
च १० कप्रायस्यादितः प्राप्तिमवभूतभयायच लोकानालोकपालानामकरोहाम
नेयति १० वेदानांमवदेवानां धर्मस्ययशसःस्थियः मर्त्यानां ब्रह्मणोचकल्पस्यर्ग
पवर्गयोः ११ उपेदेकलयाचक्रेपतिसर्वविभूतये तदासवाणिभूतानिभूशंसुमदिरे
वृष १३ ततःविदःपुरस्कात्तदेव्यानेनेवामने लोकपालैर्दिवैनिनेब्रह्मणचानुमोदि
तः १५

॥यापिदेवादीनांकल्पपालनेदद्वं १२ वामनमुपेदकलयाचक्रे १३ देवयातेनविमानेनमोर्ग

अर्धवित्तवत्तः प्रियास्ययच्छिद्रमंतरं न्यूनं जातेतुत्तं नु विस्तारय संपत्तय जमाने विना कथं संपातव
 नितवा चामित्याह यत्तदिति ब्रह्महृष्टब्राह्मणो हृष्टयवमसंभवेत् किं पुनरनुष्ठितमित्यर्थः ॥ ५५ ॥
 ननु सर्वेणापि गोद्वेगवस्तुभावेनाप्युजितः तस्य कर्मसु कृता वैषम्य कथं भूतेः कर्मणा मीचरः प्र

अकउवाच आतां भगवतो राजन् प्रह्लादो दलितनामह आतां मित्यमलप्रज्ञो मूर्धादाय क
 तां जलिः ॥ पारिक्रम्यादिसुकुसं सको सुचमृयति आतांस्तदनुजातः प्रविवेश महाविल
 ॥ अथाहं शानसराजन् निनौ गयोर्णातेक असीनत्विजं संध्या मदसि ब्रह्मवादिना ॥
 ब्रह्मन्मतेन प्रियास्य कर्मसि द्रवितव्यतः आतां कर्मसु वैषम्यं ब्रह्महृष्टं समभवेत् ॥ ५५ ॥
 अकउवाच ऊतस्तत्कर्म वैषम्यं यस्य कर्मसु भवान् यत्ने प्रोयत्त पुरुषः सर्वभावेन स
 जितः ॥ ५५ ॥ मंत्रतत्तां चतुर्विदं देहकालाहवस्तुतः सर्वकरोति निश्चिदं मनसं कीर्तयेत्तवः
 ॥ ५५ ॥

अर्धवत्तः यत्ने प्राः यत्तवत्तदः यत्तमयश्च पुरुषः ॥ ५५ ॥ अर्हता वत्तु जायमानं भवतः स्वर्गादिभ्यो श्रेत
 नवतः अर्हता दिना देष्टानः कालतश्च अर्हतः यावत्तः अर्हतः दक्षिणादिना यच्च दं नूनं तत्तवेत

तानवीर्तनमात्रेव निश्चिदं करोतीति ॥ ५५ ॥

श्री.
भाग.
अ. टी.
५६

सुखं यथावत्तुतेविदुः ॥ इति श्रीभावाद्यदीपिकायामष्टमस्कंधे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ चतुर्विं-
शोऽध्यायः ॥ प्रसंगेन मत्स्यपुराणप्रार्थनाः लीलाचोदयतः सायन्नगरदामहावि तनुतनुनिदर्शनादिनिजै-
स्वर्यनिदर्शनात् मत्स्यपुराणप्रार्थनाः लीलालयावामनेपम सायनामत्स्यपुराणानुकराण्यस्यानि-

क्रियमाणकर्मणीर्देवैर्देवित्रेयमानुषे यत्रयत्रानुकीर्तयन्ततेषां सुकृतेविदुः ॥ इति श्री
भागवतेष्टमस्कंधे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥ राजावाच भगवन् आह मिच्छामि हेरुद्रुतक-
र्मणाः श्रवतास्त्वत्कथामाद्यां सायनामत्स्यविडम्बनं । यदर्थमहथात्रयमात्स्यलोकज-
गुप्तिर्न तमुपकृतिरुपार्धकर्मश्रुतस्वेवम् ॥ १ ॥ एतत्राभगवत्सर्वयथावद्वक्तुमर्हसि ॥ ३ ॥
तमस्मादुपपन्नं सर्वलोकसुखावहे ॥ सुतउवाचः इत्युक्ते विस्मृतेन भगवान्वाधरायणि
उवाच चरितं विलोमत्स्यपुराणायकृतं ॥ श्रीशुकउवाच गोविन्दस्य साधुनां हृदयमपि
वेद्यः रक्षामिच्छंस्वर्यते धर्मस्यार्थस्यैव हि ॥ ५ ॥

नु

इत्युक्तेन । ननु कस्मादवासादेवमन्वावतारप्रवोक्त्या प्रवामनसहस्रपादित्याह तदर्थमिति ह भण्ड-
र्थवेत्तुमर्हन्ते लोकजगुप्तिर्न तमुपकृतिरुपार्धकर्मश्रुतस्वेवम् यदर्थमहथात्रयमात्स्यलोकज-
गुप्तिर्न तमुपकृतिरुपार्धकर्मश्रुतस्वेवम् यदर्थमहथात्रयमात्स्यलोकजगुप्तिर्न तमुपकृतिरुपार्धकर्मश्रुतस्वेवम् ॥ १ ॥ सामान्येनावतारप्रयाजनमाह गोविन्देति जगुप्ति-

तत्तं परिहृति ॥

५६

यत्तु चरितं सर्वमाख्यातमिति विप्रोद्योत्सा अथानुपि सेतीत्युक्तेतानि तर्हि निःशेषाणि वर्णनीयान्
 पीत्योदायामाह पारमिति उक्तवत्तथा विक्रममोदिसोर्महिम्नः पारेयोपूणानेभवतिसमर्पः या
 र्थिवानिरजोसि अथिविसमेगणितवानयथापार्थिवपरमाणुगणनमशक्यं तथाविस्मोर्गुणगण

प्राणविभुवनेवेंद्र उयेदभजपालितः श्रियापरमयाज्जहोसुमदेगतसाधसः २५ ब्र
 ह्माश्रवःकुमारसुभग्वाद्यासनयोत्तपः पितरःसर्वभूतानिसिद्धार्थमानिकाश्रये
 २६ सुमः^१ कर्मतद्विस्मोर्गयंतंवारमाहृतं विस्मयनित्यानिजगमरदिति वशाश्रमिरे
 २७ सर्वमेतमयाख्यातं भवतः कृतमदनः उक्तमस्यचरितं श्रुत्वाणामचमोचनं ।
 २८ पारमहिम्न उक्तविक्रममोदिसोर्महिम्नः पार्थिवानिविसमेसरजोसिमर्पः किंजा
 २ जात यमानउत्तमपैतिमर्पं श्रुत्वा सुमेत्रह्यनुपि उक्तमस्यस्य २९ यद्देवदेवस्यहररं ।
 कृतकमेणः अवातारानुचरितं श्रुत्वावन्मोदियरांगतिं ३० ॥

इति एवमारुच्यो किंजायमानो जातो वा उयेति नकोपीति वदत नेतत्तेनैवाहेत्यर्थः तथाच
 मेधः नतेविस्मोर्जायमानो न जातो देवमहिम्नः परमेतमापेति २९ यद्देवदेवस्यभवतिस

परमो गतिपति ३०

श्री.
भाग.
श्रु.टी.
५१

सप्तमः पौर्णमासी ॥ ३ ॥ ओदं च नोदके मणिकस्थजले ॥ रक्षाया योगेनोपायेन यथा महाहृद प्रा

मत्तव्रतं जलिनानां सहोयेन भारत उत्समर्जनदीतोयेषां फणी इविडेष्टः ॥ ३ ॥ तमाह ॥
 सानिकरणं महाकाकणिकचपं यादोभ्यां ज्ञातिचातेभ्यां दीनां सोदीनवत्तल ॥ ५ ॥ कथं ॥
 चिसुजमराजनीतामस्मिन्मरिजले तमात्मनो नुग्रहार्थं प्रीत्या सत्पुत्रं ॥ ५ ॥ अर्जुने
 नरत्तनाया यथाफयाः समनोदथ तस्यादीनतरं वाको आश्रुता समहीयति ॥ ६ ॥ कल्पशा
 स्मृतिथोयेनोदयात्तनित्यश्चाश्मे सातते त्रकारावधमानाकमंडलौ ॥ ७ ॥ अलज्जाला
 यदा प्राच इदमाहमहीयति नाहं कमंडलावस्मिन्नुच्चवस्तुमिहोत्सहे ॥ ८ ॥ कल्पयो
 कः सुविप्रलेयब्राह्मनिवसेसुखे ॥ सपुनोतत आदाय न्यथादोदं च नोदके ॥ ९ ॥ तत्रदिमा
 नहर्तुं न हस्तत्रयमवर्धत न मे पतदलं राजन्सुखं वस्तुमुदं च नः ॥ १० ॥ पृथुदेहिपदं मरु
 यत्वाहं शरणागता तत आदाय मराजदिना राजसरावरे ॥ ११ ॥ तदा दत्तात्मना सकमहारा
 मीनोन्वयवर्धते नैतन्मे स्वस्त्येराजमुदकं सलिलौकसम् ॥ १२ ॥ नियेहि रक्षायोगेन हृदमास
 विदामिनि शृणुत्वा सोमयन्तस्य तत्र तत्र विदामिनि ॥ १३ ॥ जलाशये समितं तं समुद्रं प्रादि
 पक्षं सदिपमाणात्तमोहदमिहोममकरादयः ॥ १४ ॥ अहं तत्र बलावीरमो नोहात्समह
 सि पक्षे विमोहितस्तेन वदतांस्वभारती ॥ १५ ॥ तमाहं कभवानस्मान्मत्पुत्रेणामोहय
 मेरुवाकजले विमोहयेतेनोपायेन नियेहि अविहामिनि अनपक्षये ॥ १६ ॥ सेमितं तत्र जलाशये

रिमितं ॥ १६ ॥ अविहामिनि अनपक्षये ॥ १७ ॥

द्विषो गुणोऽयं न्युच्चावचानिष्पत्तिरिति न्युनियतेन चरन्तीत्येतेनोच्चावचत्वं भजते निर्गुणात्वात्
 कृतः पुनः शुद्धसत्त्वमयेर्मत्स्याद्यवतारैरुच्चावचत्वं शङ्केति भावः ६ द्विषोऽयं नो मत्स्यावतारप्रः

उच्चावचेषु भूतेषु चरन्त्यागुरिवेश्वरः नोच्चावचत्वं भजते निर्गुणात्वाद् द्विषो गुणो ६ आ
 मीदतीति कल्पं न द्वास्तेनेमिति कालयः समुद्रोपसृतास्तत्र लोकाभ्युदयो न्य
 ७ १ कालेनागतनिद्रायाः शिष्यायिषोर्वली सुखेनो निस्सृतात्वेदान्दयग्रीवोति
 केहरत् ५ ज्ञात्वा तद्दानवेस्य ह्ययग्रीवस्य चेष्टितं दधारशकरीरूपं भगवान्हरि
 रीश्वरः १ तत्र राजाऽपि विद्विष्यन्नास्मात्पुत्रो महान् नामयातापरातस्य पुत्रयः स
 मलिलाशनः १ यो सावस्मिन्महाकल्पे तनयः सुखिवस्यतः आहुदेव इति ख्यातो म
 नुत्विह निगार्थितः ॥ पददाकृतमात्मायां कुर्वतो जलतर्पणं तस्याजल्पुदेवोकाचिच्च
 कार्यकाभ्युदय २

यो जनमाह आसीदिति त्रिभिः ब्रह्मैवो निद्रायां ब्रह्मैवो नैव निमित्तेन जातो नैमिति वाः समुद्रे उप
 सृता निमग्नाः ७ अंतर्के निःसृता न्य शकरी रूपं न रूपं १ प्रयोजनान्तरे वलीला प्रकारं चाह

तत्र राजाऽपि विद्विष्यन्नास्मात्पुत्रो महान् नामयातापरातस्य पुत्रयः स
 मलिलाशनः १ यो सावस्मिन्महाकल्पे तनयः सुखिवस्यतः आहुदेव इति ख्यातो म
 नुत्विह निगार्थितः ॥ पददाकृतमात्मायां कुर्वतो जलतर्पणं तस्याजल्पुदेवोकाचिच्च
 कार्यकाभ्युदय २

श्री.
भा.
श्री.
६०

अष्टमीनामेवालोकेनविचरिष्यामि ३५ महाहिनावाप्तुकिना ३६ मेमयाचन्द्रगृहीतंप्रसादित्वंरुदित्प्र
योगोदिवत्तपमि ३७ वज्रणाप्रेरकेण ३८ सागरतारुयिद्योतेतरिषात्रिवसागरे सान्द्रतोऽगुक्तेनतस्यव
हरिमहर्षिः अत्रेदेचित्तोकिमयमहाप्रलयोदनदिनोवेतितत्रतावद्दशालयइतिदोसावस्मिन्महा

३५ दा
 यमानां तां तावे समीराण बलीयसा उपस्थितस्य मण्डानिबभ्रीहि महहिना ३६ अहंसा
 ममिः साकं सह नावसुदन्नि विकर्षन्निर्चरिष्यामि यावद्वाह्नीनिष्ठाप्रभा ३७ मही
 यमहिमाने च पराजिते निप्रहिते वत्स्यमानुशूरीते मे संप्रये विद्यते हवि ३८ इत्यमारे
 प्रागजाने ह्यैरंतरथीयतः सान्वेदाततकाले रुषीकैः प्रादिषत ३९ आसीये
 दर्भो न्याकुलान् राजर्षिः प्रगुदे सवः निधमादहोः पादौ चित्तयन्तस्य उषिणाः ४० तत्स
 सुदुडहेलः सर्वतः ह्याद्यन्महीवर्यमानो मसो मे चैवं घञिः समहप्रणत ४१ धायभ
 गवदादेशे दहप्रानावमागता तमारुरोह विप्रैर्देगययाधिवीरुपः ४२ तस्य चूर्मनयः
 प्रीताराजन्थायस्य केशाव सवेनः सकटादस्मादविताप्रविधास्यति ४३ सौनुथान्तस्तो
 कल्य इति चोक्तो मेलाप्रलय इति प्राप्तेनेति ब्रूमः महाप्रलये सृष्टिवादीनामेव प्रोक्षा संभवात् याव
 द्वाह्नीनिष्ठादि उक्ते विराधात् अतो देवे न दिन इति युक्तं न चैतदपि संगच्छते सावर्तके रनादृष्ट्यादि
 भिर्विना कस्यादेव सप्तमेहनि त्रैलोक्यानि संप्रपतीति मत्स्याक्तेरनुपपत्तेः यद्येकं प्रथमं कथं ४४

मृत्वाः सद्यः प्राप्ता च गतिश्च आश्चर्यः २५ हे अरविं दाक्षपदोपसर्पणं मृषा भवेत्पृथगात्मनो देहा
 सभिमानिनोऽसतामिहरेषां यथा तस्या सर्वस्रुत्प्रियात्मनः तव पादोपसर्पणं मृषा न भवेत् यद्य
 स्मात्रो भक्तानां अद्भुतं वपुरदीहशः दर्शितवानसि पादोपसर्पणं पृथगात्मनो भेददर्शिनः पुंसः अस

स १

अनग्रहाय मृतानां धत्ते द्रुपे जलौकसां २३ मनस्ते प्रकृत्येष्टसि तृतायणेश्वरः भ
 तानां न धत्ते नानां मृत्वाः प्राप्ता गतिर्विभो २५ सर्वे लीलावतारके भूतानां धत्ते तवः ।
 जातमिच्छां सिद्धो द्रुपं यदर्थं भवता भूतं २५ न तो रविं दाक्षपदोपसर्पणं मृषा भवेत् ।
 वे स्रुत्प्रियात्मनः यथेतेरेषां पृथगात्मनो सतामदीहप्रोयद्दपुरेद्भुते हितः ३० इ
 ति ब्रुवाणं नृपतिं जगत्पतिं सत्यज्ञानं सत्यवपुं युगक्षये विहृतं कामः प्रलयार्णवे द्र
 वीचिकीर्णुरेकांतजनः प्रियः प्रभु ३१ श्रीभक्तानुवाच सप्तमेयतनादर्थं अह्नो तद
 रिदं विनेदपापपापं मेयोत्रैल्लोको भूभुवदिकु ३२ त्रिलोकालीयामानायां सं
 वतं भक्तिवतदा उपस्थास्यति कैवलीचिद्विष्णुलासा मये रिता ३३ त्वेतावदोषधीसुर्वी
 तां परिच्छिन्नानां पादोपसर्पणं यथा मृषेत्यर्थः ३१ एकांतजनी भक्ताः प्रियायस्य ३२ अयया भो
 यो प्रलयार्णवे भूभुव आदिकमित्यर्थः ३३ सर्वतो भक्तिप्रलयोदकोत्पत्त्यस्य प्रतिप्राप्त्य

ति ३३ ओषधीरदोयतिशेषः ३५

श्री.
भाग.
श्री. टी.
६१

ननु यत्तदादिभिः सत्तुष्टिना कथं पुंशुर्भेद्यः स्यात्तत्राह यत्संवेद्ये वेदप्रमानात्सोमनसोमलं तस्यैव विजसा
 त्पुहीनमलः निजं वगोत्तस्य रूपं भजते सः शोचः गुरुभूयात् यत्तः स एव गुरोर्गुरोः परमाशुः मल्लोहान्दृष्ट्वा
 रुदगदने रजते यद्गोहीत दुःस्पर्शं रुदस्य दवप्राप्ये तत्तद्गते हिरण्यमभवदिति श्रुतेः तद्यथाग्रः स एव
 कौमलं जहाति स्ववर्णं भजते न तद्दालनादिभिः तथा न यत्तदिभिर्मेलत्वागः किंतु स एव यैवो
 घातसंयोगात्तमेवेति भावः यद् परमेश्वरत्वं परमशुक्तत्वं च यच्चाह यत्प्रसादस्यासुतभागः तस्य
 यत्संवेद्ये गुरोर्वरुदगदने प्रमां विजसा नालमात्मन्म। भजेतवगोत्तं निजमेव सोवयो
 भूयात्तत्तः शोचः परमाशुर्गुरुः यद् न यत्प्रसादाद्युतभागले प्रामत्तये देवागुरोर्बो जनासु
 ये कर्ते समेताः प्रभवन्ति पुंसः तमीश्वरं तं शरणं प्रपद्ये ५१ अथ चतुरथस्य यथाश्रणी
 कृतस्तथा जनस्याविदुषा बुधाशुः तमर्कः सर्वदेवतासमीक्षाणां ह्येतान् गुरुनेः सु
 गतिं बुभुत्सतां ५० जना जनस्यादिशोते मती मती यथा प्रपद्येत इत्येतमः त्वं वयं
 सोमनसो ह्यमजसा प्रपद्येते येन जडा निजपदं ५१ त्वं सर्वलोकस्य सहृदिये शरोर्या।
 लेषा मात्रमपि अन्ये देवादयः सर्वे समेता अपि स्वयंतत्रिरेपेक्षा संतः कर्ते न प्रभवन्ति ५१ तदेव
 वदन्ते न स्पष्टं यच्चाह अथ ह्येति अविदुषा पि जनस्या बुधा विद्वान्गुरुस्तथैवा कं प्रावत्सत एव
 तानं यथासः अर्कः ह्येकः अतः सर्वदेवतासमीक्षाणां प्रकाशकः अत एव स गतिं बुभु
 क्तिनीत्याभिर्गुरुर्वैतौ ५० किंच प्राक्कृता गुरुनर्थं हेतुं स्वेत्याह जन इति आदिशोते उपदिश
 ति असती मतिमर्थकामादिमन्ति तमः संसारं ५१ ननु तर्हि सर्वपिलोका ममेव किं नो पसरति अर्हं

ननु यत्तदादिभिः सत्तुष्टिना कथं पुंशुर्भेद्यः स्यात्तत्राह यत्संवेद्ये वेदप्रमानात्सोमनसोमलं तस्यैव विजसा त्पुहीनमलः निजं वगोत्तस्य रूपं भजते सः शोचः गुरुभूयात् यत्तः स एव गुरोर्गुरोः परमाशुः मल्लोहान्दृष्ट्वा रुदगदने रजते यद्गोहीत दुःस्पर्शं रुदस्य दवप्राप्ये तत्तद्गते हिरण्यमभवदिति श्रुतेः तद्यथाग्रः स एव कौमलं जहाति स्ववर्णं भजते न तद्दालनादिभिः तथा न यत्तदिभिर्मेलत्वागः किंतु स एव यैवो घातसंयोगात्तमेवेति भावः यद् परमेश्वरत्वं परमशुक्तत्वं च यच्चाह यत्प्रसादस्यासुतभागः तस्य यत्संवेद्ये गुरोर्वरुदगदने प्रमां विजसा नालमात्मन्म। भजेतवगोत्तं निजमेव सोवयो भूयात्तत्तः शोचः परमाशुर्गुरुः यद् न यत्प्रसादाद्युतभागले प्रामत्तये देवागुरोर्बो जनासु ये कर्ते समेताः प्रभवन्ति पुंसः तमीश्वरं तं शरणं प्रपद्ये ५१ अथ चतुरथस्य यथाश्रणी कृतस्तथा जनस्याविदुषा बुधाशुः तमर्कः सर्वदेवतासमीक्षाणां ह्येतान् गुरुनेः सु गतिं बुभुत्सतां ५० जना जनस्यादिशोते मती मती यथा प्रपद्येत इत्येतमः त्वं वयं सोमनसो ह्यमजसा प्रपद्येते येन जडा निजपदं ५१ त्वं सर्वलोकस्य सहृदिये शरोर्या।

५२ तादिताह सति तिस्रिः चत्वारो चरन्ते तस्मात्सर्वपां यामेताह

श्री.
भाग.
अ. टी.
६२

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

तन्नामितिप्रतिबोधनायउपदेशायअर्थदीःपरमार्थप्रकाशकैःकृत्यैभवान्ग्रहंकारादीन्
सम्यक्संबन्धविहायप्रकाशाय॥३॥नृपतिप्रतिपुराणसंहितामत्स्यपुराणमेशवतःअब्रवी

तेनामहं देववरं वरेण प्रपद्ये शं प्रतिबोधनाय चिंतयन् दीपैर्भगवन् चोभिर्ग्रंथै
 न्नादिस्मृतिविद्यासमेतः ५३ शुद्धवाच इत्युक्तावितेनृपतिभगवानादिपुरुषः सु
 त्पश्येत्सहस्रं भोयै विहरन्तस्त्वमब्रवीत् ५४ पुण्यसहितं दिवां सोऽखयागं क्रियावती
 सत्यव्रतस्य राजर्षे रात्मनः समेषावतः ५५ अश्रीमदीदृशेभिः साकमात्मतत्त्वममेशयं
 नाद्यामीनो भगवता प्राक्तं ब्रह्मसनातने ५६ अतीतिप्रलयापाये उत्थिताय सविधुसे
 हतासुरं हयग्रीवं वेदान्प्राप्य हरहिरिः ५७ सत्सत्यव्रतो राजा ज्ञानविज्ञानसेयुतः वि
 स्तोः प्रसादात्कल्पस्मिन्नामी देवसंतो मनः ५८ सत्यव्रतस्य राजर्षे माया मत्स्यस्य शांति
 णः संवादं महदाचर्य श्रुत्वा मेचातकिल्बिषात् ५९ प्रवतारो हेरयो यं कीर्तयेदन्वहं
 नरः सकल्पास्तस्य सिद्धांतिस्तथातिपरमो गतिं ६० प्रलयपयसि धातुः सन्नशतो
 मुखेभ्यः श्रुतिगता मयनीत प्रत्युपादत्तं हत्वा दितिजमकथयद्यद्ब्रह्म सत्यव्रत
 नात्तमहमविल्लहेतुं जिह्मामीनेन तोस्मि ६१ इति श्रीभगवते महापुण्येष्टमस्कंधे
 दित्यनुषंगः ५५ द्याये हरवतारः तेन प्रकीर्तयेत् ६० अमीतपूर्वोयः प्रलयः तस्यापये अवसा
 ने सत्यव्रतानां सत्यव्रतस्य अष्टाणां च चतुर्विणागवतीति वततस्त्रिंशत्समवापाद्ब्रह्मवचने जि

लमीनंगायामीने इति श्रीभावादीपिकायां सूर्ये चतुर्विंशो

अष्टमस्तोत्रम् ८२

६३